

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 12 DECEMBRIE 2018

Anul XXVIII • 338

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Victor SPINEI
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Victor VOICU
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Eugen SIMION
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Maria ZAHARESCU

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA
Elena SOLUNCA-MOISE

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operator-corector
Aurora POPA

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713; Fax: 021 3188106/2711

Cuprins

SUB SEMNUL MARII UNIRI	
Dan Berindei, România întregită la Centenar	6
Răzvan Theodorescu, Procesul istoric de constituire și afirmare a statalității române moderne	9
Valer Dorneanu, Repere constituțional-legislative ale formării statului român modern	12
Mircea Duțu, Un secol de știință a dreptului și cultură juridică în România (1918–2018): între o sinteză a trecutului, percepție a prezentului și schiță a viitorului	18
 UNIREA BUCOVINEI CU ROMÂNIA – 100 DE ANI	
Ioan-Aurel Pop, Sublimul Unirii Bucovinei cu Țara	30
Răzvan Theodorescu, Unirea prin cărțurari	35
 SUB CUPOLA ACADEMIEI	
Ioan-Aurel Pop, Satul ca fond al vieții românești	38
Preafericitul Părinte Daniel, Satul românesc între suferință și speranță	41
Cristian Hera, Schimbări climatice globale – 100 de recorduri climatice în România	44
Andrei Milca, România și America în Centenar. Oglindiri reciproce – primul sondaj de opinie realizat simultan în cele două țări	47
Mihai Mihăilescu, Dan Dascălu, Cu 100 de ani înainte de Marea Unire se formează școala în limba română de la „Sf. Sava”, ca o citadelă a identității naționale	53
 UN FRANCEZ CU SUFLET DE ROMÂN	
Ioan-Aurel Pop, Vive la France! Vive la Roumanie!	59
Păun Ion Otiman, Un francez celebru – generalul Henri Mathias Berthelot, omul: cum a cunoscut poporul român și România	61
Ioan Bolovan, Ipostaze privind relația generalului Berthelot cu Casa Regală a României (1916–1918)	73
Vasile Dudaș, Întâlnirea generalului Henri Mathias Berthelot cu reprezentanții Consiliului Național Român din Timișoara, cu ocazia turneului întreprins în Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania	78
Ioan David, Imaginea generalului H.M. Berthelot în scrierile cărturarului Aurel Cosma junior	83
Daniela Marchetti, Ionel Bota, Henri Mathias Berthelot, Misiunea franceză și Banatul Montan. Evenimente, momente și trasee cărășene	86
Ana-Maria Stan, Generalul Henri Mathias Berthelot și Clujul. Scurte considerații ..	92
Ruxandra Hurezean, Generalul și lumea excelent dezorganizată	95
Vasile Bogdan, Generalul Berthelot vizitează Banatul	104

Mircea-Gheorghe Abrudan, Henri Mathias Berthelot și românii ardeleni: imaginea generalului francez în „Gazeta Poporului” de la Sibiu	107
Florin-Corneliu Popovici, Un expert în arta războiului: generalul Henri Mathias Berthelot (1861–1931)	112
IN MEMORIAM	
Constantin Corduneanu (1928–2018)	120
Ștefan Ștefănescu (1929–2018)	122
CRONICA VIETII ACADEMICE	124
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	126
GHID PENTRU AUTORI	127

Centenarul Marii Uniri 1918–2018

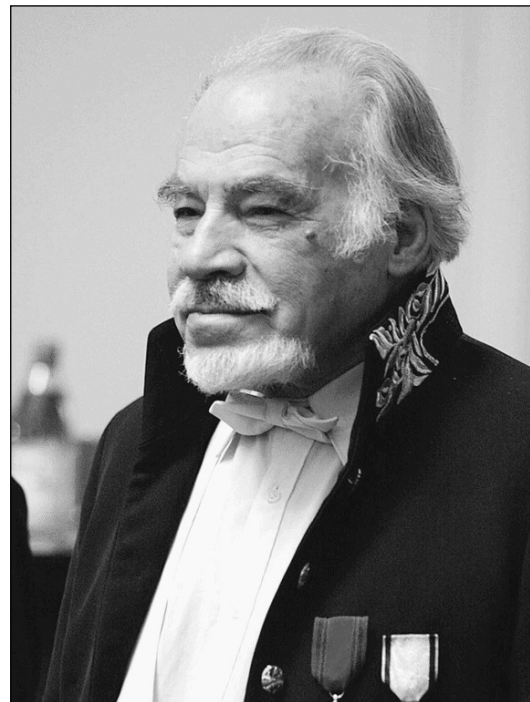
România întregită la Centenar*

Acad. Dan Berindei

Încheiem un secol consacrat unor momente de însemnătate capitală. Statul național român exista din 1859, de la Unirea cea mică, dar atât de importantă, dar în anul 1918, an de grele încercări, a fost constituit de români în hotare desăvârșit naționale ceea ce fusese început în 1859. A fost încheiat un proces istoric, înfruntându-se obstacole care păreau insurmontabile. La încheierea Primului Război Mondial lucrurile au luat o întorsătură amintind de un miracol și desăvârșirea a putut avea loc la Apus, la Răsărit, la Sud și la Nord. Statul român a devenit România Mare.

După grele încercări și umilințe, națiunea română s-a strâns în unice hotare. A urmat totodată un proces de construcție, în deceniile care au urmat a fost edificată noua Românie, au fost înfruntate piedicile și s-a făcut față nenumăratelor probleme, într-un continent aflat în fierbere. La Centenar s-a urmărit pe harta continentului ceea ce a avut loc și una dintre concluziile generale referindu-se la mutațiile desfășurate în România, care și-au dovedit rezistența, în timp ce în alte părți n-a putut fi asigurată o statornicie și o continuitate a ceea ce fusese înfăptuit. A existat o Cehoslovacie și de asemenea o Iugoslavie, dar ființările lor n-au putut fi asigurate. Este drept însă că la Nord și Răsărit, România a suferit și ea pierderea teritorială a două provincii istorice, rană deschisă din trupul României Mari.

Pentru a se putea construi noua țară au trebuit jertfe grele. A fost plătit un greu tribut de sânge, frații s-au văzut aruncați unii împotriva celorlalți, țara a fost ocupată, suferințele au fost mari, pe tot întinsul locurilor în care viețuiau românii. Până la urmă românii de pretutindeni s-au strâns la un loc,

Acad. Dan Berindei

într-o singură entitate. Succesiv, adunările de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia s-au pronunțat pentru unificarea teritoriilor românești, iar zecile de mii de români au dat ființă României Mari, actul final fiind cel de la Alba Iulia. Marile Puteri au acceptat pentru ele inevitabilul și i-au dat consacrarea prin tratate. Hotarele cele noi sunt însă în mod evident cele trasate prin voința românilor.

Anul 1918 a înregistrat încheierea Primului Război Mondial, în care România s-a implicat și a avut de înfruntat un război crâncen, în bună măsură izolată și în confruntări care au pus-o la grele

încercări. Acestea i-au impus, de asemenea, cumplite pierderi de vieți umane și apăsătoare pierderi materiale, mai ales că teritoriul ei s-a găsit în bună parte sub ocupație, iar românii din afara țării au plătit din greu statutul lor de conaționali cu inamicul potențial. Suferințe grele au avut atât cei din țară, cât și cei din afara ei, frați aruncați de soartă în tabere diferite.

Au fost momente de neuitat, care au rămas în conștiința națională și în care la acea vreme întreaga națiune a crezut și le-a slujit. Mă consider un copil al acelei epopei, deși am pășit în viață acum 95 de ani, un fiu al acestui secol pe care l-am sărbătorit și noi, românii, alături de atâtea națiuni. Războiul, succesele, dar și suferințele pe care le-a pricinuit, erau la ordinea zilei ca problemă dominantă. Copilăria, dar și adolescența, au fost sub semnul grelelor și deseori tragicelor desfășurări ale războiului. Astăzi, această atmosferă s-a estompat, i-au luat locul altele, dar în penumbră zilele acelea rămân pentru mine cel puțin prezente.

Primul Război Mondial, urmările sale, mutațiile care au avut loc în continentul european și nu numai au avut un îndelungat ecou în conștiința acelor vremuri, astăzi, în bună măsură, estompat. Oricum, a fost o etapă esențială în devenirea statelor, cu urmări încă vii. Europa a consacrat atenția sa acelor momente, acestui secol, căruia îi rămânem tributari. România desăvârșită este una dintre urmările sale statornice, exceptând pierderile teritoriale menționate.

Însemnătatea acestui secol constă și în opera de construcție care a avut loc, mai ales în privința României. S-a impus o reorganizare și o unificare firească a unui stat național, dar cu respectarea drepturilor minorităților naționale existente. Acest lucru a fost realizat în cursul acestui veac. A fost edificat noul stat, care a rezistat, s-a consolidat și a făcut față încercărilor. Probleme au existat nenumărate, dar s-au găsit soluții.

Există însă o problemă care ne impune atenție. Atmosfera de acum un secol s-a estompat. Sentimentele naționale și patriotismul au pierit, mai ales la generația tânără. Ceea ce domina conștiința, astăzi a devenit o raritate. În tinerețea mea, patria era o preocupare a tuturor. Comemorarea acestui secol a avut și are rostul unei treziri.

Umanitatea a trecut și trece prin mutații deosebite. Pacea și alungarea conflictelor au mai mult ca oricând un rol fundamental. Bilanțul unui veac evidențiază acest lucru.

Noi perspective sunt deschise, dar și primejdiile lăuntrice ființează. O lume a egalilor se statornicește greu, iar luptele care se dau de națiuni n-au totdeauna parte de dreaptă judecată. România a fost și este o putere de echilibru; ea trebuie să fie activ prezentă în dezbaterile internaționale, care ființează în această privință. Activitatea diplomatică, precum și reprezentanții dincolo de hotare ai țării au știut să ne reprezinte și să slujească o cauză a păcii, chiar și în vremuri apăsătoare. România se impune să fie neîncetat prezentă și mai ales nu trebuie citată numai ca școlarul neascultător, dar și să i se respecte doleanțele legitime.

Acest veac de existență a statului întregit a marcat un proces de construcție, dar și de dezvoltare a unei națiuni. Mișcările de populație înăuntrul spațiului desăvârșit românesc au ajutat acest proces, deși mai trebuie să stăruim pentru a fi implantată pe deplin conștiința unicității naționale. Suntem *români* și subsumați transilvăneni, moldoveni, munteni, bucovineni, basarabeni, dobrogeni, pentru a aminti ramurile noastre cele mai de seamă. În secolul care s-a scurs, această caracteristică fundamentală a devenit dominantă.

Am înregistrat succese, ne-am strâns la un loc, ne-am cunoscut mai de aproape unii cu alții, s-au stabilit legături de familie, prietenii nenumărate, colaborări în muncă, unificarea s-a înfăptuit din mers. Neîndoielnic, mai este de muncă pentru a se ajunge și mai aproape, de înțelegere reciprocă, dar în linii mari, istoricește vorbind, au fost realizați pași uriași și putem considera acest secol un temei indestructibil al viitorului națiunii și țării. Este însă neapărat necesar să stăruim în această direcție și, de asemenea, fiecare dintre noi să păstreze în conștiință această datorie ca sarcină fundamentală. Nu trebuie să uităm niciun moment că suntem fiii unei națiuni și suntem datori s-o slujim fidel, cum au făcut înaintașii noștri, cei cărora le suntem datori edificiul național ai cărui cetățeni suntem.

România întregită a zilelor noastre nu este o fiică a hazardului, ci a rezultat dintr-o luptă națională, din stăruința unui popor și nu a nepăsării. Dacă cetățenii nu-și dau sprijinul unei cauze, aceasta are puține șanse de a fi câștigată. Suntem datori astăzi, ca și ieri și de atâtea ori în trecut, să fim cetățeni dăruți acestei țări și să ajutăm la necontenita consolidare a edificiului național, pentru ca urmașii să ne considere într-adevăr fii ai României; dar suntem mai ales datori să întreținem în suflet

datoria ce le revine de a fi și ei credincioși cauzei poporului lor.

Avem datorii către umanitate, dar în cadrul acestora nu ne este îngăduit să le uităm pe cele ce ne revin înainte de toate față de propriul nostru popor.

Academia Română a fost constituită ca entitate academică reprezentativă a națiunii noastre. Existența ei n-a fost lesnicioasă, mai bine de jumătate de veac, deoarece membrii ei aparțineau unor state deosebite. Pentru ea a fost decisiv anul 1918, când România s-a întregit și toți membrii ei i-au devenit cetățeni. În secolul care a trecut, prin membrii Academiei Române în bună măsură, România a fost cuprinsă în marea familie de știință și cultură a planetei. Când asistăm astăzi la atâtea stângăcii și șovăieli ale vremii noastre, nu putem decât să ne exprimăm o admirație nețărnută pentru acei înaintași ai noștri, care ne-au deschis drum – Academiei noastre în primul rând și nouă urmașilor, în cel de-al doilea – în marea familie a popoarelor lumii. Ea a reușit să se impună nu numai pe plan național în toate provinciile locuite de români, dar și pe plan internațional. Într-un fel, unitatea academică a devansat unitatea statală a națiunii. Aici a avut loc cea dintâi unificare a românilor, cea pe plan spiritual, înainte de fericita zi de 1 decembrie 1918. Totodată, Academia și-a îndeplinit rolul de formator al opiniei despre români și România în lumea savantă a lumii, opinie acceptată internațional. Printre membrii societății au existat oameni de cultură de mâna întâi, dar și unii de capacitate mai redusă; în ansamblu însă au știut să se integreze și toți să reprezinte instituția și să contribuie la cuprinderea culturii și științei românești în familia culturii și științei moderne universale, unii chiar strălucind. Societatea a avut și menirea pe care și-a asumat-o de a fi un model, o

călăuză. Societatea a fost apolitică, refuzând înregimentările și spiritul partizan, străduindu-se să exprime ansamblul problemelor. Dobândindu-și reședința în inima capitalei, ea și-a exercitat autoritatea prestigioasă și s-a străduit ca ființarea și evoluția ei să reprezinte un îndemn și un model.

De-a lungul unui secol, principala bibliotecă a fost a ei, iar astăzi continuă să reprezinte cu cinste fondul de carte al țării, fiind considerată ca atare în lumea academică a lumii. Academia Română a devenit nu numai producătoare și răspânditoare de cultură și știință, ci și acumulative, prin colecțiile ei, unele de valoare inestimabilă.

Cu localul și parcul din inima capitalei, instituția noastră academică este menită să reprezinte generațiilor succesive locul și însemnătatea Academiei Române. Ea este un templu al națiunii, conservator al unor bunuri culturale, produse sau strânse în colecțiile ei, dar și un simbol al inteligenței și creativității românilor pe diverse planuri cu o istorie încercată, în existența ei de un secol și jumătate, unul al continuității și al statorniciei.

La încheierea acestui secol, ca expresie-simbol a națiunii, nu trebuie să îngăduim ca Academia noastră să fie târâtă în jocuri care nu ne privesc sau să ne aliniem sub steaguri care ne-ar obliga să părăsim parte din națiune. Noi reprezentăm națiunea în ansamblu – nu avem preferințe, reprezentăm pe toți cei care viețuiesc sub steagul țării –, dând dovadă de largă înțelegere și exprimând dorința ardentă de unitate, fiind expresia unei neîncetate stăruințe pentru progres și afirmare, iar în rândurile noastre trebuie să ne străduim să strângem pe cei mai buni și mai reprezentativi spiritual conaționali.

Să trăiască România!

Procesul istoric de constituire și afirmare a statalității române moderne*

Acad. Răzvan Theodorescu

Vicepreședinte al Academiei Române

Cu mai bine de un deceniu și jumătate în urmă¹, în „Cuvântul-înainte” la prima ediție, din 2001, a volumului al III-lea din tratatul academic de *Istoria românilor*, dedicat genezelor românești, menționam cele două elemente definitorii ale „romanicilor Orientului”, latinitatea și statalitatea². Era chiar anul în care rosteam, în Aula Academiei, discursul meu de recepție intitulat „Despre prima modernitate a românilor”³, unde încercam să schițez un profil etnopsihologic al conașionalilor în trecerea de la medievalitate la modernitate, scriind despre „mentalitatea tranzacțională ca o nouă ivită particularizare românească a primei modernități”⁴. Ea venea din particularitatea esențială că, în ansamblul Europei Orientale și Centrale, cu excepția imperială a Rusiei, numai aici, la Dunărea de Jos, s-a păstrat neîntrerupt un stat organizat, cu conducători proprii, cu principii autonomi, începând cu secolul al XVI-lea la București, Iași și Alba Iulia, în vreme ce, rând pe rând, Bulgaria în 1393 și 1396, ținuturile grecești între 1430 și 1460, Serbia în 1459, Bosnia în 1463, Albania în 1478–1479, Muntenegru în 1496, Ungaria în 1526, Cehia în 1620, Polonia în 1772, 1791, 1795 dispăreau de pe hartă ca entități politice de sine stătătoare, căzând în felurite stăpâniri, turcească sau austriacă, rusească sau prusacă⁵.

Înainte de toate însă, această statalitate, această păstrare a unor instituții statale fundamentale – domnie și biserică, în primul rând – s-a făcut și în vremea unei relative independențe, cea a secolelor XIV și XV pe care nu o alterau vasalitățile medievale curente în cea mai mare parte a Europei, și în epoca autonomiei, cu suzeranitatea Porții pe care o introdusese Turcografia în secolele XVI și XVII, și în epoca unei dependențe totale din secolul

Acad. Răzvan Theodorescu

al XVIII-lea. Sau, pentru a exprima această progresivă evoluție – ce a putut fi pe alocuri și o involuție – să recurg, ca de atâtea ori, în cazul trecutului românesc, la cuvintele istoricului național, scriind tocmai despre aceste perioade: „Cea dintâie e a neatârării de fapt, cea de-a doua a unei supunerii cinstite și cruțătoare față de Turci, cea de-a treia se deslușește prin ascultarea desăvârșită față de acești stăpâni. Anii 1550 și 1720 ar fi punctele de despărțire, iar după 1859, începe, firește, epoca a patra, de neatârare nouă, în care trăim”⁶.

Dacă în vremurile străvechi spațiul carpato-dunărean a cunoscut formațiuni politice conduse de „basilei” și „regi” – termeni folosiți de izvoarele antice pentru dinaști geți și daci, precum un Burebista sau un Decebal, care erau cu rosturi militare în

*Comunicare susținută la conferința națională „Un secol de stat național, unitar și indivizibil” consacrată Centenarului Marii Uniri (27 noiembrie 2018, Aula Academiei Române)

fruntea unor uniuni de triburi protoistorice asemuite cu monarhiile barbare de tip elenistic –, iar dacă în secolele ce au urmat provinciilor romane Dacia și Moesia au existat ceea ce inspirat tot Iorga a numit „Romaniile” primului mileniu creștin, confederații de obști premedievale mai curând, abia dinastiile medievale ale Basarabilor și Bogdăneștilor au fost cele ce au întemeiat, prin faimosul „descălecat”, statele Ungrovlahiei și Moldovei în acea primă epocă de independențe ce avea să fie marcată de învingătorii de la Posada, Rovine și Vaslui, de citoriiile de la Vodița și Tismana, de la Bistrița, Cozia și Voroneț.

Odată cu epoca de după 1500 avea să câștige teren înțelegerea românilor cu Sublima Poartă, sub imperiul ideii fataliste a caracterului inexorabil al stăpânirii turcești, venite pentru păcatele de tot felul ale creștinătății ortodoxe; este chiar timpul pentru care Neculce în *O samă de cuvinte* atribuie lui Ștefan cel Mare sfatul pentru fiul succesor la tron, „să închine țara la turci, iar nu la alte niamuri, căci niamul turcilor sunt mai înțelepți și mai puternici”⁷.

Pentru același veac al XVI-lea în care Franța încheia, în 1536, un tratat cu Turcia lui Soliman Magnificul – primul între o mare putere creștină și principalul stat islamic –, socotit o „capitulație” a regatului lui Francisc I, urmat curând de unul al monarhiei engleze a Elizabethei Tudor cu Murat al III-lea, în 1580, ipoteza existenței unor asemenea tratate – „capitulații” ale țărilor române, neajunse ca atare până la noi – pare verosimilă.

Faptul că în secolul al XVIII-lea, boierii munteni din neamurile Cantacuzino, Dudescu, Filipescu, Băleanu și Câmpineanu s-au prezentat, în 1772, la Focșani, unde Austria și Prusia mediau o pace rusoturcă invocând asemenea „tractaturi”, acte de închinare din timpul lui Mircea cel Bătrân și Laiotă Basarab pentru Țara Românească și de la Bogdan al III-lea pentru Moldova – evidente „plăsmuiri”, dar inspirate din acte reale pe care Poarta nu le-a contestat⁸ – ca și împrejurarea că umanistul italian, legat de Polonia, Filippo Buonaccorsi Callimachus putea să-i scrie, la 1490, papei Inocențiu al VIII-lea că „Valahii, după ce au respins armele și încercările (Porții) s-au învoit prin tratate, nu ca învinși, ci ca învingători”⁹, ne lasă să înțelegem mai bine statutul țărilor române în lungul răstimp al Turcocrăției. Ele și-au păstrat autonomia, prin negociere, în așa fel încât potrivit dreptului islamic de rit hanefit, Moldova, Muntenia și Transilvania, ca și în Balcani

faceau parte din așa-numita „Casă a Păcii” („dar al ahd”) – cu care dinastia osmană tratase închinarea, dar și păstrarea ființei statale – și care exista alături de „Casa Islamului” și „Casa Războiului”, respectiv împărăția sultanilor și dușmanii acesteia¹⁰.

Păstrarea statalității a fost, cu siguranță, cel mai mare succes al istoriei românești în mijlocul atâtor „răotăți” și ea s-a manifestat în primul rând prin păstrarea dinastiilor (ba chiar a mai multor ramuri dinastice, cum a fost cazul basarabesc al Dăneștilor și Drăculeștilor), chiar și atunci când alegerea domnului nu s-a făcut de către boieri, numirea venind direct de la Poartă – așa în Moldova în 1538 cu Ștefan Lăcustă¹¹, așa în Muntenia în 1545 cu Mircea Ciobanul¹², – chiar și atunci când membri ai neamului domnesc erau ostatici la Stambul, când haraciul și peșcheșurile erau uriașe, chiar și atunci când dinastiile istorice, urmate de cele boierești ale Movileștilor, Cantacuzinilor, Brâncovenilor au fost înlocuite cu cele fanariote în 1711 în Moldova, în 1716 în Țara Românească, neamurile venite de pe Bosfor, încercând la rândul-le constituirea de dinastii, precum Mavrocordații și Ghiculeștii înrudiți cu familiile pământene, statalitatea, cu rânduieli cum ar fi divanurile domnești, a fost o constantă a primei modernități românești.

Domniile pământene după 1822, cele regulamentare după 1834 indicau păstrarea aceluiași principiu al statalității pe care și Conferința de la Paris din 1858 a marilor puteri europene o confirma sub sigla „Principatele Unite ale Moldovei și Țării Românești”, numai că dorința acestora de a avea domnii separate a fost cu măiestrie ocolită de voința națională care a realizat acea capodoperă politică din ianuarie 1859, dubla alegere a lui Cuza vodă și realizarea primului mare proiect de țară din modernitatea noastră. Tot ce a urmat la 1866 cu inițiativa politică a aducerii prințului străin Filip de Flandra inițial, Carol de Hohenzollern ulterior, ca în Grecia anterior, ca în Bulgaria mai târziu, dar cu un specific care venea iarăși din voința țării care nu coincidea cu aceea a marilor puteri, apoi realizarea celui de al doilea proiect de țară al României moderne – obținerea independenței în 1877 –, a deschis calea pentru cel de-al treilea și, din păcate, ultimul nostru proiect modern de țară, unirea din 1918 cu obținerea celei mai depline statalități românești din istorie, ulterior ireparabil ciuntită¹³.

Să nu uităm că aceste proiecte au fost realizate de două generații de oameni de stat – cei ce s-au gândit mereu la generațiile viitoare (spre deosebire

de oamenii politici care, oricât de onorabili, se gândesc doar la alegerile viitoare) –, primul proiect unionist fiind pregătit ideologic de Nicolae Bălcescu și întruchipat cu asupra de măsură de Alexandru Ioan Cuza, pentru mine, mărturisesc, superlativele patriotice până astăzi.

L-au servit în diferite chipuri¹⁴ așijderea și al doilea proiect național C.A. Rosetti – căruia mișcarea liberală, dar și începuturile Academiei Române îi datorează nu puțin –, Ion Ghica, primul ministru care a fost de patru ori președinte al Academiei, Mihail Kogălniceanu unind aievea timpul Academiei Mihăilene cu cel al Academiei Române pe care a și prezidat-o, cel fără de care nici reformele lui Cuza, nici proclamarea neatârării statale nu pot fi evocate, în fine Ion C. Brătianu, inițiatorul aducerii în țară a „prințului străin”, „vizitul” a cărui guvernare de un deceniu a consolidat tânărul regat român. Al treilea proiect de țară și ultimul realizat de români în epoca modernă este, desigur, Unirea din 1918, momentul căderii celor trei monarhii învecinate care creaseră în această parte de continent așa-numita situație „inter-imperială”. În istoria noastră, anul 1918 a fost unul început sub norii negri ai spectrului dezmembrării statale cu oneroasa pace de la București – neratificată de regele Ferdinand, dar încheiat cu apoteoza de la Alba Iulia. A fost anul de grație în care a doua generație amintită a dat măsura morală și politică a autenticii oameni de stat: cea a unor Vasile Goldiș, Iancu Flondor, Nicolae Iorga, Iuliu Maniu, Ion I.C. Brătianu, probabil cel mai important lider român al tuturor timpurilor. Făuritorii principali ai ultimului proiect de țară de acum o sută de ani au dispărut, cei mai mulți înaintea ultimului război, iar câțiva, ultimii oameni de stat ai României, victime ale totalitarismului de diferite nuanțe, au pierit, ca Iorga, în pădurea de la Strejnic în 1940 sau în temnița de la Sighet, ca Maniu, în 1953. Iar șirul de vârste nedemocratice ale României, din februarie 1938 până în decembrie 1989, a făcut imposibilă apariția unor figuri de independentă anvergură

statală și, implicit, a unor proiecte de țară pe care oamenii politici obișnuiți, oricât de onorabili, nu le pot concepe și realiza. De exact 65 de ani – iau ca reper dispariția lui Maniu –, România nu mai cunoaște un om de stat, situație puțin obișnuită, dar explicabilă prin deceniile precomuniste, comuniste și postcomuniste. La prăznuirea unui veac de la consumarea ultimului proiect de țară oamenii politici români, dintre care niciunul nu poate pretinde statura de om de stat, au măcar datoria de a reflecta la acest trecut și de a învăța ceva din el.

Note

¹ Aceste reflecții introductive sunt preluate din volumul meu *Pe marginea statalității românești: vechi lăcașuri și vechi dinastii*, Râmnicu Vâlcea, 2018, p. 7–8.

² *Istoria Românilor*, III, București, 2001, p. X.

³ În *Discursuri de recepție*, Academia Română, IX, București, 2006, p. 185–206.

⁴ *Ibidem*, p. 201.

⁵ *Ibidem*, p. 204.

⁶ N. Iorga, *Doamne române*, în *Istoria românilor în chipuri și icoane*, Craiova, 1921, p. 33.

⁷ În *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. G. Strempele, București, 1982, p. 168.

⁸ *Istoria românilor*, VI, București, 2002, p. 517–519.

⁹ Apud Ș. Papacostea, în *Stat. Societate. Națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 93–106.

¹⁰ *Istoria Românilor*, IV, București, 2001, p. 537 și următoarele; cf. M. Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993.

¹¹ C. Rezachevici, *Enciclopedia domnilor români. Cronologia domnilor din Țara Românească și Moldova*, I, București, 2001, p. 570.

¹² *Ibidem*, p. 224.

¹³ R. Theodorescu, „Trei proiecte de țară și două generații de oameni de stat”, în „Academica”, 9, 2018, p. 29–30.

¹⁴ Acest text este împrumutat din articolul meu citat la nota 13.

Repere constituțional-legislative ale formării statului român modern*

Valer Dorneanu**

România aniversează 100 de ani de la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, sărbătoare națională a României democratice și a românilor de pretutindeni, care, așa cum afirma Gheorghe Pop de Băsești în cuvântul de deschidere a adunării tuturor românilor de la Alba Iulia, a pus „piatra fundamentală a fericirii neamului românesc” și a zdrobit „lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul, unirea tuturor celor de-o limbă și o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc”¹. De fapt, încă după prima unire înfăptuită de Mihai Viteazul, în urmă cu peste 400 de ani, cronicile vremii consemnau că „acum românul s-a înfrățit cu românul și toți au una și aceeași patrie [...] astfel cum n-au fost din vremurile uitate ale vechimei”².

Marea Unire a fost consecința firească a lucrării istorice a valorilor spiritului național și, în pofida unor granițe existente în anumite perioade, unitatea națională a existat dintotdeauna în câmpul unității spirituale a poporului nostru, în unitatea valorilor sale morale, religioase, culturale și artistice. Așa cum scria Nicolae Bălcescu: „Unitatea națională fu visarea iubită a voievozilor noștri cei viteji, a tuturor bărbaților noștri cei mari, care întrupară în sine individualitatea și cugetarea poporului, spre a o manifesta lumii. Pentru dânsa ei trăiră, muriră, suferiră și munciră”³.

De altfel, poporul român a moștenit aceste sfinte teritorii și toate valorile sale umane, spirituale și materiale de la străvechii și vestiții traci și daci, care s-au organizat și au alcătuit formațiuni până la nivel de imperiu.

Prof. Valer Dorneanu

Dacă ar trebui să rememorăm lecția de istorie pe care am primit-o de la înaintașii noștri, ar trebui să ne reamintim despre patriotism, jertfa pentru unitatea națională, luptele pentru păstrarea pământului strămoșesc în hotarele sale de drept și pentru păstrarea limbii române.

Marea Unire din 1918 a fost și rămâne cea mai sfântă pagină a istoriei noastre, pentru că desăvârșirea unității statale s-a făcut cu voința întregii națiuni române, pe vatra vechii Dacii, a lui Burebista și Decebal, având menirea creării unui spațiu fundamental în care românii să-și poată contura individualitatea și menirea. Anii 1600, 1859 și 1877 au alcătuit structura de rezistență a unui proces pe care

*Comunicare susținută la conferința națională „Un secol de stat național, unitar și indivizibil” consacrată Centenarului Marii Uniri (27 noiembrie 2018, Aula Academiei Române)

**Profesor universitar dr., președintele Curții Constituționale a României

s-au putut construi evenimentele anului 1918. De altfel, adresându-se „preacinstitei adunări” de la Alba Iulia, Episcopul Miron Cristea sublinia că: „Bărbăteștile lupte politice ale episcopilor și fruntașilor noștri conducători, pecetluite cu însemnatele jertfe de mucenici naționali, formează pagini strălucite ale trecutului nostru întreg. Ele au convins marile popoare [...] despre sfințenia cauzei noastre și despre îndreptățirea aspirațiilor noastre spre libertate [...] Numai din inima tuturor românilor [...] vor putea răsări [...] manifestațiuni ale geniului nostru național, care, prin însușirile lor specifice românești să contribuie la progresul omenirii”⁴.

Doamnelor și domnilor,

Vă rog să-mi permiteți să le amintesc măcar pe cele mai ilustre personalități ale istoriei noastre care, de-a lungul veacurilor, asemenea Meșterului Manole, și-au zidit viața și lucrarea la temelii unui ideal suprem și a unei capodopere neprețuite: unitatea națională. Primul dintre aceștia este legendarul Mihai Viteazul, acel „bărbat ales, vestit și laudat [...] prin virtuțile lui [...] prin credința către Dumnezeu, dragostea către Patrie, îngăduință către semenii, omenie către cei de jos, dreptate către cei deopotrivă [...]”, cel care, în urmă cu peste 400 de ani, făptuiește, pentru scurtă vreme, unirea celor trei Țări Românești, creând primul Stat Unitar Românesc, sub un singur sceptru, cel al lui „Io Mihai Voievod, din mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Românești, al Ardealului și a toată Țara Moldovei”⁵.

Se cuvine, de asemenea, să-l amintim pe Alexandru Ioan Cuza, sub domnia căruia, la 24 ianuarie 1859, a fost pusă piatra de temelie a statului român modern unitar, creându-se premisele și suportul întregului edificiu de mai târziu al unității naționale, consfințită la Alba Iulia, în decembrie 1918.

Nu poate lipsi din această scurtă evocare contribuția Regelui Ferdinand și a reginei Maria la înfăptuirea Marii Uniri.

După ce Basarabia și Bucovina hotărâseră, în același an, la 27 martie și, respectiv, la 28 noiembrie, unirea necondiționată și pentru totdeauna cu Patria Mamă, la 1 decembrie, la Alba Iulia – cetatea istorică și de suflet a neamului românesc – au sosit delegați aleși din toate județele Transilvaniei, reprezentanți ai tuturor organizațiilor politice, economice, culturale, religioase și militare, precum și oameni din toate colțurile țării, pentru a hotărî, împreună, Marea Unire a Transilvaniei cu România. Ion I.C. Brătianu, președintele Consiliului de

Miniștri și ministrul Afacerilor Străine ale României, a întâmpinat delegația ardelenilor care aducea Actul Unirii Transilvaniei cu Patria Mamă cu cuvintele: „De o mie de ani vă așteptăm și ați venit ca să nu ne mai despărțim niciodată”⁶.

Astfel, pentru prima dată în istoria modernă a națiunii române, întreg patrimoniul său material, spiritual și uman se întrupează într-un organism economico-social unitar, capabil de o dezvoltare mai puternică și mai rapidă, România devenind cea mai mare țară din sud-estul continentului european. S-a împlinit, astfel, ceea ce sublinia Nicolae Titulescu: „România nu poate fi întregă fără Ardeal [...] Ardealul este leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața [...] Ardealul nu e numai inima României politice; priviți harta; Ardealul e inima României geografice”⁷.

Unitatea unei națiuni nu este, așadar, o întâmplare, ci este un proces și o devenire istorică, apărută cu tenacitate peste veacuri, așa cum vom arăta în scurtele incursiuni istorice pe care le vom prezenta în continuare. Astăzi este mai evident decât oricând că identitatea și unitatea națională se afirmă prin acțiuni susținute pe calea reformelor și modernizării țării, printr-o operă de edificare politică și instituțională care să răspundă intereselor și nevoilor de mai bine ale tuturor românilor. Pentru că, așa cum se afirmă în Constituție, „România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, de religie, de sex, de opinie, de apartenență politică, de avere sau de origine socială”⁸.

Strămoșii poporului român – dacii și romanii – care au determinat și etnogeneza sa, i-au transmis, totodată, și anumite elemente fundamentale ale organizării politice și ale instituțiilor juridice. Concomitent cu formarea statului geto-dac au apărut și normele juridice, în locul obiceiurilor din epoca democrației militare. Iordanes⁹ afirmă că legile geto-dacilor au fost adoptate în vremea lui Burebista care pretindea că i-au fost inspirate de către zei; ele au fost transmise din generație în generație, în formă scrisă, și s-au păstrat până în secolul al VI-lea e.n.

Nicolae Iorga consideră moștenirea juridică dacică și romană ca „rădăcini profunde” ale vechiului drept românesc, pe care poporul român le-a contopit într-o sinteză originală, întregită cu norme proprii, elaborate treptat în epocile istorice care au urmat¹⁰.

Conceptul de „lege” a apărut în spațiul românesc în secolele IX–XIV, când poporul român s-a afirmat ca personalitate distinctă din punct de vedere etnic, cu organizare politică și cu norme juridice proprii, tipice feudalismului timpuriu. Înțelesul inițial al conceptului de „lege” era acela de „normă nescrisă”, provenind din latinescul „re-ligio”, adică a lega dinăuntru, prin credință și conștiință, ceea ce la romani era *mos* (obicei)¹¹. Denumirea de „lege” s-a folosit cu privire la legea scrisă odată cu apariția pravilelor în secolul al XVII-lea, în condițiile în care dreptul nescris s-a numit *obicei*. Un sens particular al „legii” la români era acela de credință religioasă, creștină, ortodoxă, aceasta influențând conținutul moral al conștiinței românilor încă din perioada etnogenezei lor.

Normele juridice create în perioada feudalismului timpuriu au format un ansamblu unitar, cunoscut sub numele de *Legea țării*, cu sensul de drept al unei societăți organizate politic în țări, determinativul fiind același, chiar dacă Țările Românești purtau denumiri diferite pentru a putea fi localizate, ceea ce denotă caracterul unitar al acestor norme¹². Este o denumire consacrată și utilizată în toate straturile sociale, figurând atât în actele cancelariilor domnești, în condițiile feudalismului dezvoltat, cât și în zapisele particularilor¹³. *Legea țării* este o creație românească, un drept care „s-a format în această epocă în care nu mai era dominația romană și în care nu exista încă principele care conducea țara, adresându-se, într-un fel sau altul, dreptului roman sau bizantin [...] S-ar putea spune că, din acest vechi trunchi, s-a scurs seva juridică, astfel cum se scurge rășina dintr-un brad care, puțin câte puțin, a ajuns să capete forme stabile, și tocmai de aceea acest drept popular n-a rămas niciodată fără perspective de noi dezvoltări...”¹⁴.

La mijlocul secolului al XVII-lea au fost adoptate cele mai importante izvoare ale dreptului scris românesc din epoca feudalismului: *Cartea românească de învățătură*, prima codificare cu caracter laic din istoria dreptului românesc, tipărită în 1646 la Iași, și *Îndreptarea legii*, tipărită în anul 1652 la Târgoviște, din porunca domnitorului Matei Basarab.

În timpul regimului turco-fanariot, în prima fază, ca urmare a îngrădirii autonomiei Țărilor Române, nu s-au mai elaborat codificări cu caracter oficial. În cea de-a doua fază, însă, ca expresie a continuității dreptului nostru, se realizează codificarea Obiceiului țării, astfel încât, alături de cutume

constituționale care reglementau raporturile fundamentale de exercitare a puterii, există documente juridice constituite în acte de fundament ale Principatelor Române, respectiv: *Pravilniceasca condică* a lui Alexandru Ipsilanti (1775), *Codul Calimach al Moldovei* (1813), *Legiuirea Caragea* (1818), *Constituția principelui Mavrocordat* (7 februarie 1741); *Supplex Libellus Valachorum* (din 1792).

Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea se caracterizează prin existența, alături de cutume constituționale care reglementau raporturile fundamentale de exercitare a puterii, a unor documente juridice constituite în acte de fundament ale Principatelor Române, putând fi amintite și *Regulamentul Organic al Valahiei* din 1831, *Regulamentul Organic al Moldovei* din 1832, *Proiectul de Constituție* elaborat de Ion Câmpineanu în 1838, *Proiectul de Constituție pentru Moldova* elaborat de Mihail Kogălniceanu în 1848.

Remarcabil este *Statutul dezvoltător al Convenției de la Paris* – supus aprobării poporului prin Decretul nr. 517 din 2 mai 1864 al domnitorului Alexandru Ioan Cuza, de al cărui nume este legată prima Unire, cea a Principatelor Române la 24 ianuarie 1864 –, care a consacrat importante principii referitoare la organizarea puterilor în stat și procedura de adoptare a legilor, cuprinzând și norme care prefigurează germeni ai controlului de constituționalitate.

Pe această linie de gândire se înscriu și eforturile de cristalizare a unei Constituții a României, având în vedere faptul că dezvoltarea constituțională a țării noastre a cunoscut, de-a lungul timpului, mai multe etape, în funcție de perioada istorică prin care a trecut statul. Perioada formării statului român modern (1860–1940), la care dorim să ne referim în cele ce urmează, a fost caracterizată prin puternica influență a sistemelor constituționale europene, în special Franța și Belgia, când au fost adoptate cele mai moderne și democratice constituții române de până la 1948, și anume constituțiile din 1866 și 1923.

Constituția din 1866, promulgată de către Principele Carol I, este cea care a consacrat, într-o formă juridică fundamentală, instrumentele democratice de guvernare și a consolidat autonomia de fapt a celor două Principate Unite Române, care „constituie un singur stat, indivizibil, sub numele de România”. De asemenea, această Constituție a așezat definitiv regimul parlamentar românesc pe baze moderne, democratice, similare organizării și funcționării acestei instituții în Europa Occidentală.

România a devenit primul stat constituțional al Europei de Sud-Est, iar modificările aduse prin Legea fundamentală au creat premisele înfăptuirii Marii Uniri din 1918 și au generat dezvoltarea unei culturi constituționale românești proprii, ale cărei evoluție și dinamică au fost influențate de etapele istorice în care s-a regăsit statul român¹⁵.

Constituția din 1866 este prima Constituție propriu-zisă a României¹⁶ și a avut ca model Constituția Belgiei din 1831, adaptată la realitățile românești. Așa cum se afirmă în literatura vremii¹⁷, nimeni nu ar fi sperat, în acele timpuri, că România își va așeza singură bazele Constituției, își va alege singură suveranul, prin plebiscit, și că, printr-un război plin de glorie, își va proclama deplina sa independență la 10 mai 1877. Constituția din 1866 a instituit în România regimul monarhiei constituționale, ereditare, și a consacrat, pentru prima dată în istoria vieții statale românești, caracterul indivizibil al statului român. Totodată, deși Principatele se aflau sub suzeranitate otomană la momentul adoptării ei, nicăieri în textul acestei Constituții nu se specifică acest lucru. Mai mult, în chiar art. 1 al Constituției se prevedea că „Principatele Unite Române constituie un singur stat indivizibil, sub denumirea de România”. De asemenea, aceasta a reglementat principiile democratice, precum separarea puterilor în stat, responsabilitatea ministerială, drepturi și libertăți cetățenești și a desființat privilegiile și titlurile de noblețe străine.

Evoluțiile politice care au urmat adoptării Constituției din 1866 au fost caracterizate de instabilitate. Anul 1871 marchează, totuși, începutul unei perioade în care Parlamentul își consolidează structurile, își lărgeste baza electorală și devine o componentă principală a vieții politice românești, având în vedere faptul că sub cupola Parlamentului s-a dat citire, la 9 mai 1877, Declarației de independență a țării și s-au ratificat, în 1920, actele de unire a provinciilor istorice românești cu Țara.

Constituția din 1923, denumită și Constituția Unificării României Mari¹⁸, a consacrat principiul suveranității naționale și un amplu regim al drepturilor și libertăților cetățenilor. Aceasta a avut drept scop desăvârșirea unității naționale și afirmarea spiritului democratic existent după război în toate societățile europene. Constituția din 1923 a preluat și a dezvoltat o serie de principii și reguli din Constituția de la 1866, încadrându-se, astfel, în spiritul democratic interbelic și având, cum s-a apreciat în acei ani¹⁹, temelii juridice solide, izvorâte din reali-

tățile social-politice și economice ale țării. Art. 1 al Constituției prevedea că Regatul României este un stat național, unitar și indivizibil, iar teritoriul este inalienabil. În privința drepturilor, era una dintre cele mai democratice constituții ale vremii, conținând o serie de drepturi și libertăți, dar și garanții conferite acestora: dreptul de vot, dreptul de a fi ales, libertatea individuală, egalitatea în fața legii, dreptul de proprietate, dreptul la învățătură sau libertatea cuvântului erau garantate prin instituirea votului universal, interzicerea pedepsei cu moartea, interzicerea confiscării averilor și garantarea proprietății, învățământ primar obligatoriu și gratuit, interzicerea cenzurii.

Constituția din 1923 a contribuit în mod decisiv la consolidarea unității economice, teritoriale, politice și spirituale a României întregite. În același timp, a asigurat afirmarea unui regim democratic-parlamentar liberal care a creat condiții favorabile dezvoltării statului român în direcția liberalismului și progresului social, înscriind România în rândul statelor europene cu un sistem politic de îndelungată tradiție democratică.

În **februarie 1938**, pe fondul unor puternice tensiuni politice, Regele Carol al II-lea a impus un regim de monarhie autoritară. Odată cu adoptarea noii Constituții, prin plebiscit, exercițiul puterilor constituționale a trecut în mâinile monarhului, acesta având și atributul revizuirii Constituției. De asemenea, regele a căpătat puteri statale sporite, iar cetățenilor le-au fost restrânse drepturile constituționale anterioare²⁰.

În 1948, printr-un Decret-lege, s-a renunțat la bicameralismul parlamentar în favoarea unicameralismului – Marea Adunare Națională, organism formal, subordonat total puterii comuniste. Acest model de organizare a fost transpus și în **Constituțiile socialiste** din 1948, 1952 și 1956. Constituția Republicii Populare Române din 1948 a marcat ruptura cu constituționalismul democratic, înlăturând principiul separației puterilor în stat, pluralismul politic, dar și drepturi fundamentale cetățenești, precum dreptul la proprietate.

Revoluția din decembrie 1989 a deschis calea revenirii României la un regim democratic autentic, bazat pe alegeri libere și pluralism politic, pe respectarea drepturilor omului, pe separația puterilor și răspunderea guvernanților în fața organelor reprezentative. Într-o primă etapă, principalul act al Consiliului Provizoriu de Uniune Națională²¹ a fost Decretul-lege nr. 92/1990, prin care s-au reglementat

principalele autorități ale regimului politic – Parlamentul bicameral, alcătuit din Adunarea Deputaților și Senat, președintele României, ales prin vot universal, egal, direct și secret, liber exprimat și Guvernul, de sorginte parlamentară –, precum și sistemul electoral, bazat pe principiul reprezentării proporționale²².

Constituția din 1991, revizuită în 2003, a reînțregit șirul constituțiilor democratice adoptate în trecut. Astfel, este prima Constituție adoptată de o Adunare constituantă special aleasă în acest scop și prima Constituție adoptată de popor, ca urmare a unui referendum național. Totodată, România a fost prima dintre fostele state socialiste care a aprobat Constituția în mod democratic.

Textul Legii fundamentale a preluat cele mai valoroase tradiții constituționale românești din Constituția din 1923. Astfel, s-a revenit la declararea României ca stat național, unitar și indivizibil, adăugându-se, totodată, și caracterul independent și suveran al acesteia, precum și la declararea limbii române ca limbă oficială a țării. Au fost înscrise drepturi fundamentale ale cetățenilor, cum ar fi cel de proprietate, libertatea religiei, a gândirii etc. Modernitatea și actualitatea Constituției s-au reflectat în dispoziții preluate din constituții ale statelor cu o îndelungată tradiție democratică, cum sunt: consacrarea și garantarea drepturilor fundamentale ale omului; protejarea împotriva abuzurilor puterii publice atât prin instituționalizarea contenciosului administrativ, cât și prin înființarea instituției Avocatului Poporului; asigurarea liberului acces la justiție în apărarea drepturilor cetățenești, cu precizarea că nicio lege nu poate limita exercițiul acestui drept; înscrierea unor drepturi necunoscute altor constituții române, cum ar fi cel la un nivel de trai decent, protecția tinerilor, a mediului ambiant, a persoanelor cu handicap etc.

Și-au demonstrat importanța deosebită prevederi referitoare la: înscrierea în Constituție a principiului pluralismului politic, ca o condiție și o garanție a democrației constituționale în țara noastră; declararea României ca stat de drept și social, în care atât cetățenii, cât și orice autoritate publică au, deopotrivă, obligația să respecte legea; instituirea, ca modalitate de participare directă la conducerea treburilor publice, a referendumului național, fie pentru modificări constituționale, fie în legătură cu probleme de interes național; consacrarea, ca și în alte constituții anterioare, a egalității în drepturi a cetățenilor, cu sublinierea, în acest scop, a dreptului cetăț-

tenilor aparținând minorităților naționale de a-și conserva limba, tradițiile, identitatea culturală. Totodată, trebuie precizat că, în vederea reprezentării la nivel național a minorităților în cadrul Legislativului, România a fost printre primele țări europene care a înscris la nivel de Constituție dreptul organizațiilor minorităților naționale de a fi reprezentate în Parlament, în condiții stabilite prin Legea electorală.

Așa cum am afirmat cu alte prilejuri²³, Constituția României și-a dovedit, indubitabil, valabilitatea și viabilitatea, constituind un corp de principii și norme concordante cu evoluțiile democratice proprii statelor și națiunilor moderne. Dar viața a dovedit că nici Legea fundamentală a statului nu poate fi veșnică, imuabilă. În funcție de mutațiile intervenite în societatea noastră, Constituția trebuie supusă unei adaptări la realitate și unei validări sociale, raportate la imperativele prezentului și viitorului națiunii române. Până atunci, Constituția ar trebui să rămână reperul și condiția fundamentală a statului nostru de drept. Din păcate, până când vom avea o asemenea optică despre Constituție, trebuie să constatăm, chiar în aceste momente jubiliare, că Actul nostru fundamental, Constituția țării, nu este pentru toți reperul sacrosanct, al statului de drept, al democrației, fiind de mulți invocată, dar de mai puțini respectată, fiind adesea contestată și chiar încălcată și de unele autorități publice care ar trebui să-i fie pavăză.

Note

¹ A se vedea *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, Ed. Eminescu, București, 1984, p. 248.

² N. Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazu*, Ed. Minerva, București, 1970, p. 31.

³ P.P. Panaitescu, *Nicolae Bălcescu. Patru studii istorice*, Ed. Cartea Românească, București, 1928.

⁴ A se vedea *Marea Unire a românilor...*, p. 262.

⁵ Titulatura apare în hrisoavele vremii, respectiv într-un document din 6 iulie 1600. Sursa: <http://www.ziare.com/alba-iulia/cultura/413-ani-de-la-intrarea-lui-mihai-viteazul-in-alba-iulia-3373740> [accesat octombrie 2018].

⁶ *Marea Unire a românilor în izvoare narative...*

⁷ A se vedea Nicolae Titulescu, „România nu poate fi întregă fără Ardeal!”, în *Marea Unire a românilor în izvoare narative*, Ed. Eminescu, București, 1984, p. 683 și urm.

⁸ Art. 4 alin. (2) din *Constituția României*.

⁹ Iordanes, *Getica*, XX, p. 69.

¹⁰ N. Iorga, Prefața la lucrarea lui G. Fotino, *Contribution l'étude des origines de l'ancien Droit coutumier roumain*, Paris, 1925, p. II și III, precum și *Les origins et l'originalité du droit populaire roumain*, Paris, 1935, p. 118 apud E. Cernea, E. Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, Casa de editură și presă „Șansa” S.R.L., București, 1998, p. 45.

¹¹ C. Noica, *Rostirea filozofică românească*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1970, p. 174, apud E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 55.

¹² E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 58 și urm.

¹³ Gh. Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. III, 1907, nr. 110 (1647 februarie 12), DRH-B-XXIII, nr. 247 (1631 iunie 17) apud E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 97.

¹⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 118–119 apud E. Cernea, E. Molcuț, *op. cit.*, p. 59.

¹⁵ Pentru detalii, a se vedea Antonia-Luciana Mîrzac, *Constituționalismul românesc sub influența regimurilor politice*, disponibil online la <http://www.nos.iem.ro>.

¹⁶ A se vedea V. Dorneanu, în *Dezvoltarea constituțională a României. Tradiții, prezent și perspective*, Ed. Universul Juridic, București, 2017.

¹⁷ G.G. Metani, *Studie asupra Constituțiunei românilor*, Tipografia „Centru”, București, 1880, p. VI.

¹⁸ Antonia-Luciana Mîrzac, *op. cit.*

¹⁹ Gh. Sbărnă, *Constituțiile României. Studii*, Ed. Cetea de Scaun, Târgoviște, 2012.

²⁰ Ovidiu Maican, *Evoluția constituțională a României. Constituțiile din 1923 și 1938*, apud Antonia-Luciana Mîrzac, *op. cit.*

²¹ Pentru o dezvoltare mai amplă, a se vedea Marian Enache, Mihai Constantinescu, în *Renașterea parlamentarismului în România*, Ed. Polirom, București, 2001.

²² Decretul-lege nr. 92/1990 pentru alegerea Parlamentului și a președintelui României, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 35 din 18 martie 1990, abrogat prin Legea nr. 69/1992 pentru alegerea președintelui României, publicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 164 din 16 iulie 1992, la rândul său abrogată prin Legea nr. 370/2004 pentru alegerea președintelui României, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 650 din 12 septembrie 2011, cu modificările și completările ulterioare. Decretul-lege nr. 92/1990 a fost, de fapt, o mini-constituție, un act normativ cu caracter constituțional care a prefigurat unele dintre principiile de organizare statală stabilite de Constituția din 1991, cum ar fi structura bicamerală a Parlamentului și principiul separației puterilor legislative, executive și judecătorească. În acest sens, a se vedea M. Enache, *Natura și semnificația politico-juridică ale Decretului-lege nr. 92/1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României*, în „Revista de Drept Public”, nr. 2/1998, p. 23–33.

²³ V. Dorneanu, „Constituția României – între stabilitate și flexibilitate”, în *Dezvoltarea constituțională a României – 1866, 1991, 2016: tradiții, prezent și perspective: lucrările manifestărilor aniversare din 25 noiembrie și 8 decembrie 2016*, Ed. Universul Juridic, București, 2017, p. 59.

Un secol de știință a dreptului și cultură juridică în România (1918–2018): între o sinteză a trecutului, percepție a prezentului și schiță a viitorului*

Mircea Dușu**

După o sută de ani de stat unitar și drept național (1918–2018) se ridică în mod legitim și tot mai acut întrebările: dacă și în ce măsură putem vorbi de/și demonstra afirmarea unei științe a dreptului și culturii juridice românești? Care ar fi, în această privință, etapele și înfăptuirile trecutului, datele prezentului și mai ales prioritățile viitorului? Mai este posibilă, după marea ruptură cu momentul fondator interbelic și devierea aferentă răstimpului 1947–1989, o revenire care să reia legăturile cu trecutul, păstrând astfel tradițiile și valorizându-le, să răspundă și să reziste exigențelor integratoare externe și să pășească din nou pe o cale proprie de constituire și evoluție? Altfel spus, mai poate cuprinde dezvoltarea juridică de azi și de mâine a României o autentică dimensiune cultural-științifică? Sunt întrebări care se ridică și caută răspunsuri adecvate și tranșante, mai ales în contextul aniversar al Centenarului Marii Uniri și al relevării urmărilor sale durabile.

1. După modelul nostru juridic tradițional, cel francez, și în consonanță cu evoluțiile sale, perioada 1918–1942 marchează „inventarea” și cultivarea sintagmei *cultura juridică românească* și cuprinde încercările de a-i preciza contururile existenței și reliefa dimensiunile conținutului. Principalul artizan al conceptului și truditore de-a lungul a peste două decenii spre a-i dovedi existența și desprinde semnificațiile aferente a fost academicianul Andrei Rădulescu (1880–1959) căruia i s-au adăugat, cu unele contribuții, R. Dimiu și Al. Mandrea. În concepția primului „Cultura juridică este una dintre

Prof. Mircea Dușu

formele culturii naționale, prin care se pot pune în adevărata lumină calitățile superioare ale unui neam pentru realizarea ordinii, armoniei sociale și căutarea dreptății”. Trei rămân reperele în timp și ca etape în perioada interbelică ale acestui demers menit să acrediteze existența și să demonstreze consistența unei culturi juridice naționale. Punctul de plecare l-a constituit discursul de recepție în Academia Română, rostit de acad. Andrei Rădulescu la 3 iunie 1922, cu titlul *Cultura juridică românească în ultimul secol*¹ în care, după ce precizează că o cultură juridică „nu înseamnă numai opere mari” și constată că la acel moment „se

*Comunicare susținută la conferința națională „Un secol de stat național, unitar și indivizibil” consacrată Centenarului Marii Uniri (27 noiembrie 2018, Aula Academiei Române)

**Profesor universitar dr., directorul Institutului de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”

deschide o nouă epocă în dezvoltarea acestei forme de cultură”, încerca să răspundă dilemei posibilității dezvoltării unei culturi juridice românești. Neîncrezătorilor li se dădeau ca răspuns trei exemple de țări aflate în situații istorice similare cu România și care au dezvoltat culturi juridice viguroase: *cel al Belgiei* (care a avut la început aceeași legislație ca a Franței, în mare parte și aceeași limbă, și a produs, totuși, doctrinari reprezentativi – precum Laurent, Maynz ori Martou –, a reușit să aibă o legislație și o jurisprudență proprie, „să aducă astfel pentru cultura omenirii un valoros obol original”); *cel al Elveției* (care, „strânsă între cultura franceză și cea germană și amenințată astfel să-și piardă individualitatea”, a arătat și în ramura dreptului „ceea ce poate face un popor bine organizat, prin răbdare, metodă și patriotism, izbutind să creeze, între altele, un foarte bun cod civil, poate cel mai bun, precum și solide așezăminte democratice”); *cel al Italiei* (a cărui cultură juridică a fost multă vreme sub influență străină „dar care – printr-o reacțiune în sens național – și-a afirmat în mod necontestat acest caracter și înaintază cu hotărâre pe drumul început”). Așadar, dacă „toate popoarele latine sunt așa de pregătite pentru drept, nu este motiv să admitem că poporul român ar fi mai puțin apt decât celelalte”. Predispozițiile naturale ale românilor, constând în „vioiciunea cu care înțeleg și prind regulile de drept, de însușirile uimitoare cu care luptă pentru învățarea legilor și aplicarea lor”, în „îndârjirea cu care luptă pentru ceea ce cred că-i al lor” arăta „cât de adâncă este în ființa lor ideea de drept”, îl fac pe Andrei Rădulescu să-și afirme încrederea în aceste însușiri și convingerea nestrămutată că „putem avea o cultură juridică la înălțimea celor mai de seamă culturi străine și depinde numai de noi să o facem”. Prioritară era considerată în acest sens „românizarea culturii juridice, naționalizarea în sensul cel mai bun al cuvântului”.

La jumătate de drum a intervenit și în constatarea unei atari evoluții articolul-manifest *Prețuirea lucrărilor juridice românești*² în care îndreptarea situației, în sensul facilitării drumului creației proprii, se ridică împotriva mentalității dominante de supraapreciere a producțiilor teoretice străine și de neîncredere în cele ale autorilor români, piedică majoră în afirmarea unei științe a dreptului și culturi juridice naționale. În fine, punctul culminant l-a reprezentat studiul *Cultura juridică românească*³ în care se denunță neîncrederea în existența acesteia, teza existenței uneia de imitație sau foarte slabă „și

ca intensitate și ca valoare”, afirmându-se, dimpotrivă, răspicat existența uneia consistente, cu viguroase elemente de originalitate, în pofida unor puternice influențe neolatine și cu un pronunțat contur național.

Spre a ajunge la o asemenea concluzie, savantul jurist apela la o concepție mai degrabă de sfârșit de veac XIX și început de secol XX, care reflecta întârzierea afirmării modernității românești, una în care „cultura juridică românească” se identifica cu identitatea dreptului român. După unificarea legislativă treptată, prin extinderea legislației din Vechiul Regat în provinciile alipite în 1918, realizată în Basarabia (1928), Bucovina (1938) și Transilvania (1943), și cultura juridică astfel înțeleasă căpăta coerență și consistență prin dobândirea unității, afirmarea specificității și a unei evoluții creatoare tot mai evidente, deopotrivă, în planul normativității, jurisprudenței și cugetării juridice. Dintr-o asemenea perspectivă, formele sale în numele tradiției s-ar fi regăsit în dreptul nescris (obiceiul pământului) și în cel scris; în privința manifestării, aceasta s-ar exprima în normele legislative „făurite în decursul vremurilor”, în jurisprudență („al cărui rol este atât de important pentru aplicarea dreptului”) ori în doctrină („destul de însemnată prin numărul lucrărilor și valoarea lor”). În această privință, un alt cunoscător al problemei, reafirmând în același spirit intrarea țării în epoca dezvoltării juridice naționale, constata că „din numărul operelor, din caracterul lor științific național putem deduce că în România există o literatură juridică propriu-zisă... ea este o realitate care dovedește aportul pe care juriștii l-au adus culturii generale, cât și faptul că în țările noastre a fost o veche cugetare științifică și națională, iar nu simple imitații și împrumut” (Radu Dimiu, *Existența literaturii juridice române*, în „Pandectele Române”, partea a IV-a, 1942). Pe conținut, ea ar avea la bază „cultura romană și a popoarelor romanice”, în cuprinsul ei am găsi, în cea mai mare parte, drept roman sau greco-roman, iar în ceea ce s-a introdus în secolele al XIX-lea și al XX-lea „constatăm influență franceză, belgiană, italiană ș.a., cu precizarea că se întâlnesc și alte urme, dar mult mai reduse”. Dar cu toate că aceste influențe au fost puternice, „cultura noastră are multă originalitate care nu a fost îndeajuns de cercetată și pusă în lumină exactă”. Desigur că într-o asemenea concepție largă se putea explica existența unei așa-zise *culturi juridice românești* încă de la începuturile veacului al XIX-lea cunoscând, în același timp, „șocul”

modernității la mijlocul aceluiași secol, iar discrepanțele între elementele de „transplant legal” și celelalte componente, de doctrină și jurisprudență, au explicat întârzierile în constituirea unei culturi juridice românești de tip și în sens modern. Perioada primelor cristalizări imediat premergătoare Primului Război Mondial a fost întreruptă, însă, pe fond și continuată, de procesul de unificare juridică următor Marii Uniri politico-statale din 1918 și care avea să amâne ajungerea la o nouă stare de coerență și consistență spre finele perioadei interbelice. Prin caracterul său unitar și atotcuprinzător, acela a fost momentul de constituire a unei concepții despre drept și dreptate și corelativ al unei practici legislative și judiciare care s-au conjugat într-o perspectivă națională, respectiv românească, în conexiune cu întregul cadru juridico-cultural european și mondial.

2. Perioada 1947–1989 a marcat o deviere majoră în dezvoltarea juridică a țării, echivalentă cu o întrerupere cvasitotală în continuarea evoluțiilor anterior sedimentate.

Inaderența manifestă a „culturii juridice sovietice”, în ciuda influenței impuse în anii 1950, odată cu integrarea forțată a României în lagărul socialist, și în domeniul dreptului reprezintă un exemplu elocvent în privința modului de manifestare a modelului de dezvoltare juridică și a șanselor sale de înfăptuire. Într-adevăr, în ciuda apartenenței la „familia drepturilor socialiste” a dreptului pozitiv, în planul științifico-cultural am rămas legați de marea școală vest-europeană de drept, în frunte cu cea franceză și expresiile sale culturale la care generația chemată să înfăptuiască „revoluția juridică socialistă” se formase și îi receptase valorile. În pofida eforturilor depuse la nivel oficial, prin traducerea de lucrări de specialitate din limba rusă, trimitere la studii – de licență și de doctorat – la universități din URSS, promovarea limbii ruse ș.a., aderența în plan conceptual și al vocabularului juridic a fost superficială și efemeră. Denunțarea unei oarecare similitudini între perioada interbelică, marcată de influența neolatină și formarea juriștilor la Paris ori Berlin, cu „diplome bune pentru Orient” și cea post-belică – cu schimbarea direcției de receptare a modelului juridico-cultural, inclusiv în privința învățării dreptului, de această dată cu „diplome valabile pentru vest”, eliberate la Moscova, dar cu aceleași consecințe: neadaptarea la realitățile sociale românești și de aici reducerea eficientă a demersului

situației, era totuși major diferită. Compatibilitatea devenită naturală a tradițiilor și sistemelor juridice făcea anterior ca „influența” să devină benevolă și mai ales circulația normală a ideilor, percepțiilor și valorilor juridice, pe când impunerea brutală a modelului sovietic, în absența totală a unor experiențe anterioare comune ori cel puțin asemănătoare, făcea transplantul imposibil, cu o respingere rapidă și totală. Așa se face că experimentul anilor 1950, dincolo de șocul momentului, avea să rămână fără urme culturale semnificative în contextul românesc. Desigur, am asistat în această perioadă la un proces general de adevărată „contemplare” culturală a esențelor formativ-științifice anterioare și adaptare forțată la forma și conținutul socio-economic aferente regimului totalitar și sistemului economic hiperplanificat. Nu au lipsit, totuși, unele elemente de continuitate, exprimate prin teza „constanțelor dreptului”, asumată ca program de cercetare de către Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române (ICJ), reafirmarea romanității originilor și neolatinității tradițiilor moderne și manifestarea unei anumite „excepționalități românești”.

Instaurarea regimului comunist în România a pus capăt cu brutalitate procesului de afirmare a unei culturi juridice românești cu o identitate proprie în contextul european, proces constând tocmai în românizarea unei ordini juridice importate din Occident și reprezentând expresia unei societăți burgheze aflate acolo într-un stadiu de evoluție fără corespondent pe deplin în planul realităților sociale concrete. Așa cum rezultă inclusiv din luările de poziție ale unor personalități ale vremii, conștiente de realitățile juridico-sociale, dreptul românesc (devenit un drept burghez) și cultura juridică românească (devenită parte integrantă a culturii juridice occidentale) aveau să suporte efectele unui import masiv de reglementări și de reprezentări din Uniunea Sovietică, destinat să le transforme în expresii lipsite de orice identitate proprie ale marxism-leninismului juridic în versiunea stalinistă teoretizată de un Andrei Vișinski. Folosindu-se în mod inteligent de contextul politic, juriștii ICJ, înființat în 1954, au fost aceia care și-au asumat sarcina de a proteja identitatea juridică românească în fața noii amenințări, dezvoltând pe baza programului așa-numitelor „constante ale dreptului” o cale specifică de dezvoltare a dreptului românesc în condițiile primatului ideologic al socialismului „științific”. Grație contribuției acestor juriști, precum Traian Ionașcu și Eugen Barasch, Mihail Eliescu, Vintilă Dongoroz și,

last but not least, Anita Naschitz – juriști pe care îi putem considera, fără teama de a greși, ca veritabilii purtători de stindard ai culturii juridice românești în acele vremuri tulburi –, dreptul românesc și-a putut conserva aparent paradoxal în bună parte nu numai apartenența la modernitatea burgheză europeană, ci și specificul național obținut prin truda teoreticienilor și practicienilor din perioada interbelică.

3. Revenirea la democrația reprezentativă și perspectivele european-occidentale ale dreptului post-1989 au generat o situație aparte, caracterizată prin imposibilitatea reluării stării științei și culturii juridice de acum aproape opt decenii, nevoia „salutului” în timp și pe conținut și a regândirii cadrului conceptual al problemei și insuficiența capacităților de a le construi și afirma rapid în noile condiții și potrivit actualelor cerințe.

Într-adevăr, sensurile acordate și înțelesurile cerute științei dreptului și culturii juridice sunt acum cu totul diferite. Prima nu se mai confundă cu simpla doctrină, iar secunda nu se mai reduce la ansamblul producțiilor juridice: normative, doctrinare și jurisprudențiale, mai puțin sau mai mult structurate și corelate.

Încă din 1930, conceptul a cunoscut evoluții și transformări importante. Astfel, „culturile juridice în Franța” (formarea, în sensul de calități și de competențe cerute de exercitarea profesiilor dreptului) sunt dublate prin promovarea „culturii juridice franceze” (și nu numai prin apelul la un „spirit” al dreptului francez ori la o „tradiție națională”), cu pretenția de a conferi o imagine unificată și stabilă a identității juridice a Franței. Noile sedimentări în favoarea statului suveran, în deceniile care au urmat, au cunoscut apoi atenuări și particularizări impuse de integrarea euroatlantică și presupun astăzi dezvoltări, inclusiv contradictorii când vorbim de o anumită demondializare, de structurare europeană și resurrecție a statului național. Deosebit de importante și cu un impact crescând devin evoluțiile din plan european și internațional. Apar inedite semne și se ridică noi întrebări. Asistăm în prezent la o convergență a culturilor juridice? Încă destul de mulți se îndoiesc de afirmarea unui asemenea proces. Dimpotrivă, unii consideră că ar persista rupturile fundamentale, ar continua să se manifeste o falie originară care le separă chiar atunci când le-am putea crede apropiate. Și, totuși, se observă din ce în ce mai multe manifestări ale unor evoluții în sens comun, în cadrul culturilor generale de apartenență.

Este pe cale să se cristalizeze o cultură juridică europeană, în frunte cu dimensiunea sa judiciară? Se afirmă și elaborează cadre comune de dezvoltare a dreptului, dar cu respectarea diferitelor culturi juridice naționale. Mergând și mai departe: ne putem imagina o cultură juridică mondializată? Se citează, în acest context, în plan judiciar experiența tribunalelor penale internaționale care ne oferă imaginea unui veritabil laborator al unei proceduri comune și deci și ale unor practici și percepții culturale unificate. La rândul său, învățământul transistemic al dreptului promovat deja în unele țări, având în vedere punctele comune ale sistemului de *common law* și ale celui de drept romano-germanic și particularizările acestora în cadru național, favorizează apariția de reprezentări și perspective culturale comune.

Puternica legătură cu tradiția istorică și dezvoltarea juridică a fiecărei țări generează încă viguroase opreliști afirmării unor elemente uniformizatoare, universale în domeniu.

4. **Dimensiuni și sensuri actuale.** Deși încă insuficient explorat și exploatat în deplinătatea sensurilor și semnificațiilor sale, conceptul de *cultură* este astăzi la modă, deși nu întotdeauna folosit fără excесе sau chiar în chip nepotrivit. Termenul a fost preluat și valorificat și în drept, domeniul de referință făcând deja obiectul unor reglementări, inclusiv internaționale (sub egida UNESCO), și se continuă eforturile de definire și surprindere a dinamicii proprii a conținutului sintagmei *cultură juridică*. Dar, așa cum s-a subliniat de către cunoscători, dacă termenul este relativ nou, ideea a fost emisă și persistă de mai mult timp. În urmă cu peste 130 de ani, R. Jhering, referindu-se la spiritul dreptului roman, scria: „În timp ce regulile se relevă înainte de toate, în timp ce instituțiile și definițiile dreptului se relevă ele însele în aplicarea lor practică, forțele motrice ale dreptului sunt îngropate în cea mai adâncă esență intimă a sa. Ele nu acționează decât puțin câte puțin, infiltrându-se, este adevărat, în întregul organism, dar fără a se manifesta în nicio parte într-un mod atât de evident încât să trebuiască în mod necesar să le percepem. Nu sunt reguli, ci calități, trăsături de caracter ale instituțiilor juridice, idei generale care prin ele însele nu sunt susceptibile de nicio aplicare, dar care au avut o influență determinantă asupra regulilor practice ale dreptului”⁴. Într-o asemenea percepție, cultura juridică nu ar fi decât versiunea modernă a

ceea ce se înțelegea altădată prin tradiție juridică ori mentalitatea unui popor. Desigur, problema nu este decât una academică (și cu atât mai bine-venită și adecvată contextului de față), atâta timp când presiunile mondializării sunt tot mai intense și de neoprit. Contează însă capacitatea de reziliență și de adaptare a normei uniforme la realitatea concretă și subiectivitatea proprie.

Într-adevăr, toți juriștii, ori aproape toți (cu excepția poate a *lawyers* americani, care și-au impus aproape pretutindeni maniera de a lucra nivelând prin oferta lor cererea de drept), au sentimentul de a trăi un fel de aculturare juridică „generalizată prin faptul competiției în care se află sistemele juridice occidentale. De aceea și în acest plan se asociază din ce în ce mai mult, cu consecințe imprevizibile, cercetarea culturii, pe lângă, alături de subiect (spirit, mentalitate), de istorie (tradiție), identitate și mai general de profunzime (geniul ori sufletul unui popor), altfel spus plecând mai puțin de la o concepție imobilă și substituind realitatea subiectivității, actualitatea istoriei, mondializarea identității, ideea de meandă celei de profunzime.

În mod tradițional a compara constă în a stabili raporturi de asemănare și de diferențe între termenii unui domeniu al cunoașterii; este o metodă, printre atâtea altele, de dobândire a cunoștințelor. Un atare demers în materie juridică poate fi dus în mai multe maniere; una dintre cele mai răspândite constă, într-o primă etapă, în a delimita câmpul de cercetare (fie că e vorba de obiectul comparație, fie de drepturile avute în vedere), descrierea conținutului normelor aplicabile și apoi, într-o a doua fază, a identifica și explica atât punctele comune, cât și divergențele. Atunci când sunt relevate diferențele, nu de puține ori, acestea sunt relativizate. Instrumentul prin excelență al acestei operațiuni – al „reducerii complexității” – este funcționalismul, care constă în compararea elementelor (noțiune, regulă, instituție etc.) ce îndeplinesc aceeași funcție, multiplicând astfel șansele de a ajunge la concluzia că rezultatele sunt „în practică” similare.

Sub impactul mai multor factori, unii extrinseci (integrarea politico-economică ori mondializarea neoliberală), alții intrinseci (ținând de evoluțiile interne aferente câmpului științific) un atare mod de a procesa, mult timp dominant și eficient, se găsește progresiv anunțat și limitat în acțiunile sale de alte metode. Unele, pluridisciplinare, combină comparația juridică cu alte științe (economia, sociologia, lingvistica, de exemplu), altele se concentrează asu-

pra unei singure discipline juridice, dar înțelege drepturile în toată complexitatea lor. Aceasta înseamnă în particular că obiectul comparării nu mai este redus la o colecție de reguli date, ci integrează cultura și discursurile juridice, în măsura în care acestea participă la definiția dreptului. În această perspectivă, ajungem la concluzia că nu mai este vorba de a relativiza divergențele și a descoperi echivalențele de rezultat, ci, dimpotrivă, de sublinierea alterității drepturilor și a posibilei lor singularități și a diversității aduse la zi.

Accelerarea și intensificarea procesului de integrare și globalizare tind să reducă compararea și virtuțile sale la domeniul modelului de transpunere, receptare a dreptului extern și de afirmare a identității celui intern și prin intermediul jurisprudenței CEDO sau a CJUE.

Pentru țările recent aderente la sistemele integratoare și mai puțin rezistente la forța centrifugă a acestora, o asemenea metodă persistă, dar își transformă reperele de referință ale exemplului de urmat și eventual de invocat în structurarea reacțiilor proprii. Construirea identității constituționale reprezintă deja un exemplu elocvent în materie.

4.1. Ce (nou) înțeles? Ce se înțelege printr-o cultură și, în cazul de față, cea juridică? Utilizarea frecventă și sensurile diverse sporesc dificultățile în a o (re)defini. Ea s-a dovedit destul de refractară, spre a se lăsa surprinsă și exprimată într-un concept unitar și persistent în conținutul său. Este și mai greu de cuantificat și de redat prin cifre. Rămâne astfel dominată de imprecizie, cu atât mai mult că exprimă mai ales intuiție decât certitudine, ipoteze care nu ar putea fi niciodată confirmate. Totodată, orice cultură nu rămâne, nu se exprimă și nu se manifestă izolat, ci, dimpotrivă, în contexte naționale, dar cu interconexiuni de diferită intensitate, exprimate la niveluri de familii culturale, cadre regionale ori subregionale, continentale și astăzi în chiar cel mondial (global). Așadar, culturile, inclusiv cele juridice, într-un anumit sens, se definesc reciproc. Dialogul nu mai constituie astăzi și astfel un lux ci, dimpotrivă, o necesitate.

4.2. Opțiunea noastră? Ea rezultă, înainte de toate, din drumul parcurs până acum, din realitățile prezentului, perspectivele viitorului și de aceea presupune, înainte de toate, relevarea adevărilor pe care dorim să le exprimăm. Înțelegem, deci, să ne pronunțăm din perspectiva păstrării abordării academice și astfel în contextul percepției naționale

a înțelegerii și sensului devenirii culturii juridice. Plecăm astfel de la distincția canonică a lui Lawrence Friedman între cultura juridică externă și cea internă. Prima ia în considerare locul juridicului într-o țară dată: în acest sens se afirmă că, de exemplu, cultura franceză e mai politică decât juridică, ori că legile fundamentale franceză și americană nu au aceeași greutate simbolică. Implicațiile sunt majore, deopotrivă, în planul practicii juridico-politice și în cel al percepției culturale. În același timp, fiecare cultură a ales, dintre diversele profesii juridice, o „figură providențială” în jurul căreia s-a organizat. Van Caenegem a identificat în acest sens trei personaje care și-au asumat sarcina de a pune dreptul în pagină, respectiv de a transforma regulile abstracte într-un discurs viu: judecătorii în Anglia, legislatorul în Franța și profesorul în Germania. Comparația nu este atât nominală (apropiind ceea ce poartă același nume, precum avocatul și *lawyer*, ori căutând a traduce, cu orice preț, *rule of law* cu statul de drept, de pildă), cât funcțională (căutând a găsi îndeplinirea în fiecare cultură a unei funcții similare).

Evaluările comparatiste, asumarea unor repere comune și tendința acceptării unor noi modele, de anvergură chiar mondială, presupune un dialog efectiv și opțiuni de hibridizare prin respingerea oricăror atitudini de impunere agresivă și unilaterală.

Cultura juridică internă este constituită din atitudini, credințe, raționamente, percepții, valori mai mult sau mai puțin explicite, comune unui grup de profesioniști ai dreptului; se poate aprecia în acest mod că juriștii de *common law* au o cultură orală, de audiență, în timp ce juriștii de drept civil, continental sunt orientați spre scris și dosar. Totodată, cultura judiciară este concentrată în anumite instituții, mai emblematică decât altele. Așa, de pildă, în Franța se citează, în acest context, Consiliul Constituțional și judecătorul de instrucție.

Din această perspectivă, pentru noi, românii, se ridică dilema fundamentală: *după o sută de ani de stat unitar și drept național, încotro?* Ea este urmată de o întrebare la fel de hotărâtoare: *ce rol și, în consecință, ce fel de cultură juridică românească pentru următorul secol?*

4.3. Din perspectiva locului conferit dreptului în cadrul statului, cultura juridică românească a cunoscut în ultimul secol trei perioade succesive (relativ), distincte, cu configurații diferite. Criteriul principal, definitoriu în această privință, îl reprezintă caracterul politic al legii fundamentale. Astfel, în perioada 1918–1947, mai ales sub imperiul Constituției

României Mari, din 29 martie 1923, a existat un pact la care fiecare putea face referință, cu precădere pe cale jurisdicțională. În răstimpul 1948–1989 (în condițiile constituțiilor din 1948, 1952 și 1965) a funcționat o măsură politică declarativă cu aparență de lege fundamentală, iar după 1989 și sub Constituția din 8 decembrie 1991 (revizuită în 2003), pactul fondator este unul mai degrabă politic decât juridic care organizează și stabilește funcționarea puterilor statului constituite în republică. Mecanismul general este unul semiprezidențial, semipolitic și semiinstituțional care ne aduce, și în privința dreptului public, în familia zonei de tip francez, preponderent etatist. Cultura juridică reflectă, la rândul-i, o asemenea concepție generală asupra juridicului.

Curtea Constituțională de azi nu se comportă precum Înalta Curte de Casație și Justiție în secții unite, căreia în perioada interbelică i se încredințase controlul de constituționalitate a legilor; cel care zicea dreptul era atunci judecătorul, interpretul constituției în temeiul unei proceduri deschise la cererea cetățenilor, pe care o puteau formula în fața sa; acum, „judecătorii” desemnați politic fac să vorbească legislatorul național și să construiască o teorie a interesului general. În ambele cazuri se manifestă preocuparea de a evoca și promova reperul comun stabilit constituțional, dar în primul caz este judecătorul cel care se referă la Constituție, văzută mai ales ca o lege fundamentală, iar astăzi o face politicul și prin prisma drepturilor omului și a valorilor republicii.

Referitor la profesia juridică în jurul căreia se organizează cultura juridică românească asistăm în ultimul secol la configurații specifice, în raport cu manifestările dominante în materie. O analiză atentă ne arată că în perioada interbelică elita intelectuală, în jurul căreia s-a afirmat cultura juridică, a fost constituită din înalți magistrați și avocați reputați, cu preocupări doctrinare, grupați în jurul unor reviste („Dreptul”, „Curierul Judiciar”, „Pandectele Române”), care impuneau ideile juridice, promovau atitudinile despre drept și lege și judecățile – de valoare dominante în privința legii – și de interpretare referitor la aplicarea ei concretă și dezvoltarea jurisprudenței. O atare situație era posibilă, având în vedere că marii juriști ai timpului îmbinau cel mai adesea practica dreptului – ca magistrați și mai ales avocați –, cu promovarea reflecției doctrinare, pe calea activității publicistice sau de la catedră, ori produceau lucrări juridice.

Perioada 1947–1989 a fost marcată puternic de ideologie, inclusiv în domeniul dreptului, și de o cultură juridică, în măsura în care ea a existat în sens autentic, a emanat din și în jurul Institutului de Cercetări Juridice, care, prin specificul activității și publicațiile sale, a deținut un anumit monopol asupra gândirii juridice teoretice și a cugetării culturale în domeniu.

În fine, în perioada post-1989, desemnarea „titularului principal” devine mai dificilă. Totuși, în condițiile unei prezențe mai palide a cercetării științifice fundamentale, dinamicii legislative fără precedent și reducerii reflecției teoretice la interpretarea doctrinară, mărcii tot mai profunde a integrării euroatlantice și a afirmării mondializării se configurează gruparea experților-consultanți. Specialiștii-profesioniști, chemați să interpreteze transpunerea dreptului Uniunii Europene în dreptul intern, implicațiile și explicațiile *lex mercatoria*, să perceapă și să exprime recomandările Comisiei de la Veneția ori semnalele venite din partea mecanismelor europene, desfășoară o activitate preponderent tehnică, de interpretare a normei din perspectiva aplicării ei, care devine suficientă sieși și reclamă mai puțin intervenția reflecției teoretice de largă anvergură. Ea este ruptă de orice tradiție, exprimă ceea ce este comun și general acceptat și expune cu precădere ceea ce s-a convenit și este obișnuit. O asemenea cultură tehnicist-lucrative, în care rolul conștiinței juridice se reduce treptat, este favorizată și de accentuarea confruntării politice în stabilirea legii, care generează neîncredere, erodează legitimitatea și diluează efectivitatea reglementărilor.

5. După o sută de ani de stat unitar și drept național, încotro? De o sută de ani – începând cu Constituția României Mari din 29 martie 1923 și până la cea de astăzi, din 8 decembrie 1991, revizuită – statul român este caracterizat ca unul național și unitar, trăsături care fac parte din identitatea sa juridico-constituțională și se impun a se exprima ca atare.

Totodată, ca realitate socială, *statul* este legat indisociabil de *drept*, sunt consubstanțiali unul altuia: nu numai că primul acționează prin secundul, pe calea edictării de reguli obligatorii exprimând puterea lui de reglementare și constrângere, dar este în întregime turnat în norme juridice, specificitatea sa ca formă de organizare politică rezidând tocmai în fenomenul instituționalizării puterilor de care dispune prin intermediul dreptului. Statul se prezintă ca

o entitate juridică generată și reglementată de drept și nu poate fi înțeleasă și explicată decât prin prisma dreptului. Din perspectiva acestei unități naturale, consacrată constituțional, decurg, în mod inevitabil, și trăsăturile de unitar și național ale dreptului român, care nu poate fi, prin urmare, decât unul românesc. În virtutea unității teritoriale și statalității naționale, desăvârșite la 1 decembrie 1918, în perioada interbelică s-a desprins, aplicat și înfăptuit principiul unificării legislative și jurisdicționale și s-a ajuns la coerența unei culturi juridice devenite națională.

Revenirea, post-1989, la democrație și europenitate, după marea deviere a răstimpului 1947–1989, nu lipsită însă și de o oarecare continuitate, a însemnat și preluarea din tradiția constituțională interbelică a acestei perspective, dar cu amendamentul impus de evoluțiile aferente și noile realități istorice, în sensul că sintagma inițială „stat unitar național”, cu înțelesul „unitar pentru că este național”, este amintită acum de enumerarea care separă cei doi termeni ai ecuației și îi așază la distanță în caracterizarea „România este stat *național*, suveran și independent, *unitar* și indivizibil” [art. 1 alin. (1) din Constituția actuală], acum unitatea intrând în ecuație cu indivizibilitatea statală. Totuși, chiar și în noua formulă constituțională, unitatea și indivizibilitatea teritorială evocă și pe cele jurisdicționale și legislative, iar caracterul național se impune a marca astfel și dreptul român actual.

În același timp, dacă Primul Război Mondial pune capăt mondializării moderne, în ultimele decenii omenirea a intrat în epoca globalizării postmoderne.

5.1. Inserția statului într-o lume din ce în ce mai interdependentă și integrată, recentrarea funcțiilor sale, atenuarea liniei de demarcație cu privatul, afectarea arhitecturii lui tradiționale, toate aceste inflecțiuni au implicații juridice majore și, mai mult decât atât, se traduc în termeni juridici pe calea limbajului și categoriilor dreptului. Numai că statul postmodern este unul ale cărui trăsături rămân marcate de incertitudine, complexitate, indeterminare și, ca atare, deocamdată se pot degaja numai unele aspecte ținând de perspective, precum reconfigurarea aparatului tradițional, transformările corelative în conceperea dreptului și o mișcare profundă de redefinire a legăturii politice. La rândul său, dreptul se integrează în cadrul Uniunii Europene sau în alte contexte regionale și se globalizează la nivel

mondial. Așadar, emergența unui *stat postmodern* corespunde în mod inevitabil și necesar și avântului unui drept postmodern. În același timp, evoluțiile proprii de la nivelul normativității ne arată că dreptul nu mai poate fi privit ca emanând exclusiv de la stat; dimpotrivă, asistăm la extinderea „dreptului fără stat”, negociat, de un parteneriat reciproc între reglementare și reglare, convenire și edictare de prescripții. Ce se întâmplă atunci însă cu imperati-vele noastre constituționale invocate mai sus?

5.2. Consolidat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în condițiile unei relative izolări de proce-sele istorice intervenite în Europa Occidentală, statul național modern român a suferit din plin efec-tele acestor procese în anii de tranziție de după 1989, regăsindu-se astăzi în postura unui stat confruntat cu criza modernității indicată de atât de des invocata „postmodernitate”, în condițiile în care propria lui modernizare nu a fost niciodată realizată pe deplin. Absorbită și ocolită în parte de integra-rea în Uniunea Europeană, criza identitară a statului român va deveni, așa cum este de așteptat, cu atât mai evidentă, cu cât se va suprapune acutizării cri-zei pe care această Uniune o înregistrează la rândul ei. Dată fiind enorma complexitate a fenomenelor, este greu de prevăzut, fie și numai în linii mari, care va fi destinul acestui stat în deceniile următorului centenar, iar pentru aceia care ar considera nu numai statul ca atare, ci și națiunea însăși ca produse (ideo-logice) ale epocii moderne, însăși statalitatea națională românească ar urma să fie pusă sub sem-nul întrebării. Invers, de pe pozițiile concepției potrivit căreia națiunea transcende epoca modernă, iar statul modern – pentru a relua o formulare a lui Mircea Djuvara – nu este altceva decât un instru-ment aflat la dispoziția și în serviciul exclusiv al națiunii române, atunci putem considera provocările postmodernității ca ocazii cu care națiunea însăși își poate reforma și perfecționa propriile mijloace de auto-exprimare politică. Dezlegat de postmoderni-tate din robia babilonică modernă a statului, dreptul românesc însuși își va putea regăsi și reconsidera rădăcinile în cultura națională, urmând să fie dez-voltat în condițiile pluralismului specific societății postmoderne de către o știință juridică redevenită garant al dreptului și totodată un autentic izvor de drept. Dacă însă statul român devenit postmodern nu trebuie să înceteze a fi național, despre dreptul românesc post-modern s-ar putea spune însă – după complicatele perioade ale modernizării din secolul al XIX-lea și unificării din secolul al XX-lea – că

abia în postmodernitate va putea deveni în sfârșit și pe de-a-ntregul un adevărat drept național român. Și aceasta cu condiția de a nu ignora și rupe ci, dim-potrivă, a continua și a afirma ca linii de forță roma-nitatea originilor, neolatinitatea modernității, excep-ționalitatea națională a dezvoltării juridice româ-nești și, din această perspectivă, cultivarea nevoii de solidaritate neolatină în cadrul familiei de drept civil în confruntarea sa cu sistemul de *common law*, în construirea dreptului global.

6. Cristalizarea noii științe a dreptului și cul-turii juridice românești – o prioritate națională.

Construirea noii culturi juridice românești postmo-derne este un proces în curs, complex, relativ înde-lungat care presupune parcurgerea mai multor etape și care se desfășoară în condițiile unui puternic fen-omen de integrare europeană și de globalizare. Ele-mentele sale cunosc un ritm de constituire și de evoluție diferit în căutarea unei coerențe care să configureze o nouă stare a formelor interdependente de manifestare. Elementul cel mai dinamic a rămas, desigur, dreptul pozitiv, în privința căruia putem constata ajungerea deja la stadiul de structurare for-mală a elementelor componente. Noua lege funda-mentală, adoptată la 8 decembrie 1991 și revizuită în 2003, cu o bogată jurisprudență dezvoltată în cei 27 de ani de aplicare, a generat un cadru constituțional sedimentat, cu accente de origina-litate, care își impune substanța normativă asupra conținutului legislației ordinare.

Adoptarea și intrarea în vigoare a noilor coduri – civil și de procedură civilă, penal și de procedură penală, a altor acte normative complexe și în gene-ral a reglementărilor juridice – au condus la insti-tuirea unui mediu juridico-normativ nou, căruia societatea românească i s-a adaptat rapid, generând și urmând practici socio-culturale adecvate, cores-punzătoare. El este puternic marcat de preluarea *acquis*-ului comunitar în pregătirea aderării la Uni-unea Europeană (survenite la 1 ianuarie 2007) și apoi de adâncirea procesului de integrare, precum și de tendința generală de mondializare neoliberală, care presupune și o importantă componentă juridică. Elemente importante în cadrul acestei ecuații se dovedesc a fi recomandările Comisiei de la Venetia, mecanismele judiciare ale CEDO și CJUE. Jurisprudența aferentă a încercat să suplinească asperitățile reglementării și să-i confere virtuțile adaptării la realitățile social-economice, de multe ori și pe calea filtrului constituțional. Mecanismele

procedurale, precum recursul în interesul legii sau dezlegarea unor chestiuni prealabile, au contribuit la fixarea unei practici unitare și a unei jurisprudențe mai relevante.

Constituirea noii jurisprudențe naționale este încă la începuturi, aflându-se în perioada de explicare a prevederilor datului normativ, treptat afirmându-și valorile absolut necesare de promovare creatoare, inclusiv a originalității cadrului juridic național. La rândul său, doctrina nu a dobândit încă statutul de motor important al impulsivității științei dreptului și culturii juridice românești. Importul masiv de reglementări și concluzii jurisprudențiale a presupus o receptare pe măsură a reflecțiilor teoretice aferente în contextul de drept comparat, efortul intern reducându-se la nivel explicativ, în sens didactic și/sau de receptare generală a semnificațiilor componentei normative. Din perspectiva unei asemenea situații se prefigurează și cele două direcții principale de evoluție viitoare cu prioritățile lor concrete.

Maturizarea doctrinei și prefigurarea noii științe românești a dreptului presupun în etapa imediată elaborarea și publicarea noilor sinteze teoretice în marile domenii recodificate, care să exprime coerența, să stabilească baza principial-conceptuală, substanța normativă și liniile de forță ale dezvoltării viitoare. Ar fi, astfel, absolută nevoie de expuneri sistematice ample, sub forma tratatelor de drept civil și de drept penal, de drept constituțional sau de drept administrativ (mai ales în contextul codificării domeniului). O urgență majoră impusă și de cerințele structurării noii culturi juridice naționale o constituie elaborarea și publicarea unei istorii a dreptului și statului român, având în vedere actualele exigențe științifico-metodologice, care să valorifice și să exprime, așa cum se cuvine, tradițiile juridico-culturale naționale ce se impun a fi valorificate și continuate în noul context al dezvoltării juridice a țării.

Eforturi speciale ar trebui consacrate regândirii modului de înțelegere, explicare și exprimare teoretică a edificiului juridic național, în sensul reformulărilor impuse de progresul juridic și de actualele tendințe ale exegezei și expozeului teoretic. Într-adevăr, actuala organizare și explicare a sistemului juridic, expunere pe ramuri de drept și discipline științifice aferente, este tributară unei viziuni care datează de peste 100 de ani, în ultimele decenii asistând la adăugarea de materii, fără a se recurge și la o restructurare a schemei de

manifestare a lor și regândire a conexiunilor intra și între sferele de acțiune normativă și reflecție teoretică. Desigur, în acest demers se impune a acționa, pe de o parte, în sensul valorificării evoluțiilor deja înregistrate în planul dreptului comparat, iar, pe de alta, în cel al adăugării, pe cât posibil, a unor surplusuri rezultate din evoluțiile și necesitățile proprii de manifestare. În plan cultural, culturile profesionale, judiciare par a cunoaște evoluțiile cele mai viguroase, încurajate de dezvoltările instituțional-legislative vizând autonomia funcțională, în condițiile (supra) licitării exigențelor statului de drept într-o societate democratică. Rolul sporit conferit magistraturii, prestața socio-profesională crescândă a celorlalte profesii juridice, precum avocatura sau notariatul, conduc la apariția și impunerea unor „culturi profesionale” care dobândesc acum dimensiuni transnaționale și sunt marcate de particularitățile erei internetului. Pătrunderea, prezența și influența și în România a marilor societăți multinaționale de avocați, în special prin funcția de consultanță, constituirea unei piețe specifice și spiritul de preluare și imitare a practicilor acestora marchează semnificativ domeniul.

7. În căutarea culturii juridice românești pierdute în istorie. Cum stau lucrurile astăzi, la aproape trei decenii de la momentul în care, după 1989, juriștii români redobândeau posibilitatea de a duce mai departe construcția culturii juridice românești printr-o lucrare conștientă, comună și realizată în mod deschis, grație unei libertăți a cuvântului scris și vorbit de care fuseseră privați timp de o jumătate de secol? Departe de noi gândul de a minimaliza eforturile a numeroși juriști, fie că vorbim despre experții prezenți în procesul de legiferare, fie că îi avem în vedere pe cei implicați în procesul de interpretare și aplicare a legilor în cadrul facultăților de drept și al instanțelor judecătorești; oricine ar parcurge oricât de superficial cursurile, tratatele și culegerile de jurisprudență ar conștientiza, fără prea mare efort, schimbările intervenite în această perioadă la nivelul discursului juridic. Cu toate acestea, la o privire mai atentă, credem că același observator și-ar da seama în aceeași măsură de faptul că și astăzi cultura juridică românească se află în fața acelorași mari probleme cu care nu a încetat să se confrunte de un secol și jumătate. Reorientat spre un Occident a cărui expresie dominantă pe plan juridic, cel puțin pentru noi, nu mai este dată de cultura juridică franceză, ci, din ce în ce mai

mult, de aceea anglo-saxonă, cultura juridică românească pare a se afla din nou într-un moment de cumpănă, ale cărui dimensiuni nu mai pot fi trecute cu vederea. Astfel, pe planul teoretic, nimeni nu poate pune la îndoială multitudinea de idei receptate în această perioadă, dar sunt oare aceste idei legate între ele într-un sistem de gândire coerent care să facă din doctrina juridică românească o purtătoare de stindard a dreptului înțeles ca parte a unei culturi naționale românești considerat în ceea ce este durabil, și nu o preasupusă *ancilla legum*, în condițiile în care aceste *leges* nu sunt de cele mai multe ori decât expresii ale unei voințe politice la fel de trecătoare, ca și cei cărora această voință le aparține? A reușit oare jurisprudența românească a ultimelor trei decenii ca dincolo de soluționările punctuale ale spețelor să cristalizeze – nu numai prin deciziile de îndrumare ale instanței supreme, indiferent de titulatura concretă și nu mai puțin trecătoare – să ofere linii directoare comparabile cu veritabilul program prin care în perioada interbelică consilierii de la Casație și președinții Curților de Apel realizau *de facto unificarea juridică* a României încă înainte ca această unificare să fie consacrată și pe plan *legislativ*? Sunt juriștii români de astăzi, începând cu noi cei de față, preocupați cu precădere de detalii tehnice și de chestiunile presante ale momentului, conștienți cu adevărat de faptul că în zilele noastre nu numai modernitatea dreptului este așezată sub semnul întrebării, ci în discuție se află însăși posibilitatea ca în condițiile globalizării și mondializării contemporane dreptul românesc să mai reprezinte expresia juridică a identității națiunii române, iar cultura juridică românească să fie în continuare parte a unei culturi naționale conștiente de propria identitate?

Aceste întrebări, și altele de aceeași natură, nu trebuie înțelese ca întrebări retorice și astfel nimeni nu trebuie să se aștepte la un răspuns rapid și ușor de dat, chiar dacă o asemenea variantă ar putea părea plauzibilă în condițiile unei adunări solemne dedicate Centenarului unității naționale românești, precum în clipa de față. Ar fi fost într-adevăr cum nu se poate mai frumos ca, spre deosebire de atâtea alte domenii ale vieții noastre publice de astăzi, cultura juridică românească să fi putut face posibilă o imagine clară despre ceea ce a fost, este și urmează să devină dreptul nostru în anii care vor urma, ca reprezentanții profesiilor juridice românești – altfel decât cei ai atâtor alte profesii – să fi putut oferi la ceasul unei asemenea sărbători dovezile unor realizări cu o greutate atât de mare, încât să justifice pe

deplin o atitudine optimistă și plină de încredere în viitor: coduri pe cât de solid fundamentate teoretic, pe atât de clare în reglementările detaliilor, o jurisprudență pe deplin conștientă de menirea sa și care să fi oferit deja la rândul ei o panoplie de soluții, nu doar legale și temeinice, ci și vizionare cât privește mersul înainte al unui drept românesc cu adevărat viu (în sensul lui Eugen Ehrlich și al lui Nicolae Iorga), cursuri și tratate pe cât de solid ancorate în universalitatea consubstanțială oricărui drept autentic, pe atât de îndatorate notelor specifice care fac din dreptul nostru o parte esențială a trecutului, prezentului și viitorului neamului românesc. Dacă însă toate aceste deziderate nu sunt încă pe deplin realizate, trebuind astfel și noi să ne recunoaștem în starea de a ne afla încă pe acest drum, nu mai puțin însă credem că privind starea culturii juridice românești din perspectiva a ceea ce noi, juriștii, am realizat deja, putem aprecia mai bine și acea parte a drumului care a mai rămas de parcurs. Nu din perspectiva mai degrabă specifică politică a declamării solemne de realizări și proiecte, ci din cea specifică nouă, de asumare a responsabilității, exclusive, care ne revine pentru ca dreptul românesc să redevină pe deplin și să rămână în veac un drept universal, dar nu mai puțin național, un drept atent la particularități, dar nu mai puțin unitar și – în cele din urmă, dar deloc în ultimul rând – un drept pe cât de sofisticat sub aspectul tehnic, pe atât de viu sub aspect cultural: adevăratul drept românesc al veșnicei și marii României.

Concluzii. Chemată să continue o tradiție proprie și să cultive constantele juridice naționale, noua cultură juridică românească se reconstituie treptat, într-un context intern și extern diferite de cele de acum 100 de ani. Desigur, acum, ca și atunci, normele juridice prefigurează societatea așa cum se vrea ea, adică mai degrabă precum dorește a fi și mai puțin cum funcționează efectiv, ceea ce îi păstrează dreptului o dimensiune singulară, specifică istoriei poporului român. În același timp, interacțiunile între sistemele de drept și culturile juridice se intensifică și se diversifică, menținându-se dominante ca formă de manifestare – circulația juridică și concurența între drepturi –, dar cu ipostaze adaptate realităților integrării și globalizării. Astfel, în privința celei dintâi, predomină transplantul și căutarea dreptului comun. Începuturile se manifestă acum mai ales punctual, referitor la instituții, noțiuni, reguli ori ansambluri de reguli,

chiar la practică spre a le aclimatiza în dreptul de recepție și mai puțin la coduri întregi, precum altădată. Totodată, grefele vizează nu neapărat elemente „pure” preluate dintr-un anumit câmp legislativ, ci, de cele mai multe ori forme mixate ale lor, rezultate prin amalgamarea de aspecte provenite din mai multe contexte naționale și/sau transnaționale.

În același timp, pe fundalul globalizării și al dezvoltării rețelelor, în special între jurisdicțiile supreme, circulația juridică poate avea și are un obiect mai larg decât „fertilizarea încrucișată” între două drepturi naționale și caută căi de mijloc între o izolare iluzorie și un universalism himeric prin ordonarea multitudinii de reglementări, așa încât ceea ce rezultă să nu împiedice interacțiunea lor. În acest sens, soluția o poate constitui elaborarea și urmarea nu a unui drept unic, ci a unui comun, care să vină în completarea și sublinierea drepturilor locale; acest drept comun poate fi regional sau mondial, dar în orice caz se impune a reflecta și concerta culturile naționale, dialogul și consolidarea lor reciprocă.

Indiferent de vremuri și de contexte cultura juridică națională rămâne ceea ce membrii unui popor au în comun în materie de drept, aspirațiile lor de dreptate, percepțiile și practicile pe care le dezvoltă în această privință și își afirmă astfel existența sa juridică între națiunile lumii.

Există și se manifestă apoi o cultură juridică generală profesională căreia, în orice caz, nu i se aplică butada larg răspândită că ar reprezenta ceea ce a mai rămas după ce s-a uitat totul, ci, dimpotrivă, ansamblul minim de cunoștințe indispensabil oricărui jurist. Într-adevăr, pentru omul de legi există un fond de cunoștințe pe care trebuie să-l stăpânească oricare ar fi specialitatea sa și indiferent de profesia pe care o exercită. Această metamorfoză dintre știința dreptului și cultura profesională generează o nouă ipostază de manifestare a conceptului de cultură și se impune a deveni o preocupare prioritară și în societatea românească. Suntem în măsură să

considerăm că se poate numi jurist cineva care nu este capabil să explice principiul neretroactivității legii, teoria patrimoniului ori construcția abuzului de drept? Tot așa, cel care nu are o cunoaștere minimă a modului în care se realizează drepturile, a principiilor fundamentale care guvernează probele ori a organizării jurisdicționale? Și, desigur, întrebările despre lista cunoștințelor minime aferente calității de jurist ar putea continua... Nu în ultimul rând, se impune reamintit tuturor celor care preferă extrema tehnicitate, birocratizarea excesivă și închistarea profesională și care uită că dreptul este, înainte de toate, o artă și ca oricare dintre arte rămâne în mod fundamental un fenomen cultural, altfel spus ceva prin care societățile umane se constituie ca atare și le conferă întreaga lor singularitate⁵.

Din noua perspectivă a drumului de parcurs și a obiectivelor de atins cultura juridică românească se prefigurează ca un concept multidimensional și un ansamblu de practici socio-profesionale identitare menite să exprime o viziune, pe cât posibil marcată de originalitate, asupra juridicului, despre drept și dreptate, în condițiile tendinței de globalizare, dar cu respectarea diversității și a specificității proprii.

Note

¹ Academia Română, *Discursuri de recepțiune*, LIII, *Cultura juridică românească în ultimul secol*, discurs rostit la 3 iunie 1922 în ședința solemnă sub președinția A.S.R. Principelui Carol, de Andrei Rădulescu, cu răspunsul domnului Iacob. C. Negruzzi, secretar general al Academiei Române, Cultura Națională, București, 1923.

² Andrei Rădulescu, *Prețuirea lucrărilor juridice românești*, în „Curierul Judiciar”, anul XL, nr. 10, 8 martie 1931, p. 145–150.

³ Andrei Rădulescu, *Cultura juridică românească*, în „Pandectele Române”, partea a IV-a, 1942, p. 1–4.

⁴ Rudolf von Jhering, *Der Zweck im Recht*, vol. II, ediția a 2-a, Verlag Breitkopf & Hartel, 1886, p. 46.

⁵ François-Xavier Lucas, Thierry Revet, *Avant-propos*, la „Précis de culture juridique”, LGDJ, Paris, 2017, p. 11.

ROMÂNIA
1918-2018 SĂRBĂTORIM ÎMPREUNĂ

100 de ani DE LA UNIREA BUCOVINEI CU ROMÂNIA

*"Drept aceea noi,
Congresul General al Bucovinei,
întrupând suprema putere a țării
și fiind investiți singuri
cu puterea legiuitoare,
în numele suveranității naționale,
hotărâm:
UNIREA NECONDITIONATĂ
ȘI PE VECHIE A BUCOVINEI,
ÎN VECHILE EI HOTARE
PÂNĂ LA CEREMUȘ,
COLACIN ȘI NISTRU,
CU REGATUL ROMÂNIEI"
Cernăuți, 28 noiembrie 1918*

Sesiune Solemnă

Muzeul Bucovinei, 16 noiembrie 2018, ora 11

PARTENERI MEDIA

Sublimul Unirii Bucovinei cu Țara*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Cel mai patetic document fundamental al Marii Uniri, dintre cele elaborate pentru a decide desăvârșirea edificiului național, este Declarația de unire a Bucovinei cu România din 15/28 noiembrie 1918. Această declarație a fost citită și aprobată în Congresul general al Bucovinei, reunit în ședința a cincea a Consiliului Național Român al Bucovinei. Textul său – care s-ar cuveni să fie cunoscut de fiecare român – este următorul:

„Congresul general al Bucovinei, întrunit azi, joi, în 15/28 noiembrie 1918, în sala sinodală din Cernăuți, considerând că, de la fundarea principatelor române, Bucovina, care cuprinde vechile ținuturi ale Sucevii și Cernăuților, au făcut pururea parte din Moldova, care în jurul ei s-a încheșat de stat; considerând că în cuprinsul hotarelor acestei țări se găsește vechiul scaun de domnie de la Suceava, gropnițele domnești de la Rădăuți, Putna și Sucevița, precum și multe alte urme și amintiri scumpe din trecutul Moldovei; considerând că fii ai acestei țări, umăr la umăr cu frații lor din Moldova și sub conducerea acelorași domnitori, au apărut de-a lungul veacurilor ființa neamului lor împotriva tuturor încălțărilor din afară și a cotorpirii păgâne; considerând că în 1744, prin vicleșug, Bucovina a fost smulsă din trupul Moldovei și cu de-a sila alipită coroanei Habsburgice; considerând că 144 de ani poporul bucovinean a îndurat suferințele unei ocârmuirii străine, care îi nesocotea drepturile naționale și care prin strâmbătăți și persecuții căuta să-i înstrăineze firea și să învrăjbească celelalte neamuri, cu cari el voiește să trăiască ca frate; considerând că, în scurgere de 144 de ani, Bucovinenii au luptat ca niște mucenici pe toate câmpiile de bătaie în Europa sub steag străin pentru menținerea, slava și mărirea asupritorilor lor, și că ei drept răsplătă aveau să îndure micșorarea drepturilor

moștenite, izgonirea limbii lor din viața publică, din școală și chiar din biserică; considerând că în același timp poporul băștinaș a fost împiedicat sistematic de a se folosi de bogățiile izvoarelor de câștig ale acestei țări și despuiat în mare parte de vechea sa moștenire; considerând că, cu toate acestea, Bucovinenii n-au pierdut nădejdea că ceasul mântuirii, așteptat cu atâta dor și suferință, va sosi și că moștenirea lor străbună, tăiată prin granițele nelegiuite, se va reîntregi prin realipirea Bucovinei la Moldova lui Ștefan, și că au nutrit veșnic credința că marele vis al neamului se va împlini, când se vor uni toate țările române dintre Nistru și Tisa într-un stat național unitar, constată că ceasul acesta mare a sunat!

Astăzi, când după eforturi și jertfe uriașe din partea României și a puternicilor și nobililor ei aliați, s-au întronat în lume principiile de drept și umanitate pentru toate neamurile, și când în urma loviturilor zdrobitoare monarhia austro-ungară s-a zguduit în temelii ei și s-a prăbușit și toate neamurile încătușate în cuprinsul ei și-au câștigat dreptul de liberă hotărâre de sine, cel dintâi gând al Bucovinei dezrobite se îndreaptă către regatul României, de care întotdeauna am legat nădejdea dezrobirii noastre.

Drept aceea noi, Congresul general al Bucovinei, întrupând suprema putere a țării și fiind investiți singuri cu puterea legiuitoare, în numele suveranității naționale, hotărâm:

Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare până la Ceremuș, Colacin și Nistru, cu regatul României.”

Declarația aceasta de unire a Bucovinei cu România a fost citită de Iancu Flondor, președintele Congresului general al Bucovinei și a fost primită de plenul congresului cu aplauze prelungite. Moțiunea de unire a fost votată în unanimitate de cei prezenți.

* Cuvânt rostit la sesiunea solemnă „100 de ani de la unirea Bucovinei cu România”
(16 noiembrie 2018, Muzeul Bucovinei din Suceava)

Bucovina a avut o soartă diferită deopotrivă de cea a Basarabiei, ocupată de Imperiul Rusesc în 1812 și de cea a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmăruului, Maramureșului, aflate sub stăpâniri străine încă din primele secole ale mileniului al II-lea al erei creștine. Ca să înțelegem mai bine soarta Bucovinei, se cuvine să medităm o clipă asupra destinului istoric al întregii Moldove.

De multe ori, în țara aceasta a noastră, prejudecățile, clișeele și remarcile pripite țin loc de adevăr, iar adevărul – atât cât este acesta omenește posibil – este obturat, blamat, trunchiat sau ocolit cu bună știință. În acești ani, închinăți amintirii Marii Unirii de la 1918, se aud fel de fel de remarci în spațiul public, unele chiar despre țările Țării, despre provinciile istorice (cum li se mai spune), despre temeiurile noastre de a exista ca stat. Cele mai multe și mai aspre privesc Transilvania, dar nici Moldova nu este scutită. Ba, așa spune că cele legate de Moldova sunt mai adânci și mai dureroase, fiindcă – spre deosebire de Transilvania – Moldova este încă sfâșiată și, parțial, înstrăinată.

Nu demult, în contextul mării sărbători de la 24 ianuarie, am auzit formulări de genul „unirea Moldovei cu Țara Românească” sau, mai rău, „alipirea Moldovei la Țara Românească”. Este drept că țara românească de la sud de Carpați și-a asumat și prin nume misiunea de reconstituire a unității politice a poporului român, a poporului omonim și că am învățat cu toții de mici că „soarele, pentru toți românii, la București răsare”, dar formulările de mai sus sunt greșite. La 24 ianuarie 1859 nu s-a unit Moldova cu Țara Românească, ci s-au unit două țări românești împreună. Când s-au luat deciziile de la Iași și București, în ianuarie 1859, nici nu se știa unde avea să fie capitala. În al doilea rând, Moldova era o țară la fel de românească precum era și Valahia. La 1859 s-au unit Moldova (o parte din ea, dacă este să fim exacti) și Țara Românească (fără Dobrogea) prin voința națiunii române și cu acordul parțial al unora dintre marile puteri. Evident, au fost și unii moldoveni și munteni temători, geloși sau chiar contrari unirii – cum se întâmplă în orice gest major omnesc –, dar voința majorității era aceea de unitate.

Se mai aude câteodată și observația că Moldova este mai săracă, că a venit la „concertul” politic național cu multă sărăcie. Se poate ca ea să fi venit în statul nostru unitar cu o zestre materială mai mică decât alte provincii românești. Dar oare este asta de mirare? Dacă ne gândim la soarta acestei țări românești dinspre răsărit, mirarea se transformă în

admirație. Să luăm în calcul numai cetele de barbari, venite toate dinspre imensele stepe și atrase de mirajul celor două Rome (Roma Eternă și Noua Romă): jaful lor atingea mai întâi, dintre toate țările românești, Moldova și retragerea lor, însoțită de robi, poame, foc și sânge, se făcea tot prin Moldova; cu alte cuvinte, Moldova era cea dintâi atacată și cea din urmă eliberată. Treaba aceasta s-a petrecut aproape constant, cu intensitate mai mare la început, din secolele al IV-lea–al V-lea până în pragul secolului al XVIII-lea, adică aproape un mileniu și jumătate. Ultima invazie tătară în Moldova a fost la 1717 (aceasta atingând și Maramureșul). Ar trebui să ne mirăm nu că Moldova este săracă, ci că au mai rămas în ea piatră peste piatră și om lângă om. Au venit apoi – după o scurtă și grea perioadă de adunare a pământurilor românești răsăritene, întreprinsă sub domnia cei vrednici, de la Bogdan I la Ștefan cel Mare – frângerile sau răpirile teritoriale dureroase și grave: mai întâi, „plămâni Moldovei”, adică cetățile Chilia și Cetatea Albă (1484), apoi Tighina (1538), Hotinul (1715), Bucovina (1775), Basarabia (1812) și altele. Rivalitatea ungaro-polono-otomană, pentru stăpânirea și dominarea Moldovei, a fost urmată de cea austriaco-rusească, mai tenace și mai primejdioasă. Seria de războaie austro-ruso-turce, derulate de dinainte de 1700 până după 1800, cu multe dintre lupte petrecute chiar între Carpați și Nistru, au secătuit țara noastră de la răsărit mai mult decât pe oricare dintre celelalte provincii. Jaful acesta nou, din Epoca Modernă, este jaful neamurilor civilizate, celălalt, mai vechi, era jaful „barbarilor”. Nu este de mirare că țăranul moldovean s-a învățat să producă doar strictul necesar, din moment ce tot surplusul îi era luat cu japca, prin pradă, de străini, iar ceea ce mai rămânea era pretins de boieri și de domnie (ca să meargă, în mare parte, tot la străini, sub forma tributului).

Se face uneori distincția nepotrivită și se promovează chiar opoziția dintre Bucovina și Moldova, cu remarcă nefericită despre „civilizația superioară” din Bucovina: „Eu nu sunt moldovean, ci bucovinean!” Mai întâi, trebuie spus că regiunea Bucovinei a fost chiar vatra Moldovei, a fost inima de unde a pornit țara cea mare a Moldovei. În Bucovina se găsesc cele trei capitale vechi ale țării, adică Baia, Siret și Suceava, aici se află marile ctitorii și tot aici sunt gropnițele domnești cele de demult. Aici își doarme somnul de veci părintele Moldovei, domnul Ștefan cel Mare și Sfânt, care, așa viforos cum era, a deschis calea țării românești est-carpătice spre

înveșnicire. În al doilea rând, distincția dintre Bucovina și restul Moldovei este de dată recentă (din secolul al XVIII-lea), anterior neexistând decât Țara de Sus și Țara de Jos. Diviziunea cea veche nu a fost pe meridian (pe linia nord-sud) – cum au încercat și au reușit rușii să facă de-a lungul Prutului –, ci pe paralelă (pe linia vest-est), după cum era structura țărilor românești tradiționale, aflate între munți și Nistru încă din primul mileniu al erei creștine. Prin urmare, bucovinenii nu sunt numai moldoveni, dar sunt chiar cei mai vechi și mai neaoși moldoveni, dacă ținem seama de formarea voievodatului Moldovei.

Nevoia de distincție a bucovinenilor vine din cel puțin două motive. Primul este sensul peiorativ pe care-l dau unii, ignoranți sau răuvoitori, numelui de moldovean, iar al doilea este legat de pătrunderea mai timpurie a Bucovinei sub influența civilizației occidentale, în urma anexării ei de către austrieci. Este rău să te stăpânească străinii – cum zicea Eminescu –, dar nu este totuna să te stăpânească un imperiu înapoiat sau unul mai avansat. Când spun „înapoiat” și „avansat” mă gândesc la modelul civilizației de succes care domină (încă) azi în lume și care nu este cel răsăritean sau bizantin, axat pe lumea rurală, pe lentoare și fatalism, ci cel occidental, urban, concurențial-individualist, bazat pe competiție, pe capital, pe bănci, pe comerț. Bucovina, cu toată drama sfâșierii și deznaționalizării ei parțiale, a ajuns sub înrâurirea Occidentului, deși, la scara istoriei, este greu de spus dacă a fost un noroc sau nu. Oricum, pentru mine, bucovinenii rămân neaoși și vrednici moldoveni.

Mai există însă în spațiul public și o distincție mult mai gravă, aceea dintre moldoveni și români, pe care mulți dintre noi, în țară, o luăm în derâdere sau o socotim minoră. Aceasta este însă sistematic cultivată de către unii străini, mai ales în Răsărit, dar și de către unii români din Republica Moldova, moștenitori ai educației (propagandei) sovietice sau cumpărați spre a o răspândi și susține. Românii din țară tratează superficial această deosebire inventată, pentru că orice om știe că toscanii sunt italieni, că saxonii sunt germani, că normanzii sunt francezi, că toate națiunile au ramuri locale și regionale etc. La fel, moldovenii, muntenii, oltenii, ardelenii, bănățenii sunt români și nu poate să existe nicio contradicție între unii și alții. Ca urmare, suntem și una și alta, nu doar una sau doar alta! Această dihotomie falsă dintre români și o ramură a românității este însă mai primejdioasă decât se poate crede, pen-

tru că sapă încet și sigur la rădăcinile națiunii noastre. De când există pe scena internațională Republica Moldova, confuzia se răspândește cu repeziciune și în Occident, pentru că „statalitatea” creează identitate (mai ales acolo unde, precum în Franța, statul se confundă cu națiunea și naționalitatea sau etnia cu cetățenia). Din moment ce patria lui Eminescu este România („Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,/ Țara mea de glorie, țara mea de dor?”), iar Eminescu este poet național și în Republica Moldova, cum să se poată vorbi de moldoveni ca popor deosebit de acela al românilor? Este lipsit de orice logică! Dar s-au mai văzut lucruri lipsite de logică ridicate la rang de realitate. Firește, datoria oricărui intelectual român este să spulbere confuzia și să evidențieze adevărul. Și mai acută în acest sens este datoria statului numit România, a țării-mamă, care pare adesea adormită, dar aceasta este o altă chestiune, care nu-și are locul aici. Din pricina despărțirii voite dintre moldoveni și români, unii, înverșunați, ne propun să uităm de vorba „moldoveni” și să folosim numai etnonimul consacrat de români. Nu cred că asta este soluția. „Moldovenii” și „Moldova” sunt mai mult decât două nume frumoase; ele sunt realități care exprimă esența calității noastre de români. Datoria noastră este, dimpotrivă, să le propagăm cu înțelepciune, astfel încât străinii și detractorii să poată înțelege cât de români sunt moldovenii și cât de mult datorează moldovenilor națiunea noastră românească.

Mai spun unii că Moldova și moldovenii s-au mișcat greu în istorie, dovadă că până și descălecatul, adică întemeierea țării, s-a făcut din Ardeal, cumva din afară sau din străinătate. Mai întâi, trebuie precizat că descălecatul nu este totuna cu întemeierea țării. Întemeierea Moldovei s-a făcut – ca și fondarea Țării Românești – pe parcursul câtorva secole (secolele XI–XIV), prin reunirea tuturor țărilor românești de pe cuprinsul dintre Carpați, Nistru, Dunăre, Mare și Ceremuș. Descălecatul a fost doar un impuls politic (și nu demografic) venit dinspre vest și rezultat din presiunea regalității ungare asupra românilor din Maramureș. Această presiune grea a creat două tabere în rândul nobilimii (cnezimii) românești maramureșene: una colaborționistă, în frunte cu nobilul Dragoș, și alta revoltată, în frunte cu voievodul Bogdan. Dragoș a ajuns voievod abia în Moldova, cu învoirea regelui Ungariei, iar Bogdan a fost voievod în Maramureș, cu voia adunării cnezilor Țării Maramureșului și apoi în Moldova (Țara de Sus), cu învoirea boierilor Țării Moldovei și împotriva intereselor Ungariei. Acest

Acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, Gheorghe Flutur, președintele Consiliului Județean Suceava, acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, prof. Alexandrina Cernov, Universitatea din Cernăuți, scriitorul Vasile Tărățeanu, membri de onoare ai Academiei Române

impuls politic (Bogdan a venit cu 100–200 de familii de cnezi maramureșeni) nu a fost însă extern. Pe vremea comunismului stalinist, i s-a spus academicianului David Prodan – când preda istoria medie a României la Cluj – că, susținând descălecatul, nu este marxist-leninist, fiindcă privilegiază factorul extern în istorie. Pe vremea aceea, „determinant” trebuia să fie „factorul intern”. David Prodan și-a înfruntat cenzorii, spunându-le că „factorul extern” era inexistent în acest caz, deoarece descălecatul s-a produs pe același fond de civilizație românească. Cu alte cuvinte, românii (maramureșeni) au trecut la alți români (moldoveni). Evident, consilierii sovietici din Universitate au înghițit în sec, dar au contracarat cu altă aberație: maramureșenii erau valahi, iar moldovenii erau volohi, adică două popoare înrudite, dar distincte.

În fine, ultima aberație despre care vreau să vă vorbesc este sărbătorirea în anul 2018, peste Prut, a lui Ștefan cel Mare, ca simbol al moldovenismului, menit să contracareze unitatea românească, sărbătorită în România, la Centenar. Nimic mai fals și mai neinspirat! Se vede că sunt slabi consilierii propagatorilor moldovenismului. Ștefan al III-lea cel Mare și-a numit țara sa, căreia noi îi zicem Moldova, „Țara Românească”. În scrisoarea trimisă Senatului Veneției la 1477, marele domn se plânge că „cealaltă Valahie” (adică Muntenia) nu este statornică în alianța contra turcilor. Prin urmare, adevărata Vala-

hie (=adevărata Țară Românească) și cea dintâi era, pentru domnul de la Suceava, Moldova. Dar Ștefan a fost un unificator al românilor *ante litteram*: a adus Țara Românească de la sudul munților sub ascultarea sa de mai multe ori (fie și cu sabia), a fost numit „conte” sau guvernator al Transilvaniei, a stăpânit aproape 100 de sate, târguri și cetăți în Transilvania, a creat episcopie (ajunsă apoi mitropolie) românească la câțiva kilometri de Cluj (la Feleacu), a pus stema Moldovei peste tot, de pe Târnave până în regiunea Dejului etc. Recent, un tânăr cercetător de la Cluj a descoperit în Arhivele de Stat din Milano un document tulburător, din 1489, prin care domnul Moldovei Ștefan cel Mare este numit „regele Daciei”. De altminteri, Dacia figurează în mărturiile venețiene pentru circa trei decenii, la finele secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea (sub Ștefan și urmașii săi), ca principal aliat al Occidentului în cruciada antiotomană. Prin urmare, Ștefan cel Mare este *restitutor Daciae* cu un secol înainte de Mihai Viteazul și chiar de principii din familia Báthory, care visau formal această mărire. Ștefan cel Mare nu este un simbol al moldovenismului, ci al daco-românismului, așa cum s-a manifestat acesta în secolul al XIX-lea drept precursor al României unitare moderne. Ștefan cel Mare este cel mai important conducător politic și militar pe care l-au avut românii în Evul Mediu, un conducător de talie europeană.

În consecință, Moldova și, firește, partea sa nordică – numită de la o vreme Bucovina – sunt nuclee vechi și dragi ale românismului nostru, sunt stâlpi ai „naționalității” române, cum s-ar fi spus în secolul al XIX-lea. Iorga a numit Moldova „a doua libertate românească” nu în sens ierarhic, ci în sens cronologic, pentru că țara românească de la răsărit de munți s-a încheșat politic la câteva decenii după țara românească sud carpatică. În vechea Moldovă, ca și în vechea Valahie, au fost mai multe nuclee politico-statale, dar două au rezistat mai multă vreme, anume nucleul nordic (Țara de Sus) și cel sudic (Țara de Jos). Până la urmă, ca și la sud de Carpați (unde dinastia vestică sau olteană a lui Litovoi a fost subordonată de dinastia estică sau munteană a Basarabilor), voievozii Țării de Sus ai Moldovei s-au impus asupra celor dinspre miazăzi și au reușit, spre finele secolului al XIV-lea, să aibă o țară întinsă „de la munte până la malul mării”. În cele mai vechi izvoare, această țară este numită „Țara Românească” (Valahia), numele de Moldova impunându-se treptat și târziu, din nevoia principală de a deosebi cele două țări românești de sine stătătoare (autonome). Ruperea celei mai mari părți a Țării de Sus, la 1775, și înstrăinarea sa de restul Moldovei a fost un act neașteptat, arbitrar și dureros pentru români. Din cauza nesiguranței vieții, jafurilor repetate și expunerii de margine a zonei, Bucovina secolului al XVIII-lea (până la răpire) era destul de slab populată în comparație cu regiunile apusene ale Imperiului Habsburgic. Cu alte cuvinte, densitatea locuitorilor era mult mai mică. Totuși, în legătură cu structura etnică a regiunii nu există nicio îndoială: conform primelor recensăminte austriece (făcute mai ales pentru a se ști exact numărul contribuabililor), românii reprezentau atunci în Bucovina circa 85% din întreaga populație. Conform aceluiași recensămintă habsburgice, făcute însă la începutul secolului al XX-lea (adică după 130–140 de ani de stăpânire străină), românii mai erau doar circa 35% din toți locuitorii. Aceasta este marea „performanță” a regimului „european”, ghidat de la Viena, în raport cu poporul român din Țara de Sus a Moldovei. Evident, se pot face câteva comentarii în acest sens. Mai întâi, datele statistice ale dublei monarhii de după 1900 trebuie luate *cum grano salis* (cu multă precauție), pentru că ele vor să evidențieze politica de germanizare și de maghiarizare într-un imperiu în care minoritățile etnice formau majoritatea populației! La mare modă era și politica de omogenizare

a foarte eterogenei împărății habsburgice, ajunsă, în perioada decadenței sale, bicefală (1867–1918). Îndată după 1775, s-a organizat o colonizare oficială a Bucovinei, dar a avut loc și una spontană. Au venit mai întâi funcționarii administrației imperiale, austriece sau vorbitori de germană, apoi alte grupuri de germanofoni, de ruteni (ucraineni), de polonezi, de evrei etc., care au modificat substanțial structura etnică în defavoarea majorității absolute românești. Totuși, în ciuda acestei radicale și rapide schimbări, românii au rămas în Bucovina majoritatea relativă a populației (datele arată o ușoară superioritate a proporției ucrainenilor, numai că aceste date sunt „ajustate”). Este cunoscut că, în secolul al XIX-lea, administrația centrală de la Viena a încercat să îndulcească – măcar de formă – tratamentul populației băștinașă românești, dar aceste paliative nu pot, totuși, înșela pe nimeni. Este, de asemenea, adevărat că regimul habsburgic din Bucovina era de factură central-europeană mai avansată în raport cu regimul țarist din Basarabia, numai că aparențele nu trebuie să fie luate drept realități. Românii bucovineni erau îndreptății, aidoma tuturor popoarelor contemporane lor, să trăiască într-o țară românească.

Declarația de unire, din noiembrie 1918, exprimă toată drama acestui popor, toată durerea generațiilor de români frânți la 1775 din trupul țării lor de baștină și cuprinde toate atentatele la naționalitatea română, susținute și organizate de guvernanți. Dacă traiul printre străini, în mult prea optimist trâmbitata civilizație superioară a Vienei, ar fi fost unul impecabil, prosper, îmbelșugat, atunci popoarele subjugate (inclusiv românii) nu ar fi avut cum și de ce să se rupă din aceste pretinse binefaceri sau din acest Eden pe pământ. Or, românii bucovineni simțeau năpasta în mod acut la 1918 și voiau să retrăiască solidaritatea și solidarizarea cu restul românilor. Ei sunt singurii dintre românii înstrăinați care nu pun condiții de niciun fel, care nu cer nimic țării celei mari, care nu au rezerve deloc și care se înfățișează precum mireasa la altar: curați, încrezători, gata de orice sacrificiu pentru binele comun al națiunii. Declarația de unire a Bucovinei cu România este – după judecata sufletului meu – o transpunere în scris a *Baladei* lui Ciprian Porumbescu și a operetei sale intitulată *Crai Nou*. Se revarsă în acest text, elaborat la Cernăuți, toată jalea sublimată în doine a generațiilor de români bejenii și obidiți, numai că este vorba despre o jale stinsă și aureolată apoi de speranța curată în viitorul bun al națiunii, prevestit de Craiul Nou.

Unirea prin cărturari*

Acad. Răzvan Theodorescu

Vicepreședinte al Academiei Române

Dacă ar fi să găsim pentru momentul unionist de la Cernăuți din toamna 1918 o trăsătură distinctivă anume, aș folosi sintagma pe care un cercetător al provinciei românești de la miazănoapte (Mihai Iacobescu) a folosit-o cu ani în urmă: „Emanciparea Bucovinei prin cultură”. Locul spiritualității bucovinene în supraviețuirea sa sub stăpânirea habsburgică timp de un secol și jumătate a fost asigurat și de mirabilele mărturii ale ortodoxiei românești care erau ctitoriile lui Ștefan cel Mare, ale lui Petru Rareș, ale lui Alexandru Lăpușneanu și ale Movileștilor – în frunte cu „Ierusalimul vitejiei românești”, cum a fost denumită Putna –, dar și de o cultură națională care nu era doar a elitelor românești, ci fusese difuz și inteligent răspândită în întreaga populație românească.

Atunci când în noiembrie 1918 – lună deschisă de articolul lui I.G. Duca din ziarul „Mișcarea” intitulat semnificativ *Finis Austriae* –, trupele românești ale generalului Zadic pătrundeau în Cernăuți (era chiar ziua armistițiului de la Compiègne!), iar două săptămâni mai târziu se dădea votul pentru unire, cărturarii români dețineau în „establishmentul” provinciei un rol eminent. Herzogtum-ul bucovinean autonom ce păstra, după 1849, drept stemă vechiul cap de bour, avea o dietă condusă la un moment dat de Eudoxiu Hurmuzachi, cel aflat în relații cu Transilvania lui Andrei Șaguna, avea intelectuali cu voci distincte, precum transilvăneanul Arune Pumnul sau Ion G. Sbiera, iar „intelighenția” bucovineană cu avocați, profesori preoți reprezentați de un Gh. Popovici și boierii patrioți negermanizați în frunte cu „cavalerul” de la Storojineț Iancu Flondor au putut

conduce Constituanta la hotărârea din 27 octombrie, pregătind decizia istorică din 28 noiembrie.

În acest demers politic cu o solidă armătură culturală și-au avut rolul și „preparandia” cernăuțeană și „cabinetele de lectură” din mediul rural și originala „Reuniune română de lectură”, societățile culturale felurite, și „Biblioteca Țării Bucovinei” și „Muzeul Bucovinei”.

Vorbind despre încărcătura culturală care a însoțit Unirea Bucovinei cu Țara se cade să evocăm în primul rând relația cărturarilor bucovineni cu Academia Română, și aici un loc cu totul special îl dețin cei trei frați din Cernaucă: Alexandru Hurmuzachi, membru fondator al Academiei Române, Nicolae Hurmuzachi, membru al Academiei Române și, mai ales, abia amintitul Eudoxiu Hurmuzachi – Doxachi – membru al Academiei noastre, primul român care a pătruns în arhivele vieneze între 1845 și 1852, cercetător în arhivele împărăției austriece din Budapesta, Cracovia, Lvov și Veneția, dar și de la Vatican.

Cele peste 600 de documente astfel culese, publicate în 12 tomuri de Ministerul Instrucțiunii Publice din București, în urma deciziei unei comisii din care au făcut parte, între alții, Kogălniceanu și Odobescu, au constituit prinosul acestui bucovinean și român la cultura noastră istorică, în total 45 de volume apărute între 1877 și 1942 sub numele de „colecția Hurmuzachi”, reprezentând până astăzi un tezaur nedepășit.

Din acest spațiu cultural bucovinean unde au fost activi sau de unde au plecat istorici și filologi ce au ilustrat universitățile de la Cernăuți, Cluj, Iași și

* Cuvânt rostit la sesiunea solemnă „100 de ani de la unirea Bucovinei cu România” (16 noiembrie 2018, Muzeul Bucovinei din Suceava)

Sala de conferințe a Muzeului Bucovinei din Suceava

București – Ion Nistor și ardeleanul Sextil Pușcariu, Sever Zotta și Dimitrie Onciul, președinte al Academiei Române între 1920 și 1923 – și unde s-au ilustrat, într-un climat cultural de excepție scriitori, pre-

cum Paul Celan și plasticieni ca Georg Löwendal, patria românească a primit și primește bogății de spirit care sunt, înainte de toate, darul Bucovinei pentru noi toți.

Sub cupola Academiei

Satul ca fond al vieții românești

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Când se organizează congrese, conferințe sau colocvii închinată lumii noastre rurale, îmi vin în minte mereu lucruri din vechime, greu de definit în cuvinte, gânduri inefabile, care scapă logicii și se învecinează cu credința, cu spiritualitatea, cu eternul uman. Mai concret, între altele, îmi răsar în memorie două versuri ale lui George Coșbuc: „Picurii cu strop de strop/ Fac al mărilor potop”. Sunt versuri azi uitate, ca și autorul lor cu destin tragic, trecut prea repede – de o critică grăbită, superficială și „postmodernă” – între „autorii români minori”. Versurile însă, scrise pentru toți, inclusiv pentru lumea noastră de la țară de odinioară, poartă în ele un dram de înțelepciune cuminte și modestă. Conform mesajului lor, toate datele cunoscute despre satele noastre ar trebui să dea, însumate, istoria întregului, a țării. Ceea ce nu e tocmai așa, și nici n-ar putea să fie. Dar este totuși ceva care tulbură în cele mai bune dintre aceste referiri, este ceva deosebit, *in nuce*, așa cum în metonimie sau în sinecdocă, întregul se întrevede prin parte.

În sate sunt frânturi de viață trecută și prezentă, numai că viața este una și aceeași, indiferent când a fost trăită. Viața aparține mai mult trecutului, fiindcă prezentul durează puțin de o clipă (se transformă imediat în trecut), iar viitorul rămâne necunoscut, incert. Prin urmare – cum spunea înțelept Marguerite Yourcenar – dragostea pentru trecut înseamnă în fapt dragoste de viață. Iar trecutul, evocat în cronicile satelor noastre, cu bun meșteșug, de personalități sau de preoți, învățători și profesori de țară, vorbește de la sine și ajunge la sufletul cititorului. Se pornește, de obicei, în aceste reconstituiri, de la rădăcinile îndepărtate și nesigure, se trece prin epoca romană, prin zbuciumatul Ev Mediu, pentru a se detalia epocile mai apropiate de noi, pentru care și sursele sunt mai generoase. În cronicile mai

tuturor așezărilor noastre vorbește de fapt satul de odinioară, vorbesc oamenii lui, deopotrivă nobili și supuși, laici și clerici, români și alții, vorbesc lăcașurile de cult, eroii sacrificați pentru cauze mai bune sau mai rele... Prin întâmplările de demult, în satele de azi se răsfrânge prezentul, înnoit sau prăfuit, bun sau dezolant, cu speranțe pentru viitor ori mai sumbru, ca viața.

Satul ne-a croit nouă, românilor, destinul până de curând, în secolul al XX-lea. Societatea noastră s-a format în sate, printre țărani, din care s-au desprins și elitele, formate odinioară din cnezi/juzi și voievozi/duci, ajunși apoi, unii dintre ei, boieri și nobili. Când s-au născut voievodatele noastre medievale, s-a trecut „de la sat la stat”, prin reunirea tuturor așezărilor noastre rurale sub sceptrul unui conducător prestigios și respectat, cu putere venită spre el „din mila lui Dumnezeu”.

Multe secole la rând, am avut – cum zicea Nicolae Iorga – doar „sat fără stat” și astfel ne-am putut păstra ființa. Satul era un stat în miniatură, cu „oameni buni și bătrâni” în frunte, cu primari aleși numiți juzi ori cnezi, cu „pornirea plugurilor”, cu oameni de pază și ordine, cu biserica de pe culme. Chiar și orașele și târgurile noastre medievale și chiar moderne, până la un punct, erau un fel de sate mai mari, deschise, cu terenuri cultivate în interiorul lor și în jur, cu animale crescute prin gospodăria, cu lume modestă. Orașele înconjurate cu ziduri masive, gospodăriile închise cu porți imense și opace, bisericile fortificate nu intră în tradiția noastră, nu încap în mințile noastre. Burgurile, cu zidurile lor inspiratoare de frică, au fost aduse la noi de „oaspeții” germanici, veniți dintr-o lume rece, agitată și pragmatică. La noi, apărarea de inamic se făcea altminteri, nu prin izolare între ziduri. Se făcea prin înțelegere ori prin adăpostire

în locuri ferite, până trecea urgia. De aceea, de altminteri, „codru-i frate cu românul”.

Mai toți intelectualii noștri din epoca modernă au sorginte rurală. Unele țări din jur au dezvoltat de-a lungul vremii naționalisme nobiliare orgolioase și exclusiviste și au format națiuni elitiste, în care poporul de rând a pătruns greu și târziu; la noi, la români, naționalismul a fost teoretizat și susținut mai ales de intelectualii de extracție rurală, pentru care satul era ca icoanele sfinte. Până spre anii 1900, și economia noastră se derula prioritar pe tărâm agricol. Românii erau în cea mai mare parte cultivatori și păstori, practicanți de meșteșuguri sătești, slujitori ai gliei. Marii noștri creatori de valori spirituale erau țărani sau de origine rurală, născuți la țară, printre coline vălurite, pe câmpii „arse și văruite, ca la porțile Romei” (Nicolae Bălcescu), în „codri de aramă” (Mihai Eminescu), cu alte cuvinte „Pe-un picior de plai,/ pe-o gură de rai” (*Miorița*). Chiar și în secolul al XX-lea, anumite curente culturale la noi se chemau poporanism și sămănătorism. Liviu Rebreanu și Lucian Blaga aduceau, sub cupola Academiei Române, „laudă țaranului român” sau făceau „elogiul satului românesc”. Blaga, născut în locul ce purta în nume „sunetele lacrimii”, era convins că „veșnicia s-a născut la sat”.

Până de curând, se părea că lumea satului a apus, strivită de orașele mari, de industrie, de confortul urban, de globalizare etc. Azi, lucrurile nu mai sunt așa de clare, în evoluția lor prea grăbită. Aglomerația, transportul în comun sugrumat, automobilele blocate în trafic, poluarea, nervii, agitația, depresiile, disconfortul, drogurile etc. au ajuns sinonime cu orașul, adică au ajuns să exprime puterea unui monstru care ne strivește pe toți. Nu este de mirare că atâția oameni copleșiți, îmbolnăviți, dezamăgiți și chiar scârbiți de orașe – mai ales străini – vin la noi și redescoperă farmecul satelor, dulceața culmilor, succesiunea deal-vale sau oscilația dintre spațiul teluric și spațiul cosmic (care i-a inspirat lui Blaga viziunea „spațiului mioritic”). Ei învață sau reînvață cum să miroasă florile, cum să crească animale domestice, cum să cultive legume sau să cosească fân, să facă stoguri, să cânte doine și să joace în ritm popular.

Nevoia lumii contemporane de sat este sinonimă cu nevoia de rădăcini, de locul nașterii noastre ori a strămoșilor, „de prichiciul vetrei cel humuit” (Ion

Creangă), „de codri verzi de brad și câmpuri de mătase” (Octavian Goga), de „drumețul sărman, muncitor cu sapa” (George Topârceanu), de via, care „mai miroase a tămâios și coarnă, duios a piersici coapte și crud a foi de nuc” (Ion Pillat).

Dezolarea satelor noastre a fost deplânsă încă demult („Ce s-a ales din casa asta, vecine Neculai al Popii” – Octavian Goga), când satele se goleau de intelectuali, când prunii ce „stăteau să moară” abia își mai mișcau „creanga lor bolnavă”. Azi, unii au înțeles – prea puțini, din păcate – că ruperea de sat și ruinarea satelor pun în pericol esența umană și umanitatea în ansamblu. În Transilvania – unde, mai recent, chiar personalități regale și princiare se simt ca-n sânul lui Avram – foamea de satul așezat de odinioară pare și mai mare. Nicolae Iorga a definit provincia intracarpatică cel mai bine, atunci când și-a intitulat una dintre cărțile lui de geniu *Sate și preoți în Ardeal*. Pentru români, aceasta a fost esența vieții și acesta a fost secretul viețuirii, conviețuirii și supraviețuirii. Țăranii au fost talpa țării, iar preoții au fost conducătorii spirituali, sociali, politici ai acestor țărani, fiindcă alți conducători – de la o vreme – nu au mai fost lăsați să aibă.

Azi suntem tentați – cu atâtea ispite și facilități în jur – să mergem în lume, pe meridiane îndepărtate, mânați de nevoi sau de curiozități, uitând de rădăcini. Dar locul nașterii noastre – loc însuflețit, viu, carismatic – se răzbună pe noi, ne cheamă spre rădăcini, dacă nu altminteri, atunci când ni se întoarce câte un părinte la Domnul, când se oficiază cununii ori când se nasc prunci sau coconi, când oamenii se însuflețesc de duhul sărbătorilor, când colindă și cântă, când plâng, pentru că încă „jale duce Mureșul și duc tustrele Crișuri” (Octavian Goga). Ne-am cam dezis de aceste valori perene, i-am pus prea repede pe unii de-ai noștri – mari – „în debara”, ne-am trezit brusc mai deștepți decât cei care ne-au deșteptat și ne-au arătat căi bune de urmat, iar acum tragem ponoasele...

Satul de astăzi nu trebuie să împiedice modernizarea inevitabilă a vieții, ci s-o favorizeze, dar cu o condiție: fără alterarea și pervertirea vechilor tradiții arhitectonice, fără urâțirea stilului autentic, fără părăsirea paradigmatelor celor vechi și pline de farmec. O casă de la sat poate arăta astăzi pe dinafară ca orice casă tradițională de acum sute de ani, iar în interior poate să aibă toate facilitățile necesare omului contemporan.

De aceea, inițiativele unor specialiști de astăzi, oameni de suflet, căutători de așezare temeinică și de veșnicie, de a reînvia interesul pentru viața locală și pentru sat, este de remarcat, de lăudat și de sprijinit. Astfel se pot închina innuri de mărire dialogului și înțelegerii dintre oameni. Numitorul comun al dialogului dintre noi, al dialogului nostru cu lumea și cu noi înșine, secretul dăinuirii noastre, balsamul vieții noastre viitoare – ne spun aceste inițiative – se sublimează în acest cuvânt mare,

frumos și copleșitor: satul. Vechi de două milenii, de pe vremea când strămoșii daco-romani își apărau așezările cu șanțuri și cu valuri de pământ (sat sau, cum era în Evul Mediu, „fsat” vine din latinescul *fossatum*, adică groapă, fâgaș, șanț), satul ne-a fost formă de organizare și de conservare a vieții și marcă de civilizație. De aceea, îndreptarea atenției noastre către sat înseamnă un efort de regăsire a identității noastre, a vieții noastre autentice.

Satul românesc între suferință și speranță*

Preafericitul Părinte Daniel

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Membru de onoare al Academiei Române

În discursul său de recepție, la Academia Română, din 5 iunie 1937, intitulat Elogiul satului românesc, poetul și filosoful român Lucian Blaga dezvoltă metafora sa poetică „veșnicia s-a născut la sat” și argumenta că satul românesc este „singura prezență vie încă, deși nemuritoare, nemuritoare deși așa de terestră, este unanimul nostru înaintaș fără nume”.

Pe lângă percepția atemporală a istoriei de către țaran, pe care o subliniază Lucian Blaga, expresia „veșnicia s-a născut la sat” poate semnifica și faptul că la sat, mai mult decât la oraș, pot fi mai ușor percepute și apreciate prezența Creatorului în natură, valoarea naturii înconjurătoare ca dar al lui Dumnezeu, care trebuie cultivat în relație de recunoștință față de Dăruitor, precum și legătura insolubilă dintre cult și cultură, având ca bază agricultura.

La sat, cultivarea pământului este adesea însoțită de acte cultice, precum binecuvântarea holdelor, a semănatului, a fântânii, a primelor roade ale pământului, iar în unele regiuni, Troițele străjuiesc fântânile, colinele sau drumurile din mediul rural. Toate slujbele de binecuvântare a cultivării pământului evidențiază legătura între rugăciune și acțiune, încât omul credincios și harnic se conduce după principiul: „Totdeauna lucrul tău să-l începi cu Dumnezeu”!

După cum observă părintele Dumitru Stăniloae, țaranul român vede prezența harică și ocrotirea milostivă a lui Dumnezeu în toate cele prezente în jurul său: „Vede pe Dumnezeu în taina naturii. Un peisaj frumos al naturii e pentru el un adevărat rai. El spune în Miorița: «Pe-un picior de plai,/ Pe-o

gură de rai». [...] El simte atât de aproape de om pe Dumnezeu, pe Maica Domnului, încât folosește pentru ei diminutive: (de familiaritate – n.n.) «Dumnezeu drăguțu’», «Măicuța Domnului».”

Metafora „veșnicia s-a născut la sat” semnifică și percepția relației dintre timpul acțiunii și timpul rodirii. Poți să organizezi totul foarte bine din punct de vedere tehnic sau practic, dar dacă ploaia nu vine la timp sau vine cu grindina mare, cultura agricolă poate fi compromisă! Pentru agricultor, între sămânța semănată și recolta scontată este o legătură spirituală trăită existențial în rugăciune, răbdare și speranță.

Este vorba de un timp al așteptării, al binecuvântării și al rodirii pe care țaranul îl înțelege altfel decât muncitorul sau inginerul, care apasă pe buton în fabrică și obține imediat rezultatul dorit sau programat.

La sat, viața este înțeleasă și ca „timp binecuvântat pentru a sfinți locul în care trăim”. Iar dacă sfințim locul în care trăim pe pământ putem spera să primim și un loc în ceruri, „un colțișor în rai” – cum spunea părintele Paisie Olaru de la mănăstirea Sihăstria de Neamț. De asemenea, satul are un cult al pomenirii morților și al legăturii dintre generații, mult mai profund decât orașul. Creațiile populare perene din lumea satului sintetizează filosofia profundă a înțelegerii sensului sfânt al vieții și al morții.

Din experiența Liturghiei euharistice, a vieții ascetice și a dăruirii jertfelnice s-a format spiritualitatea poporului român, ca fiind un popor care a interiorizat și a asumat jertfa Crucii și lumina Învierii lui Hristos în viața lui.

*Cuvânt de deschidere la conferința „Spațiul socio-economic rural. Identitate și unitate națională” (12 noiembrie 2018, Palatul Patriarhiei)

De-a lungul secolelor, satul nostru românesc a teaurizat o mulțime de valori spirituale, morale și culturale care trebuie aduse din nou în actualitate, fără a cădea însă într-o nostalgie a repetiției trecutului. Din nefericire, în zilele noastre se constată o criză a satului românesc atât din punct de vedere practic, cât și spiritual.

Astăzi, satul românesc este oarecum răstignit între idealizare nostalgică și abandonare practică, între identitate tradițională și supraviețuire precară. Deși adevărații țărani muncesc din zori și până în noapte, în multe sate din România se practică o agricultură de subzistență, adică de supraviețuire, iar unele sate sunt depopulate și chiar abandonate, încât dispar încet de pe harta României.

Vitregiile îndurate în ultimul secol de țăranul român au avut efecte devastatoare la nivelul identității și mentalității sale, lovind adânc în normalitatea sau în firescul vieții sale tradiționale și generând în mediul rural transformări negative de ordin spiritual, cultural și demografic.

Criza actuală a satului românesc este amplificată de tensiunea încă existentă între potențialul de dezvoltare și neputința de afirmare. Țară cu pământ bogat, dar cu țărani săraci! Mult teren agricol, dar fărâmițat, multe speranțe, dar puține mijloace de a-l lucra eficient și de a valorifica deplin recolta obținută.

Dorința crescândă de a avea sau de a realiza ceva rentabil, dar și dificultatea de a ajunge la acel deziderat! În ultimii ani, țăranul român trăiește suferința dezrădăcinării sale și a înstrăinării sale prin emigrație în străinătate, lucrând mai mult pentru dezvoltarea altor țări, decât pentru propria sa patrie de origine.

Potrivit datelor oficiale publicate de Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale și de Institutul Național de Statistică, România are o suprafață totală de 238 mii km² și o populație rezidentă de 19,5 milioane de locuitori, ceea ce înseamnă 3,9% din populația totală a Uniunii Europene.

Zonele rurale din România acoperă 87,1% din teritoriul țării și aproximativ 45,7% din populația țării locuiește în mediul rural, adică puțin peste 8,5 milioane de persoane. Din populația țării, 30% este angajată în agricultură. Cifrele amintite sunt dovada concretă a faptului că potențialul rural al României este unul foarte ridicat, dar puțin exploatat.

În ultimii ani s-au înregistrat progrese semnificative în agricultura românească, îndeosebi privind

producția de grâu și de porumb, progrese în zootehnie și în alte domenii. Totuși, exportul de produse alimentare finite este foarte mic în comparație cu importul.

De ce este preocupată Biserica de satul românesc?

În contextul provocărilor contemporane, Biserica Ortodoxă Română militează cu responsabilitate pentru dezvoltarea rurală, deoarece majoritatea populației sărace din mediul rural aparține bisericii noastre, iar preoții noștri de la sate se confruntă cu multe probleme de ordin social și pastoral.

Sărăcia multor săteni, șomajul, dezvoltarea rurală insuficientă și emigrația spre țări mai dezvoltate au creat o criză majoră a satului românesc, care se zbate între tradiție culturală și supraviețuire materială, cu speranțe firave pentru viitorul apropiat, dacă nu se realizează proiecte majore în acest domeniu.

Se constată tot mai mult că în satul în care nu este biserică, nu este preot, nu este casă parohială, sau preotul nu locuiește în sat, ci la oraș și face naveta la sat, există mai multe cazuri de alcoolism, mai multă singurătate, mai puțină solidaritate între oameni, mai puțină comuniune și mai puțină bucurie. În schimb, acolo unde biserica este deschisă în fiecare duminică și zi de sărbătoare, unde preotul aduce speranță, organizând programe de înțajutorare frățească și mobilizând oamenii credincioși să-i ajute pe cei mai săraci, situația spirituală și socială a parohiei este diferită.

Deci, actul religios nu are numai o consecință cultică sau spirituală, ci el influențează și viața socială, aduce un spor de calitate vieții într-o anumită comunitate. Acolo unde există cooperare strânsă între preot, primar, învățător și medic, între toți factorii de răspundere, se creează speranță mai multă și comuniune spirituală mai intensă.

Totuși nu putem cere credincioșilor noștri să contribuie foarte mult la dezvoltarea activității social-pastorale a Bisericii în comunitatea rurală, dacă ei sunt foarte săraci. În același timp, nu trebuie doar să așteptăm ajutorul statului român, ci trebuie să încurajăm și să prețuim agricultorii harnici și darnici din comunitatea noastră românească. Suntem interesați ca satul românesc să fie un sat în care viața să fie o binecuvântare, nu o înstrăinare a oamenilor de propriul pământ și de propria identitate. Aceasta înseamnă că putem să învățăm și din experiența altora, dar și să valorificăm din trecutul satului românesc unele virtuți spirituale, morale și practice, cum sunt: *credința, cinstea, hărnicia,*

dărnicia, simțul proprietății și al inițiativei, solidaritatea și comuniunea în comunitatea rurală și între comunitățile rurale.

Pe de altă parte, lacom de câștig sau profit imediat și nelimitat, omul individualist din epoca modernă și postmodernă, secularizat, exploatează în mod excesiv și nerațional pământul, fără să-i protejeze sănătatea sa naturală. Astfel, omul secularizat care a pierdut simțul spiritual al relației sale cu pământul, nu mai sfințește pământul, ci îl otrăvește, îl degradează și-l îmbolnăvește. Ca atare, criza ecologică sau criza mediului înconjurător este și o criză spirituală, o consecință a crizei universului interior al omului secularizat.

Agricultura nu trebuie redusă la o industrie agrară, la o lăcomie pătimășă după profit material cu orice preț, ci trebuie avută în vedere și bogăția spirituală a relației om-natură și a oamenilor între ei și între generații succesive. Cu alte cuvinte, nu contează doar cantitatea materială obținută imediat, ci și calitatea relațiilor oamenilor cu natura și întreolaltă.

Economicul nu mai trebuie separat de etica socială și de responsabilitatea ecologică. Practic, pentru prezent și viitor, trebuie promovate atât dezvoltarea asociațiilor agricole pentru producție mare (hrana întregii populații a țării și export), cât și fermele de familie în care se cultivă în mod deosebit relația familie-pământ și relațiile interumane. La nivelul acestor ferme de familie, cultura tradițională și relațiile interumane se păstrează mai puternic decât la nivelul fermelor de tip industrial. Noi considerăm că ambele forme pot coexista în mod complementar. Valorile etico-sociale permanente privind generația prezentă și generațiile viitoare însă trebuie cultivate în ambele forme de agricultură.

Natura trebuie mereu cultivată cu responsabilitate, ca fiind dar al lui Dumnezeu, pentru noi și pentru generațiile viitoare. Între creație și Creator, între dar și Dăruitor există o legătură de viață, pe

care *Sfânta Scriptură* o descrie ca fiind „legământul veșnic dintre Mine (Dumnezeu) și pământ și tot sufletul viu din tot trupul ce este pământ” (Face-re 9, 16).

Agricultorul adevărat este harnic și darnic; bucuros de a înmulți darurile și bucuria de a face pământul roditor. Dăruim semenilor noștri ceea ce am primit de la Dumnezeu ca dar, la care am adăugat munca și priceperea noastră. Astfel realizăm o bogată comuniune de iubire divino-umană, unind, în agricultură, Creatorul și creatura, cultul și cultura, știința practică și spiritualitatea profundă. Așadar, viața înseamnă mai mult decât consum, deoarece nu trăim numai biologic, ci și spiritual. Viața înseamnă mai ales comuniune de gândire și de acțiune între contemporani, dar și între generațiile trecute și cele viitoare.

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a proclamat anul 2019 drept *Anul omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)* pe tot cuprinsul Patriarhiei Române.

Satul românesc, păstrător fidel al tradiției bisericești și al culturii naționale, a fost de-a lungul timpului spațiul în care s-au dezvoltat și s-au desăvârșit valorile spirituale, culturale și morale ale neamului. Parohiile ortodoxe românești au reprezentat atât la sat, cât și la oraș, alături de școală și de familie, principalii factori de coeziune și unitate românească.

În acest context special, dar și în contextul aniversării a 100 de ani de la Marea Unire din 1 Decembrie 1918, felicităm și binecuvântăm pe organizatorii, oratorii și pe toți participanții la Conferința *Spațiul socio-economic rural. Identitate și unitate națională*, exprimându-ne speranța că lucrările acestei conferințe vor fi un prilej potrivit pentru o mai profundă cunoaștere și înțelegere a situației actuale a satului românesc.

Schimbări climatice globale – 100 de recorduri climatice în România*

Acad. Cristian Hera

Conferința „Schimbări climatice globale – 100 de recorduri climatice în România” a evidențiat schimbările observate în evoluția climatică a țării noastre și, implicit, dinamica fenomenelor meteo periculoase în timp și spațiu. În deschiderea evenimentului au luat cuvântul doamna GrațIELA GavRILESCU, viceprim-ministru, ministrul Mediului, și acad. Cristian Hera. Au mai rostit alocuțiuni:

– doamna Elena Mateescu, director general, Administrația Națională de Meteorologie, *100 de recorduri climatice în România*;

– doamna director Marisanda Pîrîianu, Ministerul Mediului, *Ministerul Mediului – fondurile nerambursabile și calea spre dezvoltarea durabilă*;

– acad. Dan Bălțeanu, *Modificările mediului și evaluarea la nivel național a elementelor la risc legate de alunecări, secetă și resurse de apă*;

– prof. univ. Ionuț Anica, Academia de Studii Economice, București, *Impactul schimbărilor climatice asupra securității alimentare*;

– Nicolae Bărbieru, director, Institutul Național de Hidrologie și Gospodărire a Apelor, *Fenomenele hidrologice extreme – istoric, prezent și tendințe de evoluție în perspectiva impactului schimbărilor climatice*;

– acad. Nicolae Săulescu, *Obiective ale cercetării agricole pentru reducerea impactului și atenuarea schimbărilor climatice în România*;

– Cătălin Simota, director, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie, Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA București, *Calitatea solurilor din România sub influența presiunilor induse de schimbările globale*;

Acad. Cristian Hera

– dr. Robert Eugen Szep, comisar gen. adj. GNM, Universitatea Sapiientia, *Influența activităților antropice asupra chimismului precipitațiilor în depresiunile intracarpatică în contextul global și regional al schimbărilor climatice*.

Stimată doamnă viceprim-ministru GrațIELA GavRILESCU, ministrul Mediului,

Doamnelor și domnilor membri ai Academiei Române și ai Academiei de Științe Agricole și Silvicultură,

Stimată doamnă Elena Mateescu, director general al Administrației Naționale de Meteorologie,
Distinși participanți,

Vă rog să-mi îngăduiți să adresez alese și respectuoase mulțumiri doamnei GrațIELA GavRILESCU, viceprim-ministru al Guvernului României și ministrul Mediului, pentru inițiativa de a organiza în Aula

* Cuvânt rostit la conferința națională „Schimbări climatice globale – 100 de recorduri climatice în România” (13 noiembrie 2018, Aula Academiei Române)

Academiei Române această **conferință dedicată schimbărilor climatice globale**, schimbări dominate în ultimii ani din ce în ce mai frecvent de **prezența fenomenelor extreme**. Din cauza unei astfel de frecvențe, dezbateră de astăzi are ca temă principală „**100 de recorduri climatice în România**”.

Îmi îngădui să adresez alese mulțumiri doamnei dr. Elena Mateescu, director general al Administrației Naționale de Meteorologie, și doamnei dr. Marisanda Pîrîianu, director în Ministerul Mediului, care au participat cu dăruire și interes deosebit la *stabilirea tematicii, alegerea referențelor și la organizarea conferinței* de astăzi.

Sunt bucuros că la dezbateră participă **referenți de înaltă ținută profesională**, motiv pentru care sunt convins că prezentările ce urmează în plen vor răspunde, *fără îndoială*, tematicii conferinței.

Nu mai este niciun secret că în România, ca și în multe alte țări ale lumii, **frecvența fenomenelor extreme stârnește îngrijorări din ce în ce mai mari**, ca urmare a pagubelor deosebite pe care le provoacă în numeroase domenii de activitate, de multe ori cu *pierderi de vieți omenești*.

Una dintre ramurile economiei naționale care **s-a confruntat și continuă să se confrunte tot mai frecvent cu capriciile extreme determinate de schimbările climatice** este agricultura.

Seceta reprezintă factorul dominant în dereglarea proceselor de creștere și dezvoltare a plantelor, contribuind la *dijmuirea sau distrugerea*, uneori completă, *a recoltelor*, afectând **securitatea alimentară și, în final, progresul și consolidarea economiei naționale**.

Plouile torențiale, inundațiile, care se manifestă cu intensități variate în diferite zone, afectează, până la distrugere totală, vegetația, provoacă viituri, alunecări de terenuri, eroziunea solului, cu pierderi masive de teren fertil, provocând colmatarea lacurilor, râurilor și canalelor de irigații. Amplificarea perioadelor de secetă, înregistrate frecvent în ultimele decenii, conduce inevitabil la accelerarea deșertificării și aridizării.

Pentru țara noastră, Gheorghe Ionescu-Șișești a efectuat studii aprofundate asupra fenomenului de secetă, arătând că **în anii foarte secetoși, perioadele de secetă pot dura 60–100 de zile**, uneori mai mult. *Perioada maximă* (122 zile), citată până în prezent în literatura de specialitate, s-a *înregistrat la Slobozia* în intervalul 1 septembrie–31 decembrie

1913. Desigur, **fenomene climatice extreme au existat dintotdeauna**, dar, începând cu ultimul deceniu al secolului 20 și în primii 18 ani ai secolului 21, **frecvența acestora s-a intensificat fără precedent. În prezent, frecvența și gravitatea secetei și a deșertificării sunt evident accentuate de schimbările climatice globale.**

Afirm fără rezerve că **extinderea și amplificarea acestor fenomene au fost și sunt cauzate în continuare de neglijarea, de multe ori totală, a efectelor negative pe care progresul tehnologic și industrializarea intensivă le exercită asupra mediului în general și asupra climei în special.**

Schimbările climatice modifică substanțial caracteristicile diferitelor țări sau regiuni, restrângând zonele favorabile pentru agricultură, impunând schimbări radicale ale sistemelor de exploatare, ale sortimentelor de genotipuri vegetale și animale, ale tehnologiilor de cultivare a plantelor și de creștere a animalelor, ale sistemelor de asigurare a ecosanogenezei în ansamblu.

Lucrările *Salvarea unei planete sub presiune și a unei civilizații aflate în impas sau Mobilizare generală pentru salvarea civilizației*, consacrate studierii problemelor mediului, elaborate de Lester Brown, membru de onoare al Academiei Române și al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură, reprezintă o *chemare portdrapel către omenire în lupta cu schimbările climatice globale, inamicul principal al frecvenței fenomenelor extreme și schimbărilor de mediu.*

O altă lucrare de excepție, cu bogăție de date și idei, *Falimentarea naturii. Negarea limitelor planetei*, publicată de suedezi Anders Wijkman și Johan Rockstrom (2013) poate fi considerată de referință pentru mediu, pentru natură, pentru om, omenie și omenire, pentru viitorul planetei Pământ, pentru specialiști și pentru factorii de decizie legislativă și executivă.

Steven Chu, laureat al Premiului Nobel, militează insistent pentru reducerea substanțială a emisiunilor de CO₂ în producția de energie, gaz care, după cum se cunoaște, este considerat principalul factor al producerii efectului de seră, incriminat în creșterea temperaturii medii globale, propunând ca noua revoluție în domeniul energiei să permită diminuarea substanțială a acestor emisii.

Îngăduiți-mi să afirm că știința dispune în prezent de suficiente date, iar punerea în aplicare a cunoștințelor dobândite depinde de factorii de

decizie, cercetarea având misiunea de a căuta noi soluții care să conducă la salvarea civilizației aflate în impas.

Conferința de astăzi, dedicată Centenarului Marii Uniri, își propune mobilizarea cercetătorilor, specialiștilor, a tuturor celor implicați în Legislativul și Executivul românesc, și nu numai, să contribuie la creșterea conștiinței ecologice, la nivel național și global, pentru sistarea agresiunilor la adresa pământului, la adresa vegetației, mai ales a celei forestiere, la adresa spațiului rural, a mediului ambiant în care trăim și muncim și la remedierea marilor erori comise din rațiuni excesiv economice, productiviste.

Suntem cu toții locuitori ai acestei mirifice planete, ca poziție și daruri, cu bogății enorme de biodiversitate, omul fiind numai parte a acesteia, nu unic deținător.

Așa cum am afirmat și la alte dezbateri, numim această planetă Planeta Albastră, așa cum este văzută din Cosmos, datorită grandioaselor întinderi ale mărilor și oceanelor, care au constituit locul de geneză a vieții primordiale, din care au evoluat nenumăratele specii de organisme care populează în prezent toate habitatele.

Numim această planetă Planeta Pământ, referindu-ne la întinderile de uscat pe care omul le populează aproape în întregime.

Darul inestimabil al uscatului este stratul subțire de la suprafața lui, SOLUL, organism viu,

de maximă complexitate, care prin însușirile și procesele lui întreține covorul verde global, căruia îi rămân tributare pentru hrană, adăpost și creație, toate celelalte ființe.

Este datoria noastră, a tuturor, să contribuim la protejarea și salvarea Planetei PĂMÂNT, aflate din ce în ce mai mult sub presiune și în impas!

Pe măsura intensificării presiunilor antropice crește pericolul degradării mediului la nivel zonal, regional și planetar, antrenând schimbări ale climatului, cu o apariție tot mai frecventă a fenomenelor extreme.

Condițiile de climă și mediu actuale și de viitor impun intens evoluția cercetării științifice inter-, multi- și pluridisciplinare, care să depășească limitele tradiționale. Convergența cunoașterii provenind din discipline diferite este esențială pentru a realiza o mai bună înțelegere a problemelor majore ale prezentului, dar și pentru creșterea fecundității ideilor și o utilizare mai bună a noilor oportunități create de progresul tehnologic.

*Este momentul să reflectăm cu mai multă intensitate și responsabilitate sporită la semnalul de alarmă lansat cu 46 de ani în urmă la celebra Conferință a Națiunilor Unite de la Stockholm (1972) privind Mediul și Umanitatea: „*Avem un singur pământ și trebuie să-l protejăm*”.*

România și America în Centenar.

Oglindiri reciproce – primul sondaj de opinie realizat simultan în cele două țări

În data de 20 noiembrie 2018, Academia Română a organizat evenimentul „România și America în Centenar. Oglindiri reciproce – primul sondaj de opinie realizat simultan în cele două țări”. Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române (ISPRI) și Laboratorul de Analiză a Războiului Informațional și Comunicare Strategică (LARICS), sub coordonarea Academiei Române, au dezvăluit, în premieră, rezultatele unui studiu sociologic bazat pe două sondaje de opinie desfășurate simultan în societatea românească și în cea americană. Studiul, intitulat *Valori, percepții și reprezentări ale populației în România și Statele Unite ale Americii*, reprezintă, potrivit academicianului Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române, „o contribuție științifică unică pentru fundamentarea și consolidarea parteneriatului strategic dintre România și Statele Unite ale Americii, prin cunoașterea mai aprofundată, într-o abordare comparativă, a celor două societăți”.

Datele sondajelor de opinie reprezentative la nivel național realizate în Statele Unite ale Americii și în România au fost culese de companiile de cercetare sociologică *The Polling Company* (SUA), respectiv *Inscop Research* (România). „Cercetările au avut la bază un chestionar amplu, comprehensiv, focusat pe teme similare, respectiv pe teme specifice fiecărei țări, iar rezultatele studiului au relevat valorile, atitudinile și stările de spirit ale societății românești și ale celei americane în anul 2018, cu particularizări specifice fiecăreia, datele fiind prezentate public atât în România, cât și în Statele Unite ale Americii”, a mai precizat acad. Voicu în deschiderea manifestării. În majoritatea lor, întrebările au fost identice, dar există și întrebări specifice fiecărei societăți – americană și, respectiv, românească. *Din perspectiva Academiei Române, cercetarea a fost dedicată Centenarului Marii Uniri*

și este menită să releve profilul societății românești, inclusiv în comparație cu societatea americană.

În cadrul sesiunii „România și America în Centenar. Oglindiri reciproce”, acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, a susținut că Statele Unite ale Americii au fost și sunt un model de societate de care România are permanentă nevoie, afirmând că suntem datori să urmăm în continuare societățile occidentale – „o cale verificată de istorie”.

Sondajul prezentat la 20 noiembrie 2018 este „un experiment fundamental pentru strategia României de astăzi... cu valoare și științifică, dar și morală pentru societatea românească”. Acad. Ioan-Aurel Pop a realizat o paralelă istorică între România „centenară” și SUA, și din perspectivă academică.

„Academia Română s-a întemeiat în urmă cu peste 150 de ani și cu scopul făuririi României, dar și cu scopul apropierei României de valorile occidentale, în funcție de programele pornite la noi încă din secolul al XVIII-lea, când se fondau Statele Unite ale Americii, și consolidate în secolul al XIX-lea, mai ales prin mișcarea de la Junimea din Iași, care a demonstrat că vocația României este una occidentală. Deturnarea României de la valorile occidentale s-a produs în timpul celor câteva lungi decenii de comunism, care n-au reușit însă să șteargă nici tradiția bazată pe valori perene trecute și nici aspirațiile de viitor ale acestui popor... Suntem datori să urmăm în continuare această cale verificată de istorie și să vedem cum ne privesc pe noi societățile pe care le-am luat ca model de câteva secole încoace, adică societățile occidentale, și cum vedem noi, opinia publică românească, aceste realități. Și după cum știți, mai ales după experiența despre care am vorbit și care a durat aproape o jumătate de secol după Al Doilea Război Mondial, ne reflectăm și ne recunoaștem în aceste valori occidentale. Iar Statele Unite ale Americii au fost și sunt

modelul de societate de care România are nevoie, de care înaintașii noștri s-au prevalat ca să reziste în acele lungi decenii de opresiune și de totalitarism... Și în aceste decenii trecute după 1989 suntem foarte mulțumiți de Parteneriatul strategic cu Statele Unite ,pe care vrem să-l ducem mai departe, iar Academia Română transmite societății românești, în calitate de instituție fundamentală de cercetare și de consacrare a valorilor intelectuale în România, acest mesaj”, a subliniat președintele Academiei. Acad. Ioan-Aurel Pop s-a referit și la valorile democrației contemporane, dar și la modul de comunicare într-o lume dezorientată, din cauza știrilor false, a intoxicării media etc. ISPRI, The Polling Company și celelalte instituții implicate în acest proiect „sunt o garanție a profesionalismului și a comunicării în această lume a noastră dezorientată”.

La rândul său, acad. Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române, a reamintit că precedentul președinte și CEO al The Polling Company, doamna Kellyanne Conway, fost director de campanie și actual consilier al președintelui Donald Trump, este apreciată în SUA ca unul dintre artizanii succesului campaniei prezidențiale Trump, The Polling Company fiind recunoscută de americani drept una dintre cele mai performante și respectate firme de consultanță din SUA, iar Brett Loyd și colegii săi „se antrenează permanent în misiuni de antropologie culturală, identificând și perfectând prin cercetările lor sociologice atitudini și comportamente ale publicului, recunoașterea influențelor concurente asupra activităților, responsabilităților, comportamentului și deciziilor individuale”. Totodată, în scopul reușitei acestui proiect, „au acționat sinergic ambele ambasade, și ambasadorul George Maior la Washington și ambasadorul Hans Klemm la București”, a mai adăugat moderatorul dezbaterii, academicianul Voicu.

Profesorul Dan Dungaciu, directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române, a salutat cercetarea unicat ce își propune promovarea relației strategice româno-americane și generarea de oportunități pentru expunerea percepției pozitive a Americii în România, respectiv pentru promovarea României în SUA. În lunile următoare vor fi realizate mai multe studii de profunzime pe mai multe teme investigate în cadrul proiectului. Profesorul Dungaciu a relevat însemnătatea acestui proiect de analiză comparată, cu substanță și cu enorm potențial: „Vorbim despre un eșantion în SUA, pen-

tru prima dată în istorie, care este aplicat pe un chestionar realizat în colaborare cu România. Este un chestionar care cuprinde cam 80% întrebări identice, aplicate și americanilor și românilor, și 20% diferențe, întrebări aplicate doar românilor și doar americanilor. (...) Sperăm să facem și anul viitor la Washington o astfel de prezentare precum cea pe care am făcut-o aici la București...”, sondajele de acest tip fiind puncte de plecare ale oricăror strategii culturale sau politice. „Imaginea României în SUA nu are deocamdată o consistență clară. Acest sondaj este un punct de plecare necesar ca instrument cultural chiar dacă ai de gând să colaborezi politic cu Germania, Franța și alte state... este un instrument de diplomatie publică acest tip de sondaj. Sondajul oglindește societatea românească în raport cu o societate pe care o vedem agitată, luptătoare (acolo e un război cultural, dar indiferent cât îl iubesc sau nu pe Trump, oamenii se mobilizează – și la vot – și mai cred că America e ceva pentru care merită să lupti)”.

Mesajul principal este că noi, românii, ne decuplăm, în România nu ne mai interesează să ne implicăm decât prin propria familie – iar acest lucru înseamnă rețeta unui dezastru anunțat:

„La americani, răspunsul este creșterea interesului pentru politică și creșterea prezenței la vot. La români, răspunsul este scăderea interesului pentru politică – începem să ne decuplăm, nu ne mai interesează nimic decât propria familie. Este rețeta unui dezastru anunțat. Ne vedem de propria bunăstare și ne pregătim copiii pentru export... *Clasa politică actuală asta nu a reușit să ne convingă: că mai e ceva, acolo, pentru care merită să mai lupti, iar Centenarul era exact intervalul în care trebuia să avem această discuție. Or, noi nu am avut-o.* În momentul acesta stăm foarte prost, având o societate decuplată practic de la tot ce se întâmplă în țară, spre deosebire de America, îndârjită, furioasă, care se luptă, se bate... dacă nu ne mobilizăm procentele (*n.b. neinteresate de politică, de vot*) ca societate România pierde, dincolo de orice schimbări de suprafață. *România e într-o patologie profundă* din punctul acesta de vedere, *similară cu anii comunismului.* De la americani asta trebuie să învățăm, că valorile, crezul american contează. Este și patetic să spui «*crezul românesc*»... România e devitalizată, neputincioasă, nu mai avem răscolirea aceea internă care să ne facă să ne mobilizăm, să contăm.”

Conform sociologilor, majoritatea cetățenilor din SUA și din România se declară dezamăgiți de

partidele politice și de parlamentarii din țările lor. Dar puși în aceeași situație, reacțiile americanilor și ale românilor sunt diferite, a arătat profesorul Dungaci. Practic, comparativ cu cetățenii cu drept de vot din SUA, românii nu au cultură politică, nu au cultura mobilizării la vot.

Dan Dungaci a fost prezent și la emisiunea *Puterea Știrilor* – PS News, imediat după evenimentul din 20 noiembrie 2018. În acest context, profesorul universitar a atras atenția din nou, ca și în Aula Academiei, că actuala clasă politică a României este cea care „a ratat Centenarul”. „*Ideea de bază a fost să îl așezăm* (n.b. proiectul) *sub egida Centenarului... pentru că, chiar dacă ne aducem aminte mai puțin, americanii au avut un rol esențial în crearea statului național român, în forma lui de după Primul Război Mondial. (...) Dacă s-ar fi făcut în 2018 măcar o statuie a lui Woodrow Wilson în România, pentru președintele care a făcut posibilă statalitatea în forma ei extinsă a României, poate clasa politică ar fi rămas în istorie cu o imagine mai bună. Așa, cred că această clasă politică va rămâne în istorie ca o generație ce a ratat Centenarul. Dacă este vreun atribut al acestei clase politice, este că în 2018 a ratat Centenarul cu tot ce înseamnă el*”, a reiterat prof. Dungaci.

Directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I.C. Brătianu” al Academiei Române a prezentat o parte din concluziile studiului mai sus menționat, care denotă o atitudine extrem de negativă a românilor atunci când vine vorba de societatea românească. Dan Dungaci a menționat că, potrivit rezultatelor, românii nu văd o direcție de dezvoltare pentru țara noastră, iar implicarea lor politică este minimă, undeva la 21%. „Am vrut să stârnim o discuție, care ar trebui să fie una foarte relevantă pentru că datele din sondaj ne-au arătat două societăți extrem de diferite la nivelul angajamentului lor relativ la propria societate. Americanii sunt interesați de societatea lor, se luptă pentru societatea lor, se angajează în dispute în societatea lor, în schimb ce societatea românească, astăzi, este o societate care diferă radical de societatea americană. Este o societate care este preocupată de propria bunăstare relativă, nu are angajamente politice, își gândește viitorul nu în relație cu această societate, ci cu alte geografii, are o impresie proastă despre cum arată lumea românească și direcția în care merge ea. Pe de altă parte, are o relativă prosperitate pe care și-o exhibă. Peste 60% din populația

României consideră situația economică a familiei una bună și foarte bună. Românii simt că au o relativă prosperitate în condițiile în care 57% cred că România merge într-o direcție greșită, cam tot atâția cred că economia românească merge prost. 57% cred că situația economică este bună, 4 % cred că foarte bună. Este și o contradicție aici (n.b. *familia o duce bine, dar țara merge prost*). Nu văd o direcție de dezvoltare pentru România, iar implicarea politică este undeva la 21%. La americani este peste 50%. Acesta este profilul unei populații pe care nu o mai interesează propria societate”, a conchis prof. Dungaci.

Prezentarea studiului sociologic *Valori, percepții și reprezentări ale populației în România și Statele Unite ale Americii – prima cercetare sociologică simultană*

Rezultatele sondajelor au fost discutate în Aula Academiei Române, la 20 noiembrie 2018, de Brett Loyd, actualul președinte și CEO al The Polling Company, și Darie Cristea, director al Inscop Research. Sociologul Brett Loyd, fostul director de cercetare al Comitetului Național Republican și unul dintre pilonii campaniei prezidențiale Trump-Pence 2016, este președinte și CEO al companiei de cercetare sociologică The Polling Company, firmă de cercetare și consultanță cu sediul la Washington. Loyd a deținut poziții de analist de strategie, director de cercetare sociologică și consultant pentru numeroși candidați pentru Camera Reprezentanților, Senat, pentru funcția de guvernator, pentru comitete politice naționale, precum și pentru candidați la funcția de președinte al SUA la alegerile din 2008, 2012 și 2016. A activat, de asemenea, ca lector și consultant pentru universități, companii internaționale specializate în relații guvernamentale, a dezvoltat, a implementat și a predat politici publice studenților, profesorilor sau reprezentanților corpului diplomatic din peste 90 de țări. În 2016, Brett Loyd a fost sociolog al campaniei prezidențiale Trump – Pence, fiind unul dintre foarte pușinii analiști care a previzionat cu acuratețe rezultatul alegerilor.

Inscop Research România și The Polling Company SUA au încheiat un parteneriat de colaborare prin intermediul căruia își oferă sprijin reciproc în efectuarea de studii sociologice atât în România și în alte țări din regiune, cât și în Statele Unite ale Americii. Totodată, cele două companii colaborează pentru

dezvoltarea unui set de metodologii inovative dezvoltate în SUA care pot fi aplicate pe piața românească și regională.

Mai mult de jumătate dintre americani (67%) au auzit de România, iar aproape trei sferturi (71%) au auzit de Transilvania – reiese din studiul sociologic *Valori, percepții și reprezentări ale populației în România și Statele Unite ale Americii*:

„Dintre americani, 67% au auzit de România. Mi s-a părut o chestie fenomenală. (...) I-am întrebat ce știi de România sau contextul în care au auzit de România. 23% știu că e o țară, ceea ce deja înseamnă ceva, adică nu este un oraș sau știu eu ce. Pe gimnastică – 4%. Dacă puneam întrebarea asta în apropierea Olimpiadei de Vară, probabil procentul ar fi fost mai mare”, a declarat Brett Loyd.

El a mai adăugat că, potrivit cercetării sociologice, 71% dintre americani au auzit de Transilvania:

„Dintre americani, 71% au auzit de Transilvania. Mai mulți știu de Transilvania, decât de România. Și, legat de chestiunea cu Dracula și cu Vlad Țepeș, o mare parte dintre americanii care au auzit de Transilvania consideră că Dracula este o invenție hollywoodiană. Sunt o grămadă de filme și de desene animate, de exemplu *Hotel Transilvania*. Copiii se uită, se distrează, le place. Și, în termeni de imagine, este o percepție romanțată, să spunem așa, cu privire la teritoriu”.

Loyd a remarcat că 35% dintre americani au spus că Transilvania este o regiune în România, un sfert că este Tărâmul lui Dracula și foarte puțini au spus că ar fi o țară diferită sau din Ungaria (4%). „În cea mai mare parte, americanii știu că... este un teritoriu din România sau patria lui Dracula”. Sociologul a subliniat faptul că „Șapte din zece americani știu că România este o țară din Europa”, dar doar 35% spun că aceasta se situează în zona Mării Negre: „Când șase din zece americani nu știu să răspundă la asemenea întrebări, gen «România e membru NATO?», este vorba de natura americanilor, care se concentrează mai mult pe propria lor țară. Dar asta înseamnă și că există spațiu pentru ca America să primească mai multe mesaje în legătură cu România. Faptul că atâția oameni nu pot să răspundă asta nu înseamnă că au o animozitate în legătură cu aceasta, ci practic indică faptul că parteneriatul între cele două țări are încă o zonă mare în care se poate extinde. Este, deci, această dorință de a crește Parteneriatul româno-american și mai mult”, a mai precizat Brett Loyd.

Sondajul de opinie desfășurat în România a fost realizat de Inscop Research (www.inscop.ro) în perioada 12–23 octombrie 2018, pe un eșantion de 1050 de subiecți, reprezentativ pentru populația României, neinstituționalizată, cu vârsta de 18 ani și peste 18 ani. Eroarea maximă admisă a datelor este de $\pm 3\%$, la un grad de încredere de 95% pe un tip de eșantion multistratificat, probabilistic. Metoda de culegere a datelor a fost cea a sondajului de opinie pe baza unui chestionar aplicat de operatorii de interviu la domiciliul respondenților. Eșantionul a fost validat pe baza datelor oficiale ale Institutului Național de Statistică.

Fiind întrebați ce anume sărbătorim anul acesta prin ceea ce se numește *Centenarul României*, cumulat, peste 75% dintre cei intervievați au făcut referire, în răspunsul lor, în termeni mai mult sau mai puțin clari, la evenimentul Marii Unirii. Astfel, 34% au menționat că sărbătorim 100 de ani de la Marea Unire, 27% – Marea Unire, 12% – Unirea, 2% – crearea României Mari, 2% – Unirea României. Dintre respondenți, 7% confundă Marea Unire de la 1918 cu Unirea Principatelor Române de la 1859. Evenimentul cel mai important pentru România de la Marea Unire și până în prezent este, în opinia a 45% dintre respondenți, Revoluția din 1989. În topul evenimentelor menționate urmează, la mare distanță, aderarea României la UE (8%), Al Doilea Război Mondial (5%), aderarea României la NATO (3%), comunismul (3%). Restul evenimentelor de pe listă sunt menționate de 1% sau de mai puțin de 1% dintre cei intervievați. De remarcat că 30% dintre respondenți au spus că nu știu sau nu au răspuns.

Sondajul de opinie desfășurat în Statele Unite ale Americii a fost realizat de The Polling Company (www.pollingcompany.com) în perioada 19–22 octombrie 2018, pe un eșantion de 1050 de subiecți, reprezentativ pentru populația Statelor Unite ale Americii în vârstă de 18 ani și peste 18 ani. Eroarea maximă admisă a datelor este de $\pm 3\%$, la un grad de încredere de 95%. Datele au fost culese pe baza unui chestionar aplicat telefonic, 70% dintre respondenți fiind contactați pe telefoane fixe, iar 30% pe telefoane mobile.

Studiul cuprinde trei secțiuni: prima conține întrebări similare aplicate atât în SUA, cât și în România (I), a doua cuprinde întrebări care au fost prezente exclusiv în sondajul aplicat în SUA (II) și cea de-a treia conține întrebări care au fost aplicate exclusiv în sondajul din România (III).

Secțiunea I – întrebări comune România–SUA: Direcția țării, Direcția Europei, Situația actuală generală din țară, Situația economică actuală a țării, Situația financiară a familiei, Principalele trei probleme ale țării, Încrederea în instituții, Interesul în politică, Importanța democrației, Libertatea presei, Stilurile de conducere politică, Bunăstarea individuală, Intervenționismul statului, Rolul organizațiilor internaționale în soluționarea conflictelor globale, Rolul statelor în soluționarea conflictelor globale, Creșterea fondurilor alocate de țările NATO pentru apărare, Menținerea sancțiunilor SUA împotriva Rusiei, Fenomenul știrilor false, Disponibilitatea de a sesiza autoritățile în legătură cu o situație de pericol la adresa siguranței și ordinii publice, Echitatea societății, Religiozitatea, Imaginea SUA în lume, Imaginea României în lume.

Secțiunea a II-a – întrebări care apar exclusiv în sondajul de opinie efectuat în SUA: Informații despre România, Transilvania, Afirmații despre România, Îmbunătățirea părerii despre România.

Secțiunea a III-a – întrebări care apar exclusiv în sondajul de opinie efectuat în România: Sentimentul față de Statele Unite ale Americii, Prezența trupelor americane pe teritoriul României, Investițiile companiilor americane în economia României, Angajarea în companiile cu acționariat majoritar american, Rolul NATO, Starea democrației, Intervenționismul economic, Rolul țării pe plan internațional, „Centenarul României”, Evenimentul cel mai important pentru România de la Marea Unire și până în prezent.

Concluzii

- Din publicul american, 46% crede că în SUA lucrurile se îndreaptă într-o direcție bună. În România doar 19% din populație crede că lucrurile se îndreaptă într-o direcție bună, în scădere dramatică față de anii trecuți.

- Românii sunt mult mai optimiști în ceea ce privește viitorul Uniunii Europene decât americanii (40% față de 25%), lucru explicabil dacă ne gândim că România are o privire din interior asupra Uniunii și suntem printre cele mai euro-optimiste popoare membre ale Uniunii Europene. Dezbateră politică din SUA cu privire la relația cu Uniunea Europeană influențează probabil percepția americanilor asupra viitorului construcției europene.

- În mod cumva paradoxal, 61% din populația României și același procent în cazul SUA apreciază situația financiară a propriei familii ca bună sau

foarte bună (cu considerabil mai mulți americani decât români care merg pe varianta „foarte bună”). Desigur, fiecare public se raportează la dezvoltarea economică a propriei societăți, subiectivismul în evaluarea propriei situații fiind evident.

- În ceea ce privește încrederea în instituții se observă: lipsă de încredere comparabilă în partide, guvern și parlament/congres. Există deci o criză a modelului democrației reprezentative în ambele țări, ca de altfel în întreaga lume euroatlantică. Chiar și în președinte gradul de încredere este similar, și nu foarte mare, deși mai mare decât în cazul altor instituții politice, sub rezerva faptului că președintele american este încă în prima jumătate a mandatului, în timp ce în cazul României intră în ultimul an de mandat.

- Încrederea în Armată rămâne cea mai ridicată, atât în România, cât și în SUA. De asemenea, încrederea în justiție și în presă este mai mare în România decât în SUA.

- Americanii sunt însă mult mai interesați de politică decât românii (50% la 21%), ceea ce explică diferența de implicare în alegeri și de absentism dintre cele două modele, precum și complexitatea implicării politice și a civismului din SUA. Acest indicator subliniază diferența majoră de cultură politică, dincolo de cele derivate din diferențele de sistem politic și electoral. De asemenea, americanii par ceva mai atașați decât românii de ideea de democrație, deși în cazul ambelor societăți s-a înregistrat un grat ridicat de apreciere a importanței de a trăi într-un regim democratic. Ambele culturi politice sunt atașate de ideea unui președinte puternic.

- Cel puțin discursiv, raportarea la muncă și responsabilitate nu este foarte diferită în cele două populații, poate doar nuanța potrivit căreia dacă americanii pariază mai degrabă pe individ decât pe stat, românii cred că și persoana și statul sunt la fel de responsabile pentru bunăstarea individuală, ceea ce este cumva un răspuns foarte comod și conform.

- Economic însă, românii sunt mai intervenționiști decât americanii, ceea ce nu este neapărat o atitudine est-europeană, ci una europeană tipică.

- Pe de altă parte, americanii percep ca mai stringentă alocarea suplimentară de fonduri pentru NATO pentru combaterea amenințării rusești decât românii.

- În chestiuni general umane – religiozitate, credința într-o lume dreaptă, sau mai degrabă nedreaptă, nu există diferențe semnificative între cele două populații.

• Americanii sunt mult mai exigenți cu propria țară și doar 36% cred că America are o imagine pozitivă în lume, în timp ce 60% dintre români cred că America are o imagine mai degrabă pozitivă.

• În ceea ce privește percepția României în SUA, deși cei mai mulți americani știu că există o țară cu acest nume, lipsește un *brand* comun care să ajute la identificarea acesteia. Transilvania și Dracula funcționează în acest sens mai degrabă prin mecanismul recunoașterii decât prin cel al reproducerii – ele sunt asociate cu România nu automat, ci dacă oamenii sunt întrebați despre ele în acest context.

• În ceea ce privește publicul din România, este probabil unul dintre puținele din UE care este simultan și într-o proporție semnificativă și proamerican și proUE.

SURSE/ BIBLIOGRAFIE

Online: site și pagini de facebook – LARICS.RO, INSCOP RESEARCH, ISPRI, PRIVESC.EU

„România Liberă”, articol despre eveniment de Mihai Diaconescu, 21 nov. 2018.

AGERPRES: știre despre eveniment, 20 nov. 2018 – autor: Daniel Popescu, editor: Georgiana Tănăsescu, editor online: Simona Aruștei; articol despre eveniment, 21 nov. 2018, autor: Daniel Popescu, editor: Andreea Rotaru, editor online: Ady Ivașcu

PS News, Marinela Angheluș: *Profesorul universitar Dan Dungaciu a fost cel mai recent invitat al ediției video „Puterea Știrilor”, în cadrul căreia au fost discutate cele mai stringente aspecte ale momentului.*

Sinteză redactată de dr. Andrei Milca, redactor Revista Academica

The poster features a dark background with vertical lines. At the top left is the LARICS logo (Laborator pentru Analiza Războiului Informațional și Comunicare Strategică). At the top center is the coat of arms of Romania, and at the top right is the coat of arms of the United States. The main text is centered and reads: 'Vă invită în Aula Academiei Române (Calea Victoriei 125), marți 20 noiembrie 2018, orele 9.00, la evenimentul excepțional: România și America în Centenar. Oglindiri reciproce. Primul sondaj de opinie realizat simultan în cele două țări'. Below this, it lists the research partners: 'Datele cercetării Valori, percepții și reprezentări ale populației din România și Statele Unite ale Americii au fost culese și analizate de: The Polling Company (in America) INSCOP (in România)'. The event is moderated by 'Academician Ioan-Aurel Pop, Președintele Academiei Române' and 'Academician Victor Voicu, Vicepreședinte al Academiei Române (moderator)'. Other speakers include 'Brett Lyod, The Polling Company, President and CEO', 'Profesor Dan Dungaciu, Directorul Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române', and 'Conferențiar Dărie Cristea, Director executiv INSCOP'. At the bottom, it lists sponsors and partners: 'Fundația Patrimoniu a Academiei Române, German Marshall Fund – Romania, Banca Comercială Română, Emag, PwC, Remarul 16 februarie, Petrom, Grampet Group.' A small note at the very bottom states: 'Evenimentul va avea asigurată traducerea română - engleză. Intrarea liberă în limita locurilor disponibile.'

Cu 100 ani înainte de Marea Unire se formează școala în limba română de la „Sf. Sava”, ca o citadelă a identității naționale*

*Mihai Mihăilescu***
Acad. Dan Dascălu

Preambul

Aflat la Chișinău pentru a sărbători Ziua Limbii Române (august 2018), acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, a transmis un mesaj, din care redăm pasajul final:

„Academia Moldovei a înțeles că apărându-ne limba noastră cea română scrisă cu grafie latină, ne apărăm ființa națională și ne pregătim să existăm și în viitor, în concertul națiunilor europene. De aceea, la 100 de ani de la unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, «uniți în cuget și-n simțiri», aducem împreună cel mai frumos prinos limbii noastre românești. Vivat, crescat, floreat!”

Cuvântarea președintelui Academiei („Academica” nr 9/2018, p. 27) ne duce cu gândul la prefața unei monografii apărute în urmă cu trei sferturi de secol, monografie dedicată celei mai vechi școli românești[1]. Cităm din aceasta (cu ortografia originală):

„COLEGIUL SF. SAVA!

Nu este numai o școală, un așezământ de cultură, ci o tradiție națională.

Școala latinistă a lui Gheorghe Lazăr a fost Școala drepturilor Neamului nostru.

„Sf. Sava” este cel dintâi așezământ de cultură autohtonă care, afirmând latinitatea noastră, temelia spiritualității românești și a istoriei noastre, a lămurit celor din afară misiunea noastră de gardieni ai civilizației europene la gurile Dunării și în masa biologică înconjurătoare; iar pentru noi cei

dinăuntru ne-a statornicit temeiurile culturii și vieții naționale.

Deaceea, Colegiul „Sf. Sava” ocupă în întemeierea naționalismului românesc și în desfășurarea culturii noastre nu numai o pagină închinată întemeietorilor spirituali, dar și o adevărată funcțiune în istoria națională.

Înfîntată de Șerban Cantacuzino, primul domnitor care, după Mihai Viteazul, a avut viziunea unității tuturor pământurilor noastre și al rostului de echilibru european al Românilor, – Școala dela Sf. Sava a devenit nu numai un centru de cultură și o puternică tradiție, dar și o permanentă slujire a crezurilor românești: o școală de patriotism. [...].

Când ai slujit în Colegiul „Sf. Sava” – profesor sau elev – n’o uiți niciodată și o dovedești întotdeauna.

Este folositor și înțelept ca acest trecut, cu umbrele lui mari, răscolitoare de veac, să fie reînviat”.

Dacă în cuprinsul cuvântării de la Chișinău a președintelui Academiei (a se vedea mai sus) se menționează „caznele grele” prin care au trebuit să treacă cei „din stânga Prutului” pentru a-și păstra „limba noastră cea română, cea mai importantă creație spirituală a poporului român”, istoria ne arăta că și crearea și menținerea activității școlii românești de la Sf. Sava nu a fost deloc ușoară.

*Articolul, care marchează împlinirea a două secole de la fondarea de către Gheorghe Lazăr a școlii românești de la Sf. Sava, este scris de către doi absolvenți ai Colegiului Național „Sf. Sava” (CNSS), dar și ai Universității Politehnica din București, instituție care își revendică originile în aceeași școală de la Sf. Sava

**Inginer, fondator și președinte al Asociației CNSS

Apariția școlii românești de la Sf. Sava

În urmă cu 200 de ani, cu 100 de ani înainte de Marea Unire de la 1918, pe tot cuprinsul Principatelor Române erau frământări legate de afirmarea și întărirea identității naționale, prin trecerea la învățământul în limba română. Reușita înființării primelor școli cu predare în limba română din Transilvania, la Blaj, în anul 1754 („Școala de Obște”, eveniment ce l-a făcut pe Ion Heliade Rădulescu să spună că „aici a răsărit soarele românilor”), și din Moldova, unde Gheorghe Asachi a introdus limba română în învățământul de la Trei-Ierarhi în anul 1814, îi încurajează pe cei cinci efori ai „Eforiei Școalelor” din Țara Românească să întocmească anafora din 10 decembrie 1817, prin care solicită învățătorii români în toate orașele din cele 12 județe, și să o înainteze către domnitorul Ioan Vodă Caragea. Prin acest raport scris, eforii dau glas spiritului național ce se formase și devenise din ce în ce mai puternic atât în rândul boierimii mari, cât și al tineretului român, ca urmare a demersurilor întreprinse de Gheorghe Lazăr, cel care reușise să-i captiveze pe mulți prin știința sa și prin marea dragoste pentru limba românească [1]. Această anaforă este întărită de domnitor, pe 15 decembrie 1817, dar ea nu poate fi pusă efectiv în aplicare, deoarece elevii care ar fi învățat în limba română ar fi trebuit să dea examen cu profesorii greci de la Școala Domnească de la Sf. Sava, înființată la 1678 [5].

Pentru a se asigura derularea întregului proces educațional în limba națională, de la predarea materiilor și până la examinarea și evaluarea elevilor, la data de 6 martie 1818, este redactată de către eforii școlii o nouă anaforă ce este considerată **adevăratul act de întemeiere al Școlii Naționale de la Sf. Sava**. Iată ce spuneau eforii în mesajul lor către domnitor:

„Prea înălțate Doamne, După luminata porunca Măriei Tale ce s'a dat la anafora dumnealor boierilor orânduți a face alegerea dascălilor încă dela 15 ale trecutei luni Decembrie cu leatul 1817, prin care am fost rugat pe Înălțimea ta, ca pe lângă celelalte să i se dea voie să întocmească școala românească cu dascăli iscusiți și epistimoniki (de științe) spre a se putea îndeletnici și această învățatură, atât la cele bisericesti, cât și la cele filosoficești, precum au și celelalte limbi, la care următorii aflându-ne, n'am încetat cercetând, ca să găsim pe vreunii din dascălii români cari să aibă această știință și să poată învăța pre ucenici chiar în limba noastră cea românească și altul mai destoinic n'am

putut găsi fără pe un Lazăr, inginer, ce a venit acum de curând din părțile Transilvaniei, aici într'acest pământ, pe carele mai întâi l-am cercat ca să vedem la cari învățaturi poate fi destoinic a le învăța, și măcar că numitul de făgăduială că la orice meșteșug filosoficesc este destoinic, dar mai întâi zice ca să le talmăcească din limba latinească pe cea românească și apoi să le porodosească ucenicilor; ci fiindcă acum mai întâi neavând nici ucenici destoinici de aceștia meșteșuguri, am chibzuit ca deocamdată să se orânduiască numitul dascăl a paradosi aritmetica cu geografia pe istoricească pe harte și apoi geometria teoretică și geometria practică, dimpreună cu geometria practică cu care intrând în tocmeală s'a mulțumit pe an cu taleri 3500 fără să i se mai dea altceva pentru mâncăruri sau altele, și taleri 1200 unui popă Pavel, ce-l cere numitul, ajutor pe lângă dânsul, la ale gramaticii. Și fiindcă această școală am găsit cu cale se se așeze în Mănăstirea Sf. Sava, în niște odăi ce sunt la altarul bisericii, unde a fost mai înainte școală elinească, în care odăi fiindcă se află niște cărătași nemți, cu ordinul egumenului mănăstirii, care fiind supuse și la oarecare stricăciune, rugăm pe Înălțimea Ta, ca despre o parte să se dea luminată poruncă a Înălțimii Tale, mai întâi a se pune această învățatură în lucrare, făcându-se și într'adins pitacul Măriei Tale, către egumenul mănăstirii a scoate pe acei Nemți din aceste odăi și apoi să avem luminată poruncă ca mai în vreme să putem pune a le meremetisi spre a așeza și a pune la orânduială această școală românească. 1818, Martie 6. (Semnați): Nectarie Mitropolit, Gr. Ghica, Const. Bălăceanu, Alexandru Mavrocordat, Iordache Golescu» [1]

Această anaforă, pisanie a Școlii Naționale [1], este întărită de Vodă Caragea prin hrisovul din 24 martie 1818. Astfel își începe oficial existența **școala românească a lui Gheorghe Lazăr**, în chiliile de lângă altarul Mănăstirii Sf. Sava. Până la începutul noului an școlar, ce are loc în august 1818, Lazăr a avut de îndeplinit o misiune foarte grea, mai ales ținând cont și de presiunea timpului și anume pregătirea cursurilor și a materialelor didactice ce urmau a fi folosite pentru predarea în limba română; cunoscând mai multe limbi străine, Lazăr se va putea folosi și de traducerea unor materiale scrise în alte limbi.

La deschiderea anului școlar, Gh. Lazăr se adresează către „de toată cinstea vrednica tinerime”:

„Patriei nu-i poate fi tot una măcar ce fel de creștere vor primi mădularele următoare. Acum,

Fig. 1 Planul moșiei Obislavi a Mănăstirii Glavaciocul, Vlașca, lucrat pe teren de Gh. Lazăr cu școlari de la Sf. Sava, 1818 [2]

când toate popoarele se află bine împodobite cu școale mari și Academii de științe strălucitoare chiar în limbile lor, pentru procopsirea tinerilor [...] cu rușine vine unui popor și neam ce este așa de vechiu, așa de vestit, proslăvit și înzestrat cu toate rodurile pământului, precum și cu toate darurile duhovnicești, cu un cuvânt, neam împărătesc [...] să nu aibă și el o școală mai de treabă, o Academie cu știință, chiar în limba mamei sale ci, să se lase mai slab, mai scăzut și mai batjocorit decât toate celelalte limbi și popoare ale feței pământului” [5].

Lazăr cheamă pe tineri să vină „toți de toate părțile și de toată starea la isvorul tămăduirii, la muzeul înfloririi”, căci „vremea trece iute, nu se mai întoarce, ne fură și anii vieții cu sine și noi rămânem toți lipsiți și neciopliți; pentru aceia, grăbiți-vă nu întârziați a vă arăta și a vă trece la condica Școlilor”. Acest discurs a fost și tipărit cu ocazia evenimentului inaugural.

La început, școala a avut doar șase dascăli: pe Gheorghe Lazăr care preda matematica și filosofia-metafizica, popa Pavel gramatica, Eufrosin Poteca geografia istoriei, Ladislau Erdeli latina, franceza și logica, arhimandritul Grigore Romniceanu religia și Ion Eliad aritmetică și geometrie. Dintre primii elevi ai școlii lui Lazăr mulți au devenit, la rândul lor,

profesori; ar putea fi menționat Petrache Poenaru, inventatorul stiloului („Condeiiu portăreț fără sfârșit, alimentându-se însuși cu cerneală”, așa cum apare în titlul brevetului din 1827), viitor director al Colegiului Național Sf. Sava pentru 14 ani, între 1833–1847 și membru al Academiei Române.

Anticiparea învățământului tehnic românesc

Este foarte important de menționat că Gheorghe Lazăr s-a aplecat nu numai asupra unui învățământ primar bazat doar pe noțiuni teoretice, ci a înțeles că partea practică va aduce reale beneficii dezvoltării unor noi meserii atât de necesare în contextul avântului tehnic din acea perioadă. Tradițiile învățământului tehnic superior sunt legate de înființarea, în anul 1818, de către Gheorghe Lazăr a **primelor cursuri de ingineri hotarnici** din Țara Românească cu predare în limba română, la „Școala Academicească pentru Științele Filozofești și Matematicești” de pe lângă Mănăstirea Sf. Sava din București. Figura 1 este reprezentativă în acest sens [2].

Această abordare „inginerescă” constituie informația cheie pe baza căreia Universitatea POLITEHNICA din București își revendică originea în școala lui Gh. Lazăr și contorizează 200 de ani de la înființare. Pe site-ul Universității [3] citim: „Tradițiile învățământului tehnic superior sunt legate de înființarea în anul 1818 de către Gheorghe Lazăr a primelor cursuri de ingineri hotarnici din Țara Românească cu predare în limba română, la «Școala Academicească pentru Științele Filozofești și Matematicești» de la Mănăstirea Sfântul Sava din București”.

Destinul dramatic al întemeietorului

Gheorghe Lazăr (Fig. 2) s-a născut la Avrig, în Țara Făgărașului, la 5 iunie 1779 (după istoricul Ștefan Lupșa, la 9 ianuarie 1782). El a fost luat de mic în casa baronului Samuel von Brukenthal, care l-a trimis să studieze la gimnaziile din Sibiu și Cluj și apoi la Viena, unde a urmat studii superioare de filosofie, istorie, științe fizico-matematice și teologie.

După terminarea studiilor Lazăr s-a întors la Sibiu unde a obținut un post la școala teologică ortodoxă și a început să traducă în limba română mai multe lucrări. Ca urmare a acestei activități a intrat însă în conflict cu cei care susțineau învățământul în limba slavonă. Făcând și unele aprecieri laudative la adresa lui Napoleon Bonaparte, Lazăr își atrage antipatia și prigoana din partea guvernului austriac, care-l destituie și-l pune sub supravegherea autorităților

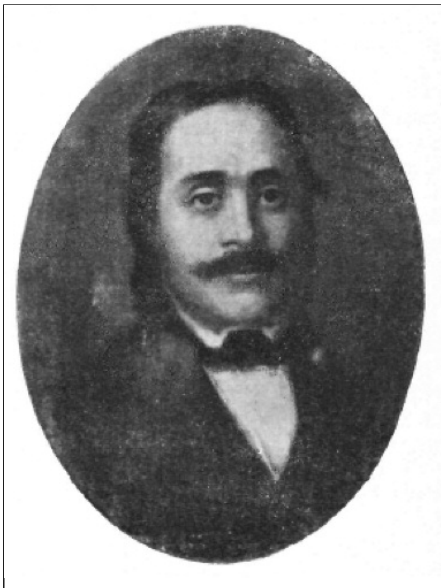

Fig. 2 Gheorghe Lazăr (1779–1823)

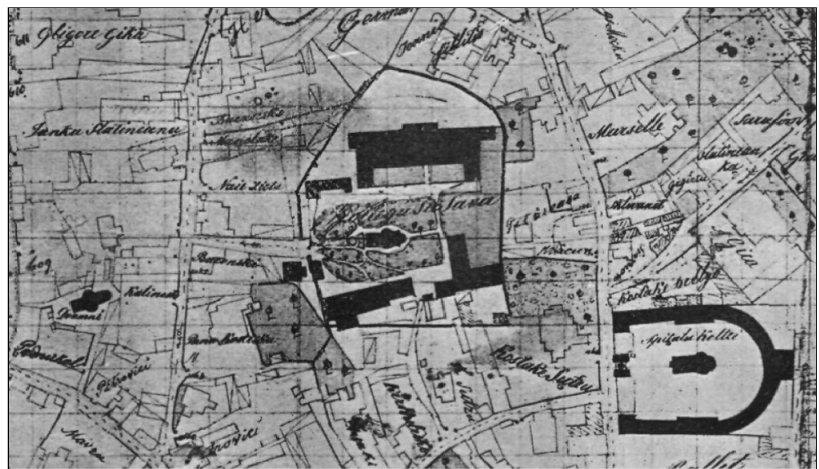

Fig. 3 Colegiul Național și Mănăstirea Sf. Sava pe la 1853, azi amplasament ocupat de Universitate (plan de arh. Boroczyn) [4]

polițienești; orice vis de-al său de a deschide o școală cu predare în limba română la Cluj este astfel spulberat. Cu aceste perspective extrem de limitate, Lazăr decide să plece, în anul 1816, la București unde își desfășoară apoi activitatea și își câștigă existența ca profesor particular al băieților boieroaiceci Bărcăneasca. El devine „eroul purtător al celui mai aprig suflet românesc, mândru și dârz, care prin vorba și prin cultura lui, se afirmă ca dascălul providențial al neamului” [4].

Dacă la Sibiu Lazăr a întâmpinat opoziție din partea susținătorilor limbii slavone, la București el este nevoit să înfrângă rezistența dascălilor greci care se opuneau schimbărilor, susținând că „filosofie în românește nu se poate”; dar Lazăr „dovedia în fiecare zi că se poate”[5]. Nu trebuie pierdută din vedere perioada în care aveau loc aceste demersuri, epoca fanariotă în care membrii familiilor aristocrate grecești care proveneau din cartierul Fanar din Constantinopol (Istanbul) obțineau demnitatea princiară pe baza unui plocon consistent dat la Înalta Poartă. Necesitățile administrative, precum și disponibilitatea materialelor didactice în limba greacă, făceau ca această limbă să fie limba de predare la Școala Domnească de la Sf. Sava.

În primăvara anului 1821, când cursurile de la Sf. Sava sunt întrerupte datorită mișcării naționale sociale a lui Tudor Vladimirescu, împreună cu profesorii ajutători și cu elevii săi, Gheorghe Lazăr dă o mână de ajutor pentru reglarea tirului tunurilor revoluționarilor ce-și așezaseră tabăra la Mănăstirea Cotroceni.

Din 1822 datează apelul lui Gh. Lazăr la subscrierea pentru publicarea unui curs de matematică, în care amintește de cei care „**cu cuget unit și cu braț puternic părintesc au așezat și au deschis Școala Academicească în București la Sf. Sava, de fel de științe filosofice și matematicești, chiar în limba Patriei....**”[4]. Curând, însă, Lazăr se îmbolnăvește greu. După un timp (iulie 1823) frațele său îl aduce înapoi la Avrig, într-o căruță. Aici se stinge la data de 17 septembrie. „*Bolnavul fusese iertat de suferință, dar ceea ce lăsase în urmă, sufletul său de credință și de energie, de spornic lucru pentru neam, înfiora sute de piepturi tinere*”[5].

Școala de la Sf. Sava și Academia Română

Încă din timpul bolii lui Gheorghe Lazăr, cel mai credincios elev și vrednic ajutor, Ion Eliad, preia conducerea școlii „fără a fi numit de nicio autoritate, fără a fi invitat de nimeni, singur îmi dădui misiunea spre a continua fapta lui Lazăr abia începută”, după cum ne spune el însuși [4].

Continuatorul misiunii lui Gh. Lazăr a devenit peste ani membru fondator și primul președinte al Academiei Române. Dintre cei nouă membri din Vechiul Regat (din totalul de 21 de membri fondatori ai Academiei Române) un număr de patru sunt foști *saviști* (Ion Heliade Rădulescu, August Treboniu Laurian, C.A. Rosetti și Ion C. Massimu). Am mai putea menționa că în primii săi zece ani de existență, Academia Română a fost condusă de președinți *saviști* (Ion Heliade Rădulescu, August Treboniu Laurian, Nicolae Crețulescu); în total, au

Fig. 4 Înainte de 1989, pe fațada clădirii Colegiului Național „Sf. Sava” a apărut inscripția Liceul „Nicolae Bălcescu” [6]

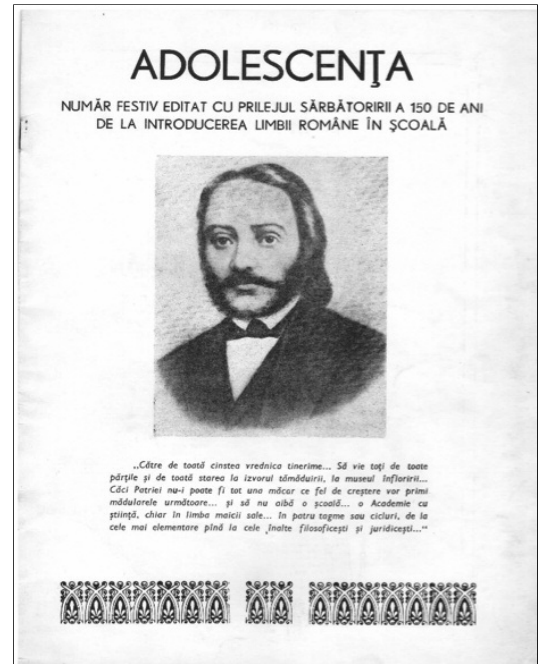

Fig. 5 Coperta revistei „Adolescența”, editată de Liceul „Nicolae Bălcescu” în 1968, la aniversarea a 150 de ani de la întemeierea școlii românești de la Sf. Sava, cu chipul lui Gh. Lazăr și fragmente din chemarea sa [6]

fost aproximativ 25 de ani din cei peste 150 de la înființare, în care Academia Română a fost condusă de absolvenți ai Colegiului Național „Sf. Sava”.

Epilog

Istoria școlii românești, devenite Colegiul Național „Sf. Sava” este extrem de zbuciumată, punctată de întreruperi ale activității și schimbarea sediului (Fig. 3). Între anii 1948 și 1990, Colegiul a devenit pe rând Școala Medie Nr. 1 „Nicolae Bălcescu”, mai apoi Liceul de matematică-fizică „Nicolae Bălcescu” după numele unuia dintre conducătorii de seamă ai Revoluției române de la 1848, care a fost și el elev la „Sf. Sava” (născut la începutul anului 1819, practic, odată cu școala lui Gh. Lazăr și mort în exil, în 1852). Figura 4 arată imaginea fațadei liceului în care au învățat autorii acestui articol. Este interesant însă că în 1968, în plină perioadă comunistă (dar cu accente naționaliste), apare un număr al revistei liceului (Fig. 5) care elogiază pe întemeietorul învățământului românesc de la Școala de la „Sf. Sava” [6]. Apar detalii interesante despre viața liceului în perioada interbelică și despre intelectualii care s-au format pe băncile acestuia (cu o anumită preferință pentru cei *progresiști și revoluționari*). Cităm: „În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, din grupul școlar de

la Sf. Sava se desprinde în anul 1864 Universitatea, care a preluat o mare parte din profesorii Colegiului...”

Recunoașteri și mulțumiri

Autorii acestui material doresc să mulțumească tuturor celor care au contribuit direct sau indirect la apariția acestui articol. Mulțumiri speciale dorim să adresăm domnilor prof. univ. dr. Ioan Opreș și dr. ing. Andreas Wild. Domnul Andreas Wild este absolvent al Liceului „Nicolae Bălcescu” (Colegiului Național „Sf. Sava”) și un foarte activ susținător al școlii și al elevilor ei.

Referințe bibliografice

- [1] M. Popescu, *Colegiul Național „Sf. Sava”, cea mai veche școală românească*, București, 1944.
- [2] N. Isar, *Cultură națională și spirit european. De la școala lui Gheorghe Lazăr la Universitatea din București (1818–1864)*.
- [3] <https://upb.ro/200-ani/>
- [4] Șt. Pop, *Boabe de grâu*, anul IV, nr. 7, iulie 1933.
- [5] N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, Ed. Casei Școalelor, București 1928.
- [6] „Adolescența”, revista Liceului „Nicolae Bălcescu”, 1968 (număr festiv editat cu prilejul sărbătoririi a 150 de ani de la introducerea limbii române în școală).

ACADEMIA ROMÂNĂ

FILIALA CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE ISTORIE
"GEORGE BARIȚIU"

FILIALA TIMIȘOARA
INSTITUTUL DE STUDII BANATICE
"TITU MAIORESCU"

CONSILIUL JUDEȚEAN TIMIȘ
SOCIETATEA ENCICLOPEDICĂ A BANATULUI

INVITAȚIE-PROGRAM SIMPOZION ȘTIINȚIFIC

PE URMELE GENERALULUI HENRI MATHIAS BERTHELOT ÎN ROMÂNIA

PE URMELE GENERALULUI HENRI MATHIAS BERTHELOT ÎN ROMÂNIA

COMUNA GENERAL BERTHELOT
CENTRUL DE DEZVOLTARE DURABILĂ
ȚARA HAȚEGULUI – RETEZAT
AL ACADEMIEI ROMÂNE

25 septembrie 2018

Vive la France! Vive la Roumanie!*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Excelențele Voastre,

Distinși ascultători,

Între francezii care ne-au marcat soarta națională la începutul secolului al XX-lea – alături de Emmanuel de Martonne, de Robert Ficheux, de contele de Saint Aulaire și de câți alții – generalul Henri Mathias Berthelot ocupă un loc special. Când ne era mai greu, în octombrie 1916, Misiunea militară franceză, condusă de generalul Berthelot, a sosit în țară și a rămas până la victorie. Victoria a însemnat pentru noi și Marea Unire, de aceea numele marelui om de arme este legat pentru vecie de acest eveniment major din viața românilor.

Cu ocazia unirii de la 1 Decembrie 1918, generalul Henri Mathias Berthelot a spus următoarele cuvinte: „Sângele eroilor căzuți în luptele Marelui Război să fie pentru tine, o, frumoasă Românie, sămânța de noi virtuți, în așa fel încât copiii tăi să fie mereu demni de părinții lor și gata să-ți apere pământul sacru, atât de des invadat, dar în cele din urmă întregit prin efortul ultimelor generații”. Cu astfel de cuvinte, venite după pleiada de fapte militare și politice favorabile nouă, generalul a intrat în conștiința contemporanilor ca un prieten al popoului nostru. Manifestându-și atașamentul față de România, în momentul defilării unui detașament român la parada militară de la Paris, din 11 noiembrie 1919, generalul Berthelot s-a adresat generalului Ferdinand Foch cu următoarele cuvinte: „Foch, saluez! C’est la famille” („Salutați-i, generale Foch! Sunt familia”).

În semn de recunoaștere a meritelor sale deosebite, după terminarea războiului și încheierea păcii, generalul Henri Mathias Berthelot a fost decorat cu cele mai înalte distincții ale statului român. Acesta l-a declarat cetățean de onoare al României și i-a oferit un lot de teren și o locuință. În 1926 a fost ales membru de onoare al Academiei Române. Generalul a decedat la 28 ianuarie 1931, iar la 6 februarie 1931 s-a citit testamentul său, prin care, spre a mulțumi nației românești pentru toate mărturiile de recunoștință și de dragoste ce i-au fost arătate, a lăsat Academiei Române domeniul din comuna Fărcădinu de Jos (în prezent, redenumită General Berthelot), în județul Hunedoara, și sumele de bani de la Banca „Marmorosch-Blank” sau din sucursalele ei din România, pentru a fi folosite la întreținerea unor tineri destinați a-și completa studiile într-o școală franceză, civilă sau militară.

La anunțarea decesului generalului Berthelot, Gheorghe Mironescu, prim-ministru al României, a trimis o telegramă către președintele Consiliului de Miniștri din Franța:

„La mort prématurée du général Berthelot rempli de profonde douleur la nation roumaine reconnaissante au grand général pour son importante contribution à la réorganisation de l’armée roumaine, ainsi que pour sa part glorieuse dans la victoire commune. Au nom du Gouvernement roumain je prie Votre Excellence de vouloir bien agréer l’expression de nos condoléances les plus sincères. La

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

Roumanie gardera éternellement au grand disparu un pieux souvenir” („Moartea prematură a generalului Berthelot produce o profundă durere națiunii române, recunoscătoare marelui general atât pentru importanța sa contribuție la reorganizarea armatei române, cât și pentru rolul jucat de el în victoria comună. În numele Guvernului, o rog pe excelența dumneavoastră să binevoiască să accepte condoleanțele noastre cele mai sincere. România va păstra pe veci o pioasă amintire marelui dispărut”).

Drapelele au fost coborâte în bernă și, în prezența Regelui și a cavalerilor Ordinului militar „Mihai Viteazul”, s-a ținut o slujbă de pomenire. Ministrul Instrucției Publice a hotărât ca în toate școlile din România să se țină o oră de curs consacrată memoriei defunctului general.

Ziarul „Viitorul” a publicat următorul text: „L-am iubit mult. L-am venerat. Era al Franței, dar era și al nostru. Icoana sa va rămâne neuitată în cronica românismului, în timp ce memoria sa va trece peste generații ca o moștenire glorioasă a națiunii”.

Generalul Berthelot și Misiunea militară franceză au menținut printre români vie speranța victoriei noastre militare și politice, în vremuri în care aproape nimeni nu mai credea în succesul cauzei naționale românești.

Anii 1916–1918 au fost ani de imense sacrificii pentru națiunea română de pretutindeni, dar

sacrificiile au fost răsplătite prin apoteoza Marii Uniri. Franța și simbolurile sale au fost atunci, ca și altădată, alături de România, cele două popoare închinând un imn comun întru latinitate, cu gândul la un viitor bun al națiunilor europene. Mărturia că acele acte au fost constructive este Europa de astăzi, care păstrează în linii mari arhitectura făurită atunci și se străduiește să construiască Uniunea Europeană.

Simpozionul de astăzi este organizat de Academia Română, Filialele Timișoara și Cluj-Napoca, chiar la așezămintele refăcute ale generalului francez, în semn de recunoștință față de generalul Berthelot, de Franța și de fiii săi, dar și pentru ca instituția noastră să-și îndeplinească menirea de unitate românească, pe care și-a asumat-o încă de la înființare, în 1866. De atunci, Academia Română se află în serviciul națiunii și le amintește mereu românilor că trecutul este memoria noastră colectivă și că trecutul național rămâne mereu rezervorul de energii pentru construirea viitorului. Nu vom uita niciodată că între aceste energii, cea furnizată cu atâta generozitate de Franța și de personalitățile sale ne-a înnobilit viața și ne-a ținut vie speranța în misiunea pe care o aveam și o avem de îndeplinit.

Vive la France! Vive la Roumanie!

Un francez celebru – generalul Henri Mathias Berthelot, omul: cum a cunoscut poporul român și România*

Acad. Păun Ion Otiman

În anul Centenar – 2018, se scrie și se vorbește din ce în ce mai mult despre mai mulți francezi celebri cu contribuții majore, determinante, în plan militar, geopolitic sau științific, la făurirea României Mari, între care s-a distins, în mod cu totul deosebit, generalul Henri Mathias Berthelot. Majoritatea scrierilor, aprecierilor și prezentărilor făcute generalului Berthelot de diferiți autori se referă la inestimabila sa contribuție militară ca șef al Misiunii militare franceze în România Primului Război Mondial, perioada septembrie 1916–mai 1919.

În lucrarea de față, autorul acesteia nefiind militar, nu se va opri asupra aportului imens al generalului Berthelot în îndrumarea și susținerea oștirii române în crâncenele bătălii cu trupele germane, unele pierdute, mai ales la începutul intrării în luptă, apoi, în final, câștigate triumfal, victorie care a condus, indubitabil, la cea mai mare realizare a poporului român din toate timpurile: făurirea României Mari, ci ne vom opri, atât cât ne-a permis documentarea din memorialistică și alte izvoare, asupra generalului Berthelot–omul și felului în care acesta a cunoscut și a văzut poporul român și România; ne vom apleca asupra modului în care a înțeles să pătrundă în sufletul, spiritul și mentalitățile românului simplu: ostașului-țaran, ofițerului până la cel mai înalt grad – mareșalul, intelectualului de rând și ale protipendadei politice și civile române din vârful ierarhiei statului.

Trăind doi ani și jumătate în România, în mijlocul oamenilor simpli (ostași, țărani, învățători și preoți de țară) și în cele mai înalte cercuri politice,

civile, militare și diplomatice, în condițiile grele ale războiului, uneori dramatice, generalul Berthelot, disciplinat și perseverent, consemnează tot ceea ce vede, aude și înțelege despre România și poporul român într-un veritabil jurnal de front (corespondența de război). În scrisorile sale, minuțioase, scrise cu o cadență demnă de un militar de rang înalt, generalul se dezvăluie pe sine, apărând în aceste scrisori omul H.M. Berthelot, cu priceperile și pasiunile sale (gastronomia, călăria, călătoria, dineurile, parada militară etc.), omul, cu un umor fin, subtil și ales, omul din înalta societate. Pe acesta dorim să-l prezentăm – OMUL HENRI MATHIAS BERTHELOT în mijlocul românilor, OMUL care a servit cu devotament ROMÂNIA.

Încep prezentarea aprecierilor și spicuirilor din memoriile și corespondența generalului Henri Mathias Berthelot, atâtea câte au văzut lumina tiparului, cu o destăinuire: nefiind militar și nici apropiat al problemelor militare, cu referire la ce m-a apropiat, cu multă pasiune, de „perioada românească” a celebrului general francez.

În luna iunie 2006, după preluarea mandatului de secretar general al Academiei Române, începând să identific numeroasele și nerezolvatele probleme patrimoniale ale Academiei Române, am ajuns în Țara Hațegului la proprietatea donată de generalul francez Academiei, așezăminte încărcate de o îndelungată istorie medievală și interbelică și de o imensă uitare, nepăsare și distrugere după naționalizarea din 1945 și până în zilele noastre, toate acestea m-au afectat profund.

* *Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” (26 septembrie 2018, Centrul Academiei Române din comuna General Berthelot, județul Hunedoara)*

Foto 1

Ceea ce m-a mișcat cel mai puternic a fost discuția avută cu un sătean, în vârstă de peste 80 de ani, în curtea părăginită a așezămintelor Berthelot din satul Fărcădinul de Jos (vechea denumire a localității). Bătrânul, văzând mașina cu număr de București parcată în curtea „ruinelor” (Foto 1), m-a întrebat ce caută cineva din București, printre aceste ruine?

I-am răspuns simplu, că sunt de la Academia Română și am venit să văd ce se mai poate face cu conacul generalului Berthelot.

Cântărindu-mă cu privirea sa ageră, de ardelean isteț, om care a văzut multe în îndelungata sa viață, bătrânul mi-a spus: „Apoi, domnule dragă, eu copil fiind, l-am primit pe general aici, în această curte unde ne aflăm noi doi acum, cu mic, cu mare, toată suflarea Fărcădinului, când a venit prima dată aici, împreună cu ministrul Agriculturii. Pot să-ți spun numai atât: pe aici, în anii trecuți, au venit mai mulți domni, ca dumneata, din București, de la Academie sau mai știu eu de unde, și toți au spus că vor face și vor drege și iată ce au făcut: ruine! Ascultă, la mine, că sunt om bătrân care a trăit și văzut multe, conacul ăsta se va reconstrui, se va repara dară, numai când o mai veni încă o dată generalul la conacul său de la

Fărcădin”. Și, cu aceste cuvinte, bătrânul a plecat la casa lui, aflată nu departe de conac.

În ziua de 10 octombrie 2010, când am inaugurat reconstrucția așezămintelor Berthelot (Foto 2), am dorit să-l invit pe bătrân la eveniment. Din păcate, se stinsese cu un an mai înainte.

Înainte de a prezenta felul în care generalul Berthelot—omul a văzut și a caracterizat, pozitiv și negativ, pe românul-ostaș sau pe românul de rând și România, cu bunele și relele lor, reproducem felul în care l-au văzut românii pe generalul Berthelot, prin scrierile ziaristului bănățean Aurel Cosma jr.¹: „a devenit centrul adulației multora, un adevărat cult: țărani simpli așează portretul lui «Taica Berthelot» alături de sfintele icoane”, iar pentru modul înflăcărat cum a susținut „cauza României..., la un moment dat s-a spus despre el că este mai român decât românii”². Țărani din satul Fărcădinul de Jos l-au adoptat pe generalul Berthelot ca pe un sătean, iar bătrânii, hâtrii, cum îi știm pe ardeleni, întrucât nu-i puteau pronunța corect numele și datorită masivității sale, îi spuneau, în glumă, dar admirativ, domnul general „Burtălău”.

După absolvirea Școlii de Război de la Saint Cyr, H.M. Berthelot, și-a început cariera militară în

Foto 2

colonii, în Algeria și Indochina, apoi intră ca ofițer de Stat Major în Marele Cartier General al Franței, călătorește mult în Europa și America, intră în anul 1914 în război, în marile bătălii cu germanii, fiind comandantul învingător de pe Marna, de la Champagne și Verdun. În septembrie 1916, prin decizia guvernului francez, este numit șeful Misiunii militare franceze în România, recent intrată în război, unde a găsit, după folclorul militar al vremii, armata română „admirabil dezorganizată”, aflată însă în plină ofensivă pe frontul de intrare în Transilvania de aproape 1000 de km și, concomitent, atacată în sud de armatele reunite germane, turce și bulgare.

Din septembrie 1916 și până în prima parte a primăverii anului 1919, generalul Berthelot străbate România în lungul și latul frontului, în orașe și sate, în munți, la Periș, în refugiul guvernului român la Iași, călătorește în Rusia, la Odesa, Sankt Petersburg, în Grecia și Bulgaria, în Italia, se întâlnește cu soldații și ofițerii și oamenii simpli, cu țărani și intelectualii, cu membrii guvernului, cu generalii și mai cu seamă cu membrii Casei Regale, cu Regele Ferdinand, al cărui consilier de război a fost, și în mod deosebit cu Regina Maria, față de care avea o admirație deosebită.

Deși extrem de ocupat, absorbit total de problemele frontului din România, fin psiholog, reușește, în mod admirabil, să pătrundă în spiritul, în sufletul, în mentalitatea și obiceiurile poporului român, să cunoască calitățile și defectele românilor, pe care, cu deosebit talent, le așterne, aproape zilnic, pe hârtie. Consemnează cu minuțiozitate tot ceea ce aude și vede, scrie din România scrisori adresate cumnatei sale, Louise, și nepotului său, George, de cel puțin două ori pe săptămână (peste 170 de scrisori, un adevărat jurnal de campanie).

Imediat după venirea în România, contactul cu realitățile românești și modul de purtare a războiului de către trupele noastre pe fronturile din Valea

Prahovei și Valea Jiului îi dau speranțe generalului Berthelot, care, în ziua de 4 noiembrie 1916, consemnează:

„Am fost până la Bușteni, pentru a vedea trupele române care luptă pe Valea Prahovei, la ieșirea din pasul Predeal. Luptele sunt deosebit de dure în această zonă, dar trupele sunt capabile și sper că vor rezista. Au provocat mari pierderi nemților pe acest front din Transilvania, un adevărat ținut al munților. Puțin mai la vest, pe valea Jiului, trupele române numai ce au obținut un remarcabil succes, după opt zile de luptă împotriva Diviziei 11 bavareze. Au luat 2500 de prizonieri, au capturat 19 tunuri, în jur de 30 de mitraliere și destul de mult echipament. Acolo, bavarezii au trebuit să treacă granița înapoi, lăsând în urmă un mare număr de morți. Până acum au fost îngropați aproape 1500; pe bună dreptate, românii sunt foarte mândri de acest succes.”

La scurt timp după această primă impresie, după mai multe înfrângeri ale românilor pe front, cunoscând mai din aproape „starea generală a armatei”, generalul Berthelot scrie:

„De-a dreptul extraordinară este însă mentalitatea locuitorilor. Nimeni nu încearcă să riposteze. Toată lumea este la pământ. Ofițerii români sunt primii care dau un exemplu negativ. Oamenii în poziții înalte se gândesc mai ales la propriile interese și la cele ale țării lor nu prea. Nu-ți vine să crezi ce apatie domnește peste tot! Este cu atât mai neplăcut aici, cu cât reprezentanții de vârf ai românilor mi se par din ce în ce greu de suportat. Nu-i unul într-adevăr demn să comande; sunt indivizi fără caracter, în care este foarte greu să ai încredere. La tot ce le ceri, îți răspund: «Da, imediat», dar la opt zile după aceea nu s-a rezolvat încă nimic. Transportul pe căile ferate funcționează complet anapoda și la fel este cu toate serviciile. Numai lucrurile pe care le controlăm direct mai dau cât de cât rezultate.”

Următoarele impresii ale generalului francez despre pregătirea de luptă a armatei române sunt la fel³:

„Românii se află într-adevăr într-o situație nefericită. Nu erau deloc pregătiți pentru război, iar nepăsarea lor nativă face ca, după săptămâni de la intrarea lor în luptă, să fie tot nepregătiți. Adevărat, soldatul român pare bun sau cel puțin călit, dar cei care îl comandă sunt de o nepricepere extraordinară. De la ultima mea scrisoare, situația României s-a agravat, în sensul că o ceată de fricoși, care trebuia să apere Dunărea la Zimnicea, a dat bir cu fugiții din fața câtorva vapoare cu nemți și, în loc să tragă la grămadă, i-au lăsat să pună piciorul pe pământ românesc. Din păcate, nu se știe cât putem conta pe niște trupe atât de inconsecvente. Azi luptă bine, iar mâine intră în panică, nu se știe de ce.

Însuși guvernul român dă cel mai nefericit exemplu de demoralizare. Suntem pe punctul de a evacua Bucureștiul și toată lumea pleacă spre Iași în spatele armatelor ruse, pentru mai multă siguranță. Totuși, nu toate speranțele sunt pierdute. Germanii sunt mai puțini decât se crede; sunt cel mult șase divizii în vestul României. Noi avem opt și cred că dacă trupele ar lupta bine le-am veni de hac nemților. Aici, nu poți să pui bază pe nimic. O trupă care a rezistat cu bine focului inamic este oricând capabilă s-o ia la fugă, chiar când te aștepti cel mai puțin. Asta s-a întâmplat alaltăieri cu armata care apăra Bucureștiul. Drept urmare, toată lumea pleacă și este foarte probabil că germanii vor fi în această seară la București⁴. Ordinele de retragere au fost date, dar nu știu dacă aceasta se va face organizat. Se va ceda, puțin câte puțin, tot ce-a mai rămas din Valahia și nu știu unde se vor opri toate acestea dacă rușii nu sosesc.

A trebuit să mă ocup personal de distrugerea zăcămintelor petrolifere și a rezervelor de petrol și benzină, ca să nu cadă în mâinile nemților, și, pentru a reuși, a trebuit să organizez echipe franco-ingleze. Altfel, nu s-ar fi făcut nimic.

Românii sunt, într-adevăr, dincolo de orice imaginație: niciun pic de energie. Crezusem, la început, că vom putea face ceva cu armata lor și eram aproape mulțumiți de rezultat; dar din clipa în care a fost vorba să se lupte serios, s-au transformat într-un stol de vrăbii, în frunte cu ofițerii.

Guvernul român este deplorabil și se gândește aproape exclusiv la interesele sale. Cu siguranță,

evacuarea Bucureștiului s-a făcut cu anumite compromisuri; în fiecare zi ajung la mine ecouri ale unor mărunte ticăloșii.”

Dar, tot în aceeași perioadă de început, își arată și admirație față de modul primitiv și fermecător de a fi al românilor, față de franceza vorbită și instruirea temeinică a multor absolvenți de școli superioare franceze:

„Oriunde în România, parcă ne aflăm într-un colț din Franța, pentru că se vorbește franceza în mod curent. Nu există niciun orașel, oricât de mic, unde să nu găsești pe cineva care să te înțeleagă și care să-ți răspundă. Printre ofițerii români, am găsit unul, acum senator, care a fost în promoția mea la Saint Cyr, iar numărul de foști elevi ai Școlii Politehnice este considerabil. Toată lumea bună a trăit multă vreme la Paris și la Nisa; viața le părea ușoară și înțeleg că sunt surprinși că războiul le cere asemenea eforturi. În sfârșit, sunt foarte vorbăreți și este greu să-i faci să păstreze un secret. Altfel, sunt absolut fermecători. Suntem primiți extraordinar peste tot și, în ce mă privește, nu pot decât să mă laud cu modul în care suntem tratați.”

Mergând pe front, stând de vorbă cu soldații-țărani, observând modul lor de a se comporta și lupta, generalul scrie admirativ față de devotamentul acestora: „Și totuși, soldatul român este bun, pentru că vine de la țară, este frust, rezistent, obișnuit să asculte.”, dar despre ofițerii români are cu totul altă părere: „Ofițerul ține prea mult la bunăstarea lui și la prețioasa lui existență. Sentimentul datoriei este o necunoscută pentru cei mai mulți dintre ofițeri. Consideră că au suferit destul. Cei care se mai află încă pe front cer nerăbdători să fie înlocuiți de ruși. În țară, toți solicită permisiile pe perioada în care trupa va fi instruită de ofițerii francezi. Chiar marii șefi, sau cel puțin unii dintre ei, cer să le fie menajată armata, unul n-a ezitat să-mi spună chiar că armata română ar trebui să fie ultima rezervă a Antantei!”

Referitor la „managementul operațional”, bun cunoscător al conducerii complexe activități de campanie, generalul Berthelot consemnează: „Nu știi niciodată ce gândesc și, în ce mă privește, îi suspectez pe câțiva că mă mint în față, chiar și în legătură cu lucruri care pentru mine nu au niciun fel de importanță. Fiecare se bagă în toate, dar fără să ajungă la vreun rezultat. Multe vorbe, dar nicio acțiune. Se ascultă pe sine vorbind și nu-i aud pe

ceilalți. Problemele sunt studiate superficial, se ignoră cu bună știință detaliile. Astfel, dezordinea este completă.”

Această meteahnă românească „a băgatului în toate”, „a vorbelor multe spuse de-a valma” a rămas până în zilele noastre, când se manifestă cu mai multă tărie, superficialitatea fiind principala caracteristică a managementului actual de la cele mai înalte nivele decizionale. Nici după o sută de ani nu ne-am lecuit de această tară comportamentală care domină societatea românească de azi.

Generalul Berthelot, cât timp a fost în România, a avut parte de multe izbâanzi militare, de multe bucurii oferite de viața atrăgătoare a protipendadei românești, de prietenia și respectul nemăsurat atât al românului simplu, țăranul, cât și al înaltelor personalități civile și militare, al Regelui Ferdinand și al Reginei Maria. Dar, după cum este firesc, în plină perioadă de război, generalul Berthelot a avut parte și de multe dezamăgiri cauzate de luptele vremelnice pierdute de armata română, de neimplicarea totală a conducătorilor politici și a comandanților militari români (vezi cazul generalului Averescu), așa cum a dorit-o el. Astfel ne explicăm faptul că, în mai multe scrisori, generalul Berthelot își exprimă dorința sa de a se întoarce în țara sa natală, Franța, în ținutul său de suflet, Alsacia, dar și dezamăgirea când află de la superiorii săi francezi că trebuie să mai rămână în misiunea sa din România: „Chiar în

momentul în care mă pregăteam să-mi fac bagajele, mi se întâmplă o nenorocire de proporții. Tocmai am primit o telegramă de la guvernul francez, care îmi cere să rămân aici până la noi ordine. Se mai spune, pentru a mă face să înghit mai ușor acest hap, că sunt numit Mare Ofițer al Legiunii de Onoare. Este, bineînțeles, foarte amabil din partea guvernului, dar nu-ți ascund că aș fi prefera să fiu lăsat să iau mai întâi trenul, apoi vaporul, așa cum era prevăzut. Sunt nerăbdător să mă întorc în Franța, unde aș fi putut obține, într-un răstimp scurt, comanda unei armate; în timp ce acum iată-mă amânat până la calendele grecești, pentru că este vorba despre o întârziere de cel puțin trei luni. Aici toată lumea este, în mod evident, mulțumită că voi rămâne; cu excepția rușilor. Românii mă consideră un soi de protector al locurilor; mă acoperă de flori și decorații; **mi se promite și o statuie**. Aș prefera totuși să văd în zare coastele Franței.”

Nu știu câte statui i se vor fi ridicat generalului Berthelot pe teritoriul României, probabil că există mai multe (bustul de la Mărășești). Dar, ceea ce știu sigur este faptul că la finalizarea reconstrucției așezămintelor generalului din satul Fărcădin (actualmente General Berthelot), am inițiat așezarea pe un soclu a bustului generalului, în fața conacului, excelent realizat în piatră albă de maestrul Valentin Tănase, sculptor al Casei Regale și al Armatei Române.

Foto 3. Dezvelirea bustului generalului Berthelot
(20 septembrie 2015)

Generalul Berthelot, colaborând îndeaproape cu conducătorii politici (înainte de 1917) și bolșevicii ai Rusiei și cu comandanții militari ruși, reușește să înțeleagă intențiile Rusiei aliate: „Călătoria mea în Rusia m-a făcut să pricep unele lucruri uimitoare. Aliații noștri dragi voiau să trimită armata română, scoasă de pe front, pentru a se reface undeva foarte departe în spatele frontului, chiar pe teritoriul rusesc. Ar fi rezultat o întârziere de cel puțin două luni pentru reluarea ofensivei pe frontul de est; în plus, această măsură ar fi produs un efect dezastruos asupra națiunii române, care ar vedea, cu amărăciune, plecarea propriilor armate. Și chiar și în rândurile ostașilor s-ar fi resimțit o oarecare demoralizare, din cauză că soldații și-ar părăsi, ca să zicem așa, vatra. Or, la un moment dat în conversația mea cu Gurko (comandantul armatei Rusiei, n.n.) pe această temă, el îmi spune: «Dar sunteți mai român decât românii! Ce interes aveți dumneavoastră ca armata română să fie reformată, și încă atât de repede?»»

Am avut atunci impresia că *rușii au un plan ascuns: acela ca, la sfârșitul războiului să fie recompensați, chiar pe spinarea României*, pentru efortul pe care îl vor fi făcut pentru a o recuceri. Și cu cât va fi mai mic efortul pe care armata română îl va depune pentru recâștigarea teritoriului său, cu atât mai mare va fi prețul pe care-l va cere Rusia. Ba chiar cred că acest gând ascuns este mai vechi, și dacă efortul rușilor a fost atât de anemic în susținerea României este pentru că pe ruși nu-i deranja să-i vadă pe români la ananghie, pentru ca aceștia să conștientizeze din plin nevoia unui ajutor rusesc.”

După odioasa crimă bolșevică prin împușcarea Țarului Nicolai și a întregii familii țariste ruse, propaganda bolșevică, atât de puternică și dezastruoasă, prezentă, din păcate, și azi atât în Rusia, cât și în tot spațiul exsovietic și în spațiul estic fost comunist, începe să se simtă în armata rusă, în comportamentul soldaților, atât pe front cât și în contactul cu populația civilă din România:

„În interiorul Rusiei, lucrurile par a merge din ce în ce mai rău. În ultima mea scrisoare îți vorbeam despre transporturi; se pare că acum e și mai grav. Cea mai mare parte a uzinelor sunt închise, pentru că muncitorii nu mai vor să lucreze; țăranii, de asemenea, refuză să strângă recoltele, spunând *că-i treaba guvernului să-i hrănească!!!* Efectiv, n-avem

idee de apatia, lenea, ignoranța și prostia acestui popor. Ce ne-am mai păcălit cu alianța rusă!”

Din rândurile scrise de generalul Berthelot cu peste o sută de ani înainte reies observațiile sale referitoare la păguboasa mentalitate ce a început să răsără în mintea rușilor chiar la debutul bolșevismului pe pământ rusesc (sovietic): „Este treaba guvernului să ne hrănească”, iar muncitorii și țăranii refuză să mai muncească în fabrică sau să strângă recoltele. Atât de puternic s-a înrădăcinat și în România perioadei comuniste, prin import din Uniunea Sovietică, această idee „este treaba statului să ne dea”, încât și azi, după aproape trei decenii din decembrie 1989, majoritatea electoratului român dorește același lucru, observat de generalul Berthelot în urmă cu mai bine de o sută de ani înainte: „Statul este obligat să ne dea”.

La 31 iulie și 20 august 1917, generalul Berthelot avea să trăiască alte mari surprize din partea rușilor: „Rușii continuă s-o șteargă din fața nemților, ca unii care știu cât le valorează pielea și care vor să și-o pună la adăpost. N-aș fi crezut, atunci când am plecat din Franța, că acești indivizi pot îmbina într-o așa măsură prostia și lașitatea. Este înimaginabil! Ieri, vreo 400 de ruși s-au dus pe câmp pentru a-i alunga pe cultivatori de la seceriș, spunându-le că lucrează pentru boieri; țăranii le-au răspuns că ei lucrează în primul rând pentru a nu muri de foame; rușii n-au înțeles și au spus că e de datoria guvernului să-i hrănească. Ce idioti! Și șefii lor îi lasă să facă ce vor, fără să le zică nimic!!!”

„Nu pomenesc nimic de ruși, din motive bine întemeiate. Sunt, desigur, printre ei și oameni de ispravă, dar ce de pleavă în rest! Iată o nouă întâmplare. Direcția Serviciului român de sănătate și-a împachetat toate materialele de laborator și vagonul se afla în gara Iași, încărcat cu flacoane diverse, culturi microbiene, borcane cu alcool, conținând tot soiul de monstruoziități chirurgicale etc. O bandă de ruși trece, câțiva simt mirosul de alcool, așa cum muștele simt parfumul de trandafir, pradă vagonul, smulg capacele cutiilor, beau tot ce găesc. Cei mai matoliți adorm pe loc, așteptând să se risipească aburii beției; un fumător dă foc vagonului și toată lumea se prăjește, precum cotletele.

Trecând la Ivești prin proprietatea Economos, mi s-a mai povestit, de asemenea, că, iarna trecută, rușii au intrat în crame, au spart butoaiile, au băut direct de la sursă și a doua zi s-au găsit cinci dintre

ei înecați în vin. Ca discurs funebru, un ofițer rus a spus: «Ce moarte frumoasă!» Ticăloșii! Nici nu-i de mirare că între români și ruși există atât de puțină simpatie.”

Despre astfel de întâmplări adevărate, despre isprăvile bahice ale rușilor-sovietici din Al Doilea Război Mondial vom auzi în permanență pe teritoriul României, de la Nistru pân-la Tisa.

Din memoriile sale nu rezultă de câte bucurii a avut parte în toată viața sa în perioada petrecută în România. Dar, un fapt este cert, ce transpare atât din relatările sale referitoare la întâlnirile sale protocolare sau private, cât și din bogatul folclor „ostășesc” privitor la apetitul gastronomic al generalului celibatar Berthelot.

Unele dintre cele mai apreciate întâlniri ale generalului Berthelot au loc periodic în Casa Regală: „Seara, dineu la Palat. Regina mi-a arătat de o amabilitate emoționantă. Masa a fost rafinată, animată și cordială”.

Din întâlnirile cu generalii ruși, generalul Berthelot, nu uita niciodată să descrie și dejunurile de gală sau de lucru: „Cu această ocazie, s-a ținut o slujbă la biserica ortodoxă, au avut loc o paradă și un dejun de gală. S-au rostit toasturi și niciodată românii și rușii n-au fost atât de buni prieteni. Și, în special, *s-a servit un caviar de primă clasă*. La rândul meu, i-am invitat ieri la masă pe generalul Saharov și pe șeful său de Stat-major, Șișkievici, sub pretextul de a ne lua rămas bun de la generalul Beliaev, al cărui rol este acum încheiat. Cina a fost veselă, iar eu i-am tratat cum am putut mai bine”.

După cum se știe, încă din tinerețe, ca elev al Școlii militare de ofițeri, una dintre marile pasiuni ale generalului, alături de plăcerea de a mânca, a fost călăria. Cu umorul său bine cunoscut, generalul Berthelot descrie un eveniment cu acest subiect petrecut la două luni după sosirea în România, manifestându-și bucuria că „am primit în sfârșit un cal, care va rămâne definitiv al meu. Este o mârțoagă mică și neagră, care nu are nimic din eleganța lui Agathos, și încă mai puțin din măreția lui Master Poulf. Dar este liniștită, are pasul bun și nu pare să obosească prea tare sub greutatea mea; cel puțin nu mi s-a plâns încă. Am făcut deja patru plimbări plăcute cu ea.”

Bucuria generalului de a avea cai frumoși de rasă în grajdul său și de a se plimba călare este atât de frumos prezentată, după intrarea triumfală în

București, pe sub Arcul de Triumf, alături de Regele Ferdinand și Regina Maria: „De la precedentă mea scrisoare, demonstrațiile de afecțiune din partea românilor n-au făcut decât să sporească și în fiecare zi primim noi dovezi de prietenie. Galele, dineurile și alte mese oficiale se succed fără încetare. Chiar și soldații noștri beneficiază de ele. Ieri, la Teatrul cel Mare, le-au fost rezervate cam o sută de locuri. Azi, regina îmi spune că intenționează să ofere o cină festivă, prezidată chiar de ea, la care să invite 150 de subofițeri și soldați. Într-adevăr, oamenii noștri se simt aici ca într-o țară prietenă. Peste tot sunt sărbătoriți. Necunoscuții îi invită la ei la masă, fără fașoane și într-un mod absolut prietenesc”.

Generalul Henri Mathias Berthelot relatează cumnatei sale într-o scrisoare din 31 mai 1917, despre felul în care s-a simțit în înalta societate românească, după o zi specială petrecută la Iași în Familia Regală, în care Regele Ferdinand i-a înmânat Ordinul Mihai Viteazul pentru meritele sale și ale tuturor ofițerilor francezi care au contribuit la renașterea armatei României: „Înainte de a părăsi câmpul, regele mi-a acordat Crucea Ordinului «Mihai Viteazul», spunând că vrea să răsplătească prin mine eforturile tuturor ofițerilor francezi care au contribuit la renașterea României.

Ziua nu s-a încheiat aici; după ce ne-am întors la Iași, la 8,30 seara, am fost să ne petrecem seara la prințesa Cantacuzino, care ne-a dat ocazia să-l ascultăm pe unul dintre cei mai mari artiști ai timpului nostru, violonistul Enescu, care ne-a fermecat cu talentul său atât la pian, cât și la vioară. Până la urmă, nu am reușit să ne culcăm decât dimineață, pe la ora 1.”

Generalul, după cum se știe, deși s-a aflat mult timp pe front, era un mare amator de muzică bună, muzică clasică. A fost încântat să petreacă o seară admirabilă, înălțătoarea în casa Marucăi Cantacuzino, ascultând muzica celebrului compozitor și interpret român, George Enescu, soțul amfitrioanei.

Umorul fin al generalului Berthelot nu îl părăsește nici în cele mai solemne momente:

„Am ajuns la Iași tocmai la timp pentru a asista la ceremonia de astăzi. Acest 23 mai este, de fapt, 10 mai, în calendarul român. Este aniversarea fondării monarhiei române. Ceremonia a avut, de altfel, un caracter aproape exclusiv militar. Când am ajuns eu, la 9,30, trupele erau deja aranjate în careu; regele, regina și familia regală au sosit la ora 10. S-a

început printr-o slujbă religioasă, care n-a avut decât un singur defect, a fost un pic cam lungă, în plin soare. A urmat trecerea în revistă a trupelor, chemarea răniților în primul rând și înmânarea decorațiilor. Regele a adoptat maniera franceză și a decernat decorările în fața drapelurilor, dându-le câte o acoladă⁵ proaspeților cavaleri.

M-a rugat apoi să înmânez chiar eu Crucea Legiunii de Onoare, destinată ofițerilor români, ceea ce am făcut cu tot ceremonialul obișnuit, *inclusiv Marseilleza, și nu e un spectacol banal să vezi, în timpul acestui război, un Hohenzollern ascultând Marseilleza, cu mâna la chipiu și cu cea mai mare eleganță.*”

O altă pasiune a generalului au fost călătoriile, pe care le descrie în culorile unui desăvârșit peisagist sau ale observatorului social atent și ager. Descrie admirabil una dintre multele călătorii de campanie sau de relaxare: „În 25 aprilie de dimineață, am făcut cu mașina o excursie destul de lungă, mergând pe râul Bistrița, în amonte, aproape 50 km. Bistrița curge într-o regiune de munți, dintre care unii ating 2000 m și au vârfurile acoperite încă de zăpadă. În această plimbare am putut vedea mănăstirea de la Bicaz; ne-am dus foarte aproape de prima linie, care s-a stabilit chiar pe frontiera cu Ungaria.

După dejun, am pornit din nou la drum, pentru a ajunge la Iași la 6 seara. Pe toată durata deplasării a fost un soare superb, cu excepția potopului de luni după-amiază.”

Călătoria de la Paris în Italia și observațiile generalului Berthelot cu privire la noua arhitectură a capitalei italiene, străvechea Romă, sunt descrise în scrisoarea adresată cumnatei Louise în ziua de 10 octombrie 1917:

„Treaba s-a făcut cum trebuie: am la dispoziție un tren special care mă duce, cu ofițerii care mă însoțesc, de la Paris la Taranto. Am un vagon-salon pentru mine personal; un vagon de dormit este pus la dispoziția ofițerilor, unul mixt, clasa I și a II-a, pentru subofițeri și soldați, un vagon pentru caii mei și unul restaurant, unde se prepară mesele.

Am plecat de la Paris marți seara, la 11,30, și ne-am trezit din somn la Bour! De acolo, ruta fixată a fost Culoz, Chambéry, Modane, Torino, unde nu am stat decât un sfert de oră, Genova, unde am ajuns noaptea, apoi La Spezia, Pisa și Livorno, pe care le-am văzut ca prin vis; în sfârșit, Roma, unde am ajuns în această dimineață la ora 6. Acolo, din

fericire, era stabilită în program o oprire de patru ore, ceea ce ne-a permis să facem o plimbare rapidă prin această antică și nouă capitală, cu o mașină pe care mi-o procurase atașatul militar al Franței și, de asemenea, grație anulării oricărei vizite oficiale.

Despre noua capitală nu-ți voi spune nimic. Clădirile recente mai degrabă o urătesc, așa cum ar fi monumentul lui Victor Emmanuel al II-lea, ca o prăjitură de Savoia, și Palatul de Justiție. Iată, de fapt, ceea ce am văzut, la rând, în timpul excursiei: Santa Maria Maggiore, San Giovanni Laterano, Colosseumul și Arcul lui Constantin, muntele Palatin, vestigiile Circului Massimo, apoi Forumul, pe care l-am vizitat în detaliu, Capitoliul și împrejurimile, Piața și Palatul Venezia, Palatul Famese, Panteonul, Piața Navona, cheiurile Tibrului, podul și Castelul San-Angelo, Vaticanul, Sfântul Petru. La întoarcere, după ce am admirat frumoasa perspectivă a Pieței Sfântul Petru, am făcut o plimbare în grădinile colinei Gianicolo, care oferă o superbă priveliște asupra orașului și asupra cercului de coline care-l înconjoară. Pe urmă am mers pe Corso, către Piața Popolo și în grădinile Pincio, apoi am trecut în revistă Vila Medici, Palatul Barberini, Quirinal și încheiat cu termele lui Dioclețian.”

Generalul Henri Mathias Berthelot a venit în România ca șef al Misiunii militare franceze cu tot sufletul, toată priceperea și, mai cu seamă, cu toată dorința și elanul său ce le dorea să le insufle poporului român, chemarea la arme, atrăgând atenția că orice întârziere, târăgănare sau indecizie vor fi dezastruoase, deoarece „mai târziu va fi prea târziu”.

Chemarea adresată de generalul Berthelot, în calitate de comandat al Armatei aliate la Dunăre, întregii națiuni române „La arme” este chemarea Patriei Române, este chemarea strămoșilor, a lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul și a lui Mircea cel Victorios, este emoționantă și mobilizatoare:

„La arme, români!

Trupele franceze trec astăzi Dunărea pentru a vă ajuta să vă eliberați din jugul sub care dușmanul dorea să vă înrobească. De opt luni ați putut judeca brutalitatea cu care puterile germanice înțeleg să-i trateze pe cei pe care îi consideră că se află la mila lor. Mai ales voi, bărbați ai Olteniei și Munteniei, care vreme de doi ani ați fost sub ocupație, ați putut constata nerușinarea și barbaria unui inamic care se pretinde civilizată. Germanii v-au distrus câmpurile,

Foto 4. Intrarea în București (Regele, Regina, generalul Berthelot)

v-au golit staulele, v-au jefuit casele. Au instaurat în căminele voastre robia și foametea, pe deplin convingși, așa cum ei înșiși recunosc, să nu vă lase decât ochii cu care să puteți plânge. Dar momentul răzbunării, sau, mai degrabă, momentul dreptății, a sosit. Învins peste tot, acolo unde nu a fost de-a dreptul zdrobit, dușmanul este pus pe fugă din toate părțile! A sosit momentul să dăm foc peticului de hârtie care l-a adus la București!

Soldați, fie ca batalioanele voastre să vină să se unească cu ale noastre!

Țărani, luați-vă furcile și secerile și ridicați-vă împotriva invadatorului!

La arme!

Aceasta este chemarea patriei române pentru care ați suferit! Este chemarea suveranului vostru, care a sacrificat totul pentru măreția României! Este chemarea strămoșilor voștri, a lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul, a lui Mircea cel Victorios! În sfârșit, acesta este strigătul fiilor și fraților voștri căzuți vitejește pe câmpurile de bătălie de la Oituz și Mărășești!

Și mâine veți putea vedea drapelul britanic și drapelul tricolor al Franței fluturând alături de drapelul vostru, în adierea Victoriei și a Libertății!

Sus, frați români, și înainte spre dușman!

General Berthelot,

Comandamentul Armatei aliate de Dunăre”

Prin această chemare, generalul-comandant H.M. Berthelot a prevăzut marea izbândă a armatei române: zdrobirea și capitularea Germaniei, ce se va întâmpla în toamna anului 1918.

Triumful românilor de la sfârșitul Primul Război Mondial, la care contribuția generalului francez H.M. Berthelot a fost imensă, poate chiar decisivă, după aprecierile istoricilor și militarilor este descris cu măiestrie, gingășie și deplina împlinire a oricărui ostaș, cu atât mai mult a unui general-comandant, astfel:

„Ieri, duminică, a fost ziua triumfului nostru. Mai întâi am făcut prizonieră de război întreaga armată a lui Mackensen, oamenii predându-se de bunăvoie și necondiționat. Este felul nostru de a-i face să plătească fărâdelegile comise.

Tot ieri, Regele, Regina și generalul Berthelot și-au făcut intrarea solemnă în capitala României eliberate, în fruntea trupelor aliate. Entuziasmul a fost copleșitor, așa cum mă așteptam. Vremea, care de opt zile încoace a fost ploioasă, ne-a dat o zi de răgaz, fiind, dacă nu însorită, cel puțin suficient de

agreabilă. Soarele era în inimi. O mulțime imensă străjuia în șiruri largi strada pe care trecea cortegiul și care se cheamă strada Victoriei⁶.

Regele a sosit la 9 dimineața într-o gară care amintește prin poziționarea sa de Gara Bois-de-Boulogne. Acolo, am urcat pe cai, regina la stânga regelui, iar eu, la dreapta lui.

Programul includea întâi de toate trecerea în revistă a trupelor franceze, engleze și române - trei batalioane franceze, unul englez și cinci române, în plus, noi aveam trei baterii și Regimentul 4 Vânători din Africa. Apoi a urmat slujba de sfințire a drapelilor românești, care fuseseră toate strânse laolaltă în acest scop. La intrarea în oraș, autoritățile ne-au oferit pâine și sare, după tradiție. Și de acolo, în fruntea trupelor, am mers de-a lungul acestei mulțimi, de care-ți vorbesc mai sus, până în piața mare a orașului, în fața statuii lui Mihai Viteazul, unde armatele trebuiau să defileze. La dreapta și la stânga, tribune pentru autorități, familia regală, guvern, corpurile diplomatice, înalții funcționari și ofițerii aliați și români care nu erau de serviciu.

Parada a fost superbă, în special cea a trupelor franceze, care s-au prezentat remarcabil și au fost primite cu ovații impresionante; va fi o amintire deosebită pentru soldații noștri, care vor povesti multă vreme despre această zi. Toată lumea îi sărbătorește și îi poartă pe brațe când îi întâlnește pe stradă. Administrația tutunului mi-a oferit pentru ei 160 000 de țigări, ceea ce înseamnă cam 30 pentru fiecare. Imediat după defilare ne-am îndreptat spre Catedrală, unde a fost rostit un Te Deum. Mitropolitul m-a îmbrățișat de mai multe ori, cu efuziune. Ofițerii l-au proclamat pe rege mareșal și acesta, la rândul său, mi-a oferit Marea Cruce a Ordinului «Mihai Viteazul». Sunt primul deținător al acestei distincții.

Seara, mare dineu de gală la Palat, unde au fost invitați toți ofițerii noștri superiori și unde a avut loc o decernare de decorații. Nimeni n-a fost uitat.

Sunt sărbătorit oriunde merg și *sunt numit*, nici mai mult, nici mai puțin, decât *eliberatorul României*. Mai avem încă numeroase dineuri de gală în programul săptămânii. Îți mărturisesc că asta îmi face plăcere, dar pe când permisia? Trebuie să ne gândim și la lucruri serioase și am trei probleme principale de rezolvat: *Dobrogea cu bulgarii, Transilvania cu ungurii și Rusia de sud cu bolșevicii*. Sper, totuși, ca asta să nu-mi ia prea mult

timp. Nu este nevoie să mai adaug că sunt în perfectă stare de sănătate. Am nevoie de sănătate, pentru a rezista.

De la precedentă mea scrisoare, demonstrațiile de afecțiune din partea românilor n-au făcut decât să sporească, și în fiecare zi primim noi dovezi de prietenie. Galele, dineurile și alte mese oficiale se succed fără încetare. Chiar și soldații noștri beneficiază de ele. Ieri, la Teatrul cel Mare, le-au fost rezervate cam o sută de locuri. Azi, Regina îmi spune că intenționează să ofere o cină festivă, prezidată chiar de ea, la care să invite 150 de subofițeri și soldați.

Într-adevăr, oamenii noștri se simt aici ca într-o țară prietenă. Peste tot sunt sărbătoriți. Necunoscuții îi invită la ei la masă, fără fașoane și într-un mod absolut prietenesc.

Toată armata Mackensen, adică aproximativ 160 000 de oameni, este indiscutabil prizonieră de război și trimisă în lagăre din Ungaria, într-un fel, mi-am luat revanșa pentru 1917.”

Misiunea generalului Berthelot nu s-a încheiat odată cu încetarea ostilităților de pe front și intrarea triumfală pe sub Arcul de Triumf în București, împreună cu Regele Ferdinand, Regina Maria și oștile română și franceză învingătoare.

Misiunea generalului Berthelot după câștigarea războiului, alături de contribuțiile celebrului geograf francez Emmanuel de Martonne, un alt mare prieten al României, vor fi hotărâtoare la Trianon, privind configurarea hotarelor României Mari. În călătoriile pe care le întreprinde în Banat, Transilvania, Serbia și Ungaria, va avea marea satisfacție determinată de hotărârea fermă a populației de dincolo de Carpați de a se uni cu Țara: „Iată-mă pe drum de ieri seară, pentru un turneu de pacificare între România, Serbia și Ungaria, în legătură cu Banatul Timișoarei și Transilvania. [...]

Am plecat ieri seară, la ora 10, într-un tren special, cu tot confortul necesar, căci itinerariul este lung și îmi va lua cu siguranță vreo zece zile. În această dimineață, am sosit la Orșova, la frontiera Banatului. Este o graniță absolut artificială, pentru că *populația din această regiune este în mod limpede de origine română*, deși sârbii emit pretenția de a pune mâna pe el.

În toate găurile, luăm contact cu starea de spirit a poporului, care ne primește cu aclamații la oprirea trenului, în special la Mehadia, Domașnea, Caransebeș, Lugoj și în multe alte locuri. Cred că vom

ajunge la Timișoara pe timp de noapte și că voi dormi în tren. Voi rămâne aici și dimineață, pentru a primi delegațiile fiecărei naționalități. Apoi mă voi duce cu mașina către Belgrad, să-l văd pe camaradul meu Henrys și să punem la punct împreună chestiunile de detaliu. [...]

Călătoria mea a continuat în condiții bune. Am ajuns la Timișoara în noaptea de 26 spre 27. N-am stat decât timpul necesar pentru a primi autoritățile și am plecat din nou, pe la ora 10, către Panciova, de unde am luat vaporul pentru a traversa Dunărea și a ne duce la Belgrad. Am ajuns noaptea în capitala Serbiei și, cum am plecat a doua zi foarte de dimineață, nu am văzut deloc orașul. Cel puțin, am putut să fac ceea ce mi-am propus. L-am văzut pe generalul Henrys, comandantul Armatei din Orient, și am putut pune la punct împreună nu puține probleme de interes pentru sârbi și români. Apoi am făcut câteva vizite, în primul rând la prințul Alexandru, care m-a primit foarte amabil.

Pe 28 am plecat din nou, la ora 7, cu vaporul și cu trenul, pentru a reveni la Timișoara și de acolo la Seghedin, unde am putut discuta îndelung cu ofițerii francezi din Comisia de Control din Budapesta, care mi-au dat informații despre felul în care ungrii percep situația actuală. De acolo, am mers la Arad, unde ne-am petrecut și dimineața de ieri. Am fost întâmpinați de o mulțime imensă; *toți oamenii de naționalitate română din regiune își dăduseră întâlnire și ne-au purtat, mai mult sau mai puțin, în triumf*. Se pare că, după plecarea noastră, câțiva bolșevici au creat ceva agitație!

Aceeași primire, după-amiază, la Oradea Mare, care se mai numește și Grosswardein sau Nagyvárad, după cum ești român, neamț sau ungar. Apoi ne-am dus să ne culcăm la Careiul Mare sau Nagykároly. Dimineață, noi primiri în oraș, apoi în alte două localități și, în acest moment, ne continuăm drumul spre Bistrița. [...]

La 31 decembrie, ne aflăm la Bistrița, unde ni s-a făcut o primire grandioasă. În aceeași zi, după opriri la Dej și Gherla, am ajuns la Cluj (Klausenburg sau Kolozsvár este același lucru). Acolo, entuziasm, plimbare prin oraș, discursuri etc. Apoi analizarea treburilor serioase și punerea la punct a revendicărilor maghiare, pentru că oamenii ăștia nu realizează încă faptul că au fost bătuți!

Pe 1 ianuarie, trecem prin Aiud, Alba Iulia, Teiuș, Sebeș, unde, *de-a lungul căii ferate, țărani*

coborâți de la munte întâmpină cu aclamații trecerea trenului. Sosire după-amiază la Sibiu sau Hermannstadt, unde Consiliul Național Român din Transilvania ne face o primire demnă de niște învingători. Primire de delegații de tot soiul, care îmi înmânează adrese la care sunt obligai să răspund. Orașul Sibiu este extraordinar amplasat într-un frumos decor de munți acoperiți cu zăpadă, în timp ce câmpia este încântător luminată de soare. Într-adevăr, foarte frumoasă această primă zi a anului 1919. [...]

Pe 2 ianuarie, facem o plimbare cu mașina până într-un sat de munte, Săliște, renumit pentru frumusețea localnicilor. Apoi revenim la Sibiu, pentru a asista la o defilare foarte interesantă a reprezentanților, bărbați și femei, ai tuturor satelor de pe o rază de 40 km în jur, în costume populare specifice zonelor. Aceasta se încheie cu cântece naționale și dansuri populare. În concluzie, prin aceste părți ni se face o primire princiară, care va rămâne adânc marcată în amintirile mele. Aclamații nesfârșite pentru Franța și reprezentanții ei. Plecăm din nou, pe la ora 13, și, în drumul nostru, la Copaci, Mediaș, Elisabetopol, Sighișoara și în multe alte zone, aceeași afluență în gări și același entuziasm.

În sfârșit, în această dimineață, la Brașov sau Kronstadt, ultima ceremonie: defilare prin oraș, Te Deum, discursuri academice, învârtitul horei etc. Apoi plecare la București, prin Predeal și Sinaia. O zi foarte frumoasă și azi."

Este de reținut pentru noi, cei de azi, cât de bine a „citit” și a înțeles cea mai importantă caracteristică a provinciilor românești din Transilvania și Banat: *preponderența populației românești, dar și caracterul plurietnic, interconfesional și multicultural al acestora*, fapt ce a îndreptățit apartenența acestora la Patria Mamă: România Mare.

După doi ani și jumătate petrecuți în România, generalul Berthelot se întoarce glorios în Franța, la Strasbourg, al cărui guvernator va fi până aproape de trecerea la cele veșnice.

La mitingul de doliu din 31 ianuarie 1931 de la Biserica „Saint Louis des Invalides”, vor vorbi despre meritele imense ale generalului Henri Mathias Berthelot, din partea României, ambasadorul, atașatul militar și profesorul Nicolae Iorga, iar în ziarul „Viitorul”, din 1 februarie 1931, va apărea, poate, cel mai ales sentiment al românilor față de cel

dispărut, generalul Henri Mathias Berthelot. „L-am iubit mult. L-am venerat. A fost al Franței, dar a fost și al nostru. Icoana lui va rămâne neuitată în cronicile românismului atât timp cât amintirea lui va trece din generație în generație, ca o moștenire de glorie a națiunii”⁷.

Dar, România și românii, nu-l uită. Îl aleg cetățean de onoare al României, a doua sa țară, îi donează așezămintele, ferma și pădurea de la Fărcădinul de Jos din Țara Hațegului, este ales membru de onoare al Academiei Române. Iar simpozionul nostru de azi, desfășurat sub egida Academiei Române, chiar la conacul său de la Fărcădin, *arată că nici după un secol generalul francez Henri Mathias Berthelot nu a fost uitat, ba dimpotrivă, continuă să fie onorat pentru tot ceea ce a făcut pentru România de ieri, de azi și de mâine, iar refacerea conacului său de suflet din România reprezintă modalitatea concretă a Academiei Române de a cinsti memoria celebrului ostaș fran-*

cez care a iubit din toată ființa lui țara noastră – România Mare.

Note

¹ A. Cosma jr., *Generalul Berthelot și Dezrobirea Românilor*, 1932.

² N. Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot*, 1931.

³ Toate citările sunt făcute după scrisorile generalului Berthelot adresate cumnatei sale Louise și nepotului George, *Generalul Henri Berthelot. Memorii și corespondență, 1916–1919*, Ed. Militară, 2015.

⁴ Probabil o eroare de datare a scrisorii; trupele germane intraseră în București la 6 decembrie 1916 (n.r.).

⁵ Ceremonial medieval de investire a unui cavaler, conștând dintr-o îmbrățișare și o atingere cu latul spadei (n.r.).

⁶ În limba română, în original (n.tr.).

⁷ „Viitorul” (București), 1 februarie 1931 (în Cerbulescu, p. 37–39).

Ipostaze privind relația generalului Berthelot cu Casa Regală a României (1916–1918)*

Ioan Bolovan**

Despre misiunile militare franceze în România din 1916–1918 și din 1918–1919 s-a scris destul de mult în istoriografiile din România, Franța, SUA etc. În aparență, nimic nu a rămas neexplorat din perspectiva prezenței generalului Henri Mathias Berthelot și a celor circa 1500 de soldați și de ofițeri francezi în spațiul românesc. Cu toate acestea, pe baza memoriilor (edite și inedite) sau a altor surse documentare se pot lansa, încă, suficiente subiecte de cercetare. Printre acestea se numără de exemplu și relațiile generalului Henri Mathias Berthelot cu Casa Regală a României. Nu este de mirare, că între generalul francez și suveranii României au existat relații speciale, fiindcă înainte chiar de sosirea lui Berthelot în țară s-au inițiat tratative între premierul României, Ion I.C. Brătianu și reprezentantul diplomatic al Franței la București, contele de Saint-Aulaire, în cadrul cărora s-a sugerat să fie detașat generalul Berthelot pe lângă Rege cu un staff propriu, fiind numit consilier militar al Regelui Ferdinand, pentru a se evita posibile divergențe și chiar conflicte cu generalii români¹.

După cum bine se știe, momentul sosirii generalului Berthelot în România nu era unul fast pentru armatele române, care se retrăgeau de pe toate fronturile de luptă, iar încrederea politicianilor români că se va reuși oprirea ofensivei Puterilor Centrale era serios diminuată. De aceea, generalul francez s-a convins, încă de la prima luare de contact cu realitățile românești, că trebuia să acționeze repede pentru a elimina demoralizarea, ideea de retragere, în vederea apărării cu înverșunare a pământului românesc. Berthelot a ajuns în România la 15 octombrie 1916, fiind primit la Iași cu fast și cu

încredere. Apoi, a plecat rapid spre București pentru a se întâlni cu Regele Ferdinand, cu liderii armatei și cu membrii guvernului. Era optimist și încrezător în victoria Franței, încurajându-i și pe liderii români cărora le-a câștigat rapid încrederea, inclusiv a Reginei Maria.

Ajunge în 16 octombrie dimineața la București și după o întâlnire cu regele, cu I.I.C. Brătianu și cu alți oficiali la Periș, la domeniul regal unde suveranul își stabilise Cartierul General, pleacă la Athenee Palace și este invitat de regina Maria să ia cina la palat:

„Regina Maria mă primește cu un zâmbet fermecător, înconjurată de fiicele ei, principesele Elisabeta și Mărioara, și de doamnele de onoare. Sunt obligat să reiau aceeași temă și să reafirm motivele pentru care mă simt încrezător. Dacă descurajarea pune stăpânire și pe Curte, nu mai avem ce spera. De aici trebuie să plece Încrederea și Speranța. În vorbele reginei descopăr cu plăcere un ecou al gândurilor mele: este de bun augur!”²

În oglindă, oarecum, suverana României, Regina Maria, mărturisea mai târziu admirația față de optimismul și forța morală a generalului francez, stare de spirit pe care a perceput-o încă de la prima întâlnire:

„Berthelot consideră că situația noastră nu este chiar așa de gravă, că putem să rezistăm... Cred că el este omul care ne va salva țara, că noi înșine nu putem”. Regina Maria a descoperit în Berthelot un spirit înrudit, cu care împărtășea aceleași valori și avea aceleași viziuni despre ordinea existentă în Europa vremii: „Am discutat ca doi buni camarazi care se înțelegeau unul pe celălalt”³. De altfel, un alt

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

** Profesor universitar, director, Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca

membru al Casei Regale, Prințul Carol, prezent și el la foarte multe întâlniri ale generalului francez cu generalii români și cu regele, scria mai târziu despre întâlnirea cu Berthelot: „Este un om calm și numai auzindu-l vorbind îți inspiră mare încredere”. Astfel, se pare că Berthelot a avut un prim „succes” încă din primele zile ale sosirii în România, așa cum recunoștea ulterior, reușind să inducă în rândul generalilor și liderilor politici români noțiunea rezistenței cu orice preț, noțiune pe care ofițerii francezi trimiși la cele patru armate românești le-au repetat⁴.

Generalului Berthelot nu i-au trebuit prea multe luni să se acomodeze cu realitățile militare din România, cu comportamentul politicianilor români, dar și cu modul de a fi al românilor, fie și în împrejurările dificile ale ocupării celei mai mari părți a țării de către armatele Puterilor Centrale. Simțind presiunea evenimentelor și derularea mult prea rapidă a operațiunilor militare în defavoarea României, regina Maria și-ar fi dorit să îl ajute pe generalul francez să perceapă într-un timp foarte scurt realitățile românești. Era o provocare și pentru temperamentul suveranei să se manifeste în această manieră. Prudența i-a dictat însă să acționeze etapizat, să nu-l „agreseze” pe Berthelot din primele zile cu informații pentru a nu și-l îndepărta:

„Mă duceam des să-l văd pe rege la Cartierul General; acolo am cunoscut diferiți generali și trimiși străini. Mai însemnat dintre toți era generalul Berthelot, șeful Misiunii franceze, trimise în ajutorul nostru. Generalul Berthelot era un om vesel, rotund la trup, și plin de optimism înviorător. Îmi plăcu din prima zi, dar văzui îndată că avea mult de învățat până să cunoască pe români și adevărata stare de lucruri de la noi. Aș fi dorit să-l lămuresc unele chestiuni, dar îmi dădeam seama că nu sosise ceasul. Trebuia să-l las să descopere el singur toate. Afară de acestea s-ar fi putut el de la început încrede în mine, o femeie? Nu putea ghici că eu știam ce nu știa nimeni, că nu-mi lipsea niciun element de cunoaștere a situației. Trebuia așadar să-mi aștept ceasul, să privesc lucrurile de la distanță, să am răbdare, să scrâșnesc din dinți și să fiu gata să înfrunt răul cât de cumplit ar fi fost”⁵. Iată o mostră de înțelepciune care este de departe o dovadă a multiplelor calități diplomatice și politice ale Reginei Maria. Suverana și Berthelot au făcut mai multe vizite comune pe front, în spitale etc., oferind contemporanilor modele de bună relaționare și transmițând un mesaj de cooperare și prietenie.

Dincolo de atribuțiile oficiale ce-i reveneau în calitate de șef al Misiunii militare franceze, generalul Berthelot a fost un apropiat al suveranilor României, un confident și un prieten deopotrivă, fiind în preajma Regelui Ferdinand și a Reginei Maria în toate zilele în care nu era plecat în inspecții pe front. De aceea, a putut să își noteze constant impresiile, în urma numeroaselor convorbiri private avute cu amândoi suveranii, sesizând aspecte ale vieții private, dar și stări de spirit ale celor care în fruntea României fiind în acele împrejurări extrem de grele, trebuiau să-i conducă pe români pentru a ieși din starea de dezastru în care se aflau. Iată câteva mostre în acest sens, din jurnalul generalului francez:

„5 ianuarie 1917: Regele este mâhnit... Mai spun că există întotdeauna alternativa de a rămâne, că apărarea până la capăt până la ultima fărâmă de pământ românesc este o datorie, și-i dau exemplul Belgiei...

9 ianuarie 1917: Îi vorbesc regelui despre planul meu de a călători la Moghilev și Petrograd... Regele mă aprobă întru totul și nu vede în această călătorie decât avantaje...

2 aprilie 1917: Dejun la Palatul Regal (reședința din Iași)... Ca întotdeauna, Regina este fermecătoare prin felul în care ne întâmpină. Îi cer Regelui să marcheze mai energic rolul său de șef al armatelor ruse aflate pe frontul românesc...

15 aprilie 1917: Sărbătorile de Paște, cea mai importantă dintre sărbătorile ortodoxe... Masă la Palatul Regal: felicitări și urări. Un moment se uită gravitatea situației și se închină pentru Victorie. Regina se arată încrezătoare și Regele este zâmbitor; ciocnim ouă: al meu nu rezistă”⁶.

Spirit fin, incisiv dar și ironic, trădând o inteligență deosebită, generalul aflat în societatea românească surprinde cu atâta finețe situații neobișnuite, lăsând pagini atractive. Iată o asemenea mostră atunci când relatează câteva aspecte referitoare la ziua de 10 mai 1917, când a avut loc ceremonia de defilare cu ocazia Zilei Regalității, parade fiind organizată la nord de Iași. Regele Ferdinand l-a rugat pe Berthelot să înmâneze decorațiile (Crucea Legiunii de Onoare) ofițerilor români, ceea ce acesta a și făcut „cu tot ceremonialul obișnuit, inclusiv Marseilleza, și nu e un spectacol banal să vezi, în timpul acestui război, un Hohenzollern ascultând Marseilleza, cu mâna la chipiu și cu cea mai mare eleganță”⁷.

Evenimentele revoluționare din Rusia, din primăvara anului 1917, au creat o stare de vulnerabilitate

României, context în care generalul Berthelot a cerut Regelui Ferdinand permisiunea de a face o călătorie de documentare la Sankt Petersburg, mai ales că, în capitala Rusiei se afla și Albert Thomas (ministrul francez al Armamentului). Astfel, la 14 mai 1917 generalul nota: „Către prânz, merg într-o vizită de curtoazie la rege pentru a-i vorbi despre călătoria mea la Petrograd și despre rezultatele obținute datorită sprijinului lui Albert Thomas”. Ca urmare a misiunii lui Berthelot, ministrul francez a acceptat să vină la Iași pentru a se convinge la fața locului despre refacerea armatei române și nevoia aprovizionării suplimentare a acesteia cu arme și muniții din partea Antantei.

La 29 mai 1917 a avut loc inspecția trupelor românești la Hirilău, defilarea unei divizii complet refăcute. Generalul Berthelot reține momentul și notează satisfăcut: „Albert Thomas este încântat și exclamă: Ai zice că sunt soldații noștri... Regele îmi acordă Crucea Ordinului Mihai Viteazul cu niște cuvinte emoționante care îmi merg drept la inimă”⁸.

Așa cum am precizat anterior, Berthelot radia, în general, o stare optimistă în privința finalului războiului, stare de spirit care trebuia să-i contameneze și pe românii cu care a intrat în contact. Un asemenea moment de încredere și optimism a fost prilejuit de sosirea la Iași a primilor mii de voluntari, ofițeri și soldați, care proveneau din rândul transilvănenilor și bucovinenilor ce fuseseră luați prizonieri de către armatele ruse din 1914 încolo: „21 iunie 1917: Primă manifestare de speranță într-o Românie Mare, cu ocazia încorporării în armata română și a depunerii jurământului de fidelitate față de rege a 300 de ofițeri și a 1500 de soldați bucovineni și transilvăneni, prizonieri ai rușilor, care au cerut să servească România”⁹.

Zilele de vară din 1917, când armata română s-a acoperit de glorie la Mărăști, Mărășești și Oituz, au reprezentat motive de sporire a optimismului generalului francez, fiindcă a putut vedea direct cum implicarea Misiunii militare franceze pe care o conducea a produs rezultate pozitive.

Din păcate, succesele obținute de armata română în vara anului 1917 nu au adus bucurie pe termen lung, fiindcă ezitățile din rândul comandanților ruși aflați în Moldova, evoluțiile politice din Rusia în toamna anului 1917 au condus la crearea unei situații extrem de periculoase pentru țara noastră. Totuși, eroismul dovedit în bătăliile din vara anului 1917 a salvat România și onoarea armatei române în prima conflagrație mondială, stare de spirit necesară după demoralizarea ce cuprinsese societatea româ-

nească la finalul anului anterior. Vitejia soldatului român a fost recunoscută și pe plan internațional. Lloyd George, primul-ministru al Marii Britanii, scria guvernului român, la 21 august 1917: „Reconstrucția armatei române și rezistența îndârjită – rezistență atât de prețioasă pentru cauza comună – pe care această armată o opune dușmanului în acest moment, în condiții de o greutate excepțională, prezintă un exemplu măreț de tărie, pe care libertatea o inspiră unui popor liber”¹⁰. Cu toate că trupele Puterilor Centrale au fost oprite în încercarea de a înainta spre est, revoluția bolșevică din Rusia a provocat haos pe frontul de est, guvernul bolșevic exprimându-și intenția de a încheia o pace separată cu Puterile Centrale. Astfel, la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, la Brest-Litovsk au început tratativele între Rusia și Germania ceea ce plasa România într-o situație extrem de grea; legată de Antanta prin convențiile din august 1916, rămăsese singură în estul Europei în fața presiunilor militare și politice ale Germaniei și Austro-Ungariei. Deși Consiliul de Coroană din 19 noiembrie/2 decembrie 1917 – la care a participat și generalul Berthelot – a hotărât continuarea rezistenței, poziția generalului rus Scerbacev în favoarea armistițiului și apoi încheierea armistițiului dintre Rusia și Germania – la Brest-Litovsk, în ziua de 22 noiembrie/5 decembrie – au obligat România să încheie armistițiul cu Puterile Centrale, la Focșani, în ziua de 26 noiembrie/9 decembrie 1917¹¹.

După înlocuirea guvernului I.I.C. Brătianu cu un guvern condus de generalul Al. Averescu, iar mai târziu cu un guvern conservator, condus de Al. Marghiloman, cu speranța obținerii unui tratat de pace mai puțin înrobitor, situația Misiunii militare franceze din România a devenit foarte complicată. Puterile Centrale solicitau expulzarea acestei misiuni, grăbind plecarea celor peste 1500 de ofițeri și soldați aflați în subordinea lui Berthelot. În aceste condiții generalul și misiunea franceză pleacă din Iași la 10 martie 1918, după ce la 5 martie se semnase la Bufta pacea preliminară care presupunea plecarea definitivă a francezilor. Când Berthelot a venit să își ia rămas bun de la rege și regină, momentul era apăsător, iar mai târziu Regina Maria scria: „Ne-am înțeles unul pe altul; intransigența cumva bărbătească a caracterului meu îi întâlnise sufletul de soldat la jumătatea drumului; și pentru el, cuvântul onoare nu avea decât un singur înțeles. Întrevederea noastră nu a durat mult; tot ce aveam să ne spunem fusese spus deja, iar aceasta era pur și

simplic doar o ultimă strângere de mâini, un ultim adio”¹².

În gara Socola, de unde au plecat ultimele trenuri cu membrii misiunii franceze atmosfera, era una mai degrabă de înmormântare. Totuși, mai plutea și o licărire de speranță, fiindcă dincolo de lacrimi, regrete, disperare, generalul Berthelot a reușit să le insufle miilor de români prezenți la gară (oficiali și soldați de rând), de pe scara vagonului, încrederea că vor reveni, repetând cu obstinație: „Noi ne vom întoarce!... Ne vom întoarce!” Contele de Saint-Aulaire, ministrul Franței la București nota la rândul său cu amărăciune semnificația acestui gest, al părăsirii României de către misiunile militare ale Franței, Angliei, SUA și Italiei: „Această plecare a misiunii noastre impusă de inamic marchează punctul culminant al tragediei românești. Ea desăvârșea izolarea țării, care vedea în ea singura legătură cu aliații ei cei mai dragi și cel mai bun temei de speranță”¹³.

Victoriile Antantei pe frontul de vest și cele din Balcani, din toamna anului 1918, au creat un nou raport de forțe, care a permis României să iasă din situația dificilă în care se afla în urma tratatului de pace din primăvară. În plus, promisiunea făcută de Berthelot în gara Socola în martie la plecarea din țară avea șanse tot mai mari de materializare. După capitularea Bulgariei, trupele franceze din Balcani au înaintat pe teritoriul acesteia. La 8 noiembrie 1918, din Bulgaria, generalul Berthelot a trimis la Iași o radiogramă pentru mobilizarea rapidă a armatei deoarece „mai târziu va fi prea târziu”. Prin urmare, regele Ferdinand a și decretat mobilizarea armatei române la 9 noiembrie, iar România a reintrat oficial în luptă de partea Antantei. Cu acest prilej, Berthelot a compus un emoționant apel către națiunea română: „Țărani, luați-vă furcile și secerile și ridicăți-vă împotriva invadatorului! La arme! Aceasta este chemarea patriei române pentru care ați suferit ! Este chemarea suveranului vostru, care a sacrificat totul pentru măreția României! Este chemarea strămoșilor voștri, a lui Ștefan cel Mare, a lui Mihai Viteazul... este strigătul fiilor și fraților voștri căzuți vitejește pe câmpurile de bătălie de la Oituz și Mărășești”¹⁴. Și acest gest simbolic al generalului francez demonstra atașamentul lui față de cauza poporului român, simpatia cu care Berthelot i-a înconjurat și a înțeles pe români. Imediat după acest moment, trupele franceze au forțat trecerea Dunării pentru a înainta spre București, paralel cu începutul părăsirii țării de către trupele germane.

În atari condiții, ale retragerii germanilor din București și ale nevoii revenirii conducerii României în capitală, lucrurile au început să se precipite. Semnalele pentru revenirea suveranilor României în capitală se înmulțeau, astfel că data aceasta trebuia să fie una simbolică. Regina Maria și-a notat în jurnalul ei și rolul pe care l-a jucat generalul francez în grăbirea deciziei Casei Regale de revenire triumfală: „S-a hotărât ziua de 1 decembrie pentru intrarea noastră în București. Credinciosul meu prieten Radu Rosetti venise cu o solie din partea generalului Berthelot, care stăruia să venim cât se poate de curând, căci ne așteptau trupele aliate, tot atât de nerăbdătoare ca și poporul nostru, doritori cu toții să ne pregătească o primire nemaipomenită”¹⁵.

La 30 noiembrie 1918, Berthelot a ajuns la București și a luat parte la 1 decembrie la reintrarea oficială în București a suveranilor României. Generalul francez a fost prezent în capitala României la toate momentele importante ale acestei zile „astrale” a românilor, de la primirea oficială în gară a suveranilor, la defilarea pe Calea Victoriei și nu în ultimul rând la recepția de la Palatul Cotroceni oferită seara de regele Ferdinand corpului diplomatic și oficialităților străine și românești: „Am fost întâmpinați la gara Mogoșoaia de generalul Berthelot și de câțiva ofițeri francezi și englezi, și, bineînțeles, de generalii noștri în frunte cu Prezan... Regele, eu, Nicky (IB – prințul Nicolae, fiul regelui) și Berthelot, pe același rând, eram în fruntea trupelor noastre, urmate de aproape de trupele aliate”¹⁶.

În cei aproape doi ani de prezență în mijlocul românilor, generalul Berthelot s-a străduit să-i înțeleagă pe cei în mijlocul cărora a fost aruncat de destin. A manifestat multă simpatie față de poporul român, suferind alături de noi în momentele de cumpănă ale retragerii la Iași în decembrie 1916, dar și bucurându-se în vara anului 1917 când a văzut primele semne ale României Mari, ori rezultatele muncii sale când armata română s-a acoperit de glorie în bătăliile de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Relațiile lui Berthelot cu Casa Regală s-au înscris în firescul stării de lucruri din acei ani, și dacă prezența sa în preajma Regelui Ferdinand era dictată de statutul său de șef al Misiunii militare franceze, apropierea de Regina Maria a survenit ca urmare a faptului că ambele personalități au împărtășit valori și viziuni comune, că au avut o capacitate sporită de a se adapta împrejurărilor și de a relaționa necondiționat pentru a-și îndeplini

fiecare datorită față de țara sa. Din fericire, generalul Berthelot a rămas un apropiat al suveranilor României și după 1918, a susținut în anul 1919 țara noastră în cadrul deciziilor politico-militare luate de aliați în cadrul Conferinței de Pace de la Paris. Iar românii au știut acest lucru atunci și acum, omagiind în persoana lui nu numai un prieten al României, ci și un competent militar și fin diplomat.

Bibliografie

General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, introducere de Glenn E. Torrey, traducere din limba franceză de Mona Iosif, Ed. Militară, București, 2015.

Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot. Soldier of France, defender of Romania*, Iași–Oxford–Portland, The Center for Romanian Studies, 2001.

Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. 3, ediția a II-a, argument de Gheorghe Buzatu, traducere vol. I, II, III de Mărgărita Miller Verghy, Ed. Moldova, Iași, 1991.

Maria, Regina României, *Jurnal de război*, trei volume, ediție de Lucian Boia, Ed. Humanitas, București, 2014–2015.

Berthelot și România/Berthelot et la Roumanie, coordonator Dumitru Preda, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997, sub egida Fundației „Mărășești-Mărăști-Oituz” și a Fundației „General Henri Mathias Berthelot”.

Contele de Saint-Aulaire, *Confesiunile unui bătrân diplomat*, traducere din franceză de Ileana Sturdza, București, Ed. Humanitas, 2003.

Marcel Fontaine, *Jurnal de război. Misiune în România, noiembrie 1916–aprilie 1918*, traducere de Micaela Ghițescu, București, Ed. Humanitas, 2016.

Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova, ediție revizuită și actualizată, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, București–Chișinău, Ed. Litera, 2018.

Imaginile provin din fototeca Muzeului Național de Istorie a României, prin amabilitatea domnului dr. Narcis

Dorin Ion, și din colecția particulară a domnului Daniel-Cosmin Obreja.

Note

¹ Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot. Soldier of France, defender of Romania*, Iași–Oxford–Portland, The Center for Romanian Studies, 2001, p. 145.

² General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, introducere de Glenn E. Torrey, traducere din limba franceză de Mona Iosif, Ed. Militară, București, 2015, p. 81.

³ *Ibidem*, p. 24, 37.

⁴ Glenn E. Torrey, *Henri Mathias Berthelot. Soldier of France, defender of Romania*, p. 154–155.

⁵ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. 3, ediția a II-a, argument de Gheorghe Buzatu, traducere vol. I, II, III de Mărgărita Miller Verghy, Ed. Moldova, Iași, 1991, p. 61–62.

⁶ General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, p. 131, 135, 166, 169.

⁷ *Ibidem*, p. 189.

⁸ *Ibidem*, p. 185, 192.

⁹ *Ibidem*, p. 200.

¹⁰ *Marea istorie ilustrată a României și a Republicii Moldova*, ediție revizuită și actualizată, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan, București–Chișinău, Ed. Litera, 2018, p. 474–475.

¹¹ *Ibidem*, p. 475.

¹² General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, p. 52–53.

¹³ *Cronica lumii românești, 1914–1920*, vol. 2, alcătuit de Dorina N. Rusu, prefață de Eugen Simion, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, Muzeul Național al Literaturii Române, București, 2018, p. 41.

¹⁴ General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, p. 58–59.

¹⁵ Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. 3, p. 429.

¹⁶ *Ibidem*, p. 433.

Întâlnirea generalului Henri Mathias Berthelot cu reprezentanții Consiliului Național Român din Timișoara, cu ocazia turneului întreprins în Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania*

Vasile Dudaș**

Într-un mic volum, intitulat *Amintiri din viața mea*, finalizat în ultima zi a anului 1935, la Viena, în timp ce deținea funcția de ministru plenipotențiar al României în Austria, cunoscutul diplomat bănățean dr. Caius Brediceanu consemna faptul că: „La 2 decembrie 1918 s-a constituit Consiliul Dirigent, cu care ocazie am fost ales secretar general la Resortul Externelor, al cărui șef era Alexandru Vaida Voevod. Atrăgând atenția președintelui Iuliu Maniu că s-au desemnat patru delegați ca să prezinte Regelui hotărârile de la Alba Iulia, fără să fie între ei niciun bănățean, dânsul a completat această delegație cu două persoane încă, cu Mihai Popovici, ca fost quasi ministru plenipotențiar al nostru pe lângă guvernul român în timpul războiului, la București și Iași, și cu mine, în calitate de secretar general al acestei delegațiuni și ca bănățean. Am fost însărcinat imediat să întâmpin pe generalul Berthelot, care trecea chiar atunci Dunărea pe la Giurgiu și să-l invit să ocupe cu trupe franceze Ardealul și Banatul și să intervin ca să se schimbe linia de demarcațiune, trasă, așa de nenorocit, pe Valea Mureșului”¹.

Peste opt ani, în 1943, cu ocazia consemnării unor amintiri legate de prezența sa la lucrările Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, Caius Brediceanu reamintea rugămintea primită din partea lui Iuliu Maniu, care în calitate de președinte al Consiliului Dirigent îl delegase să ia

legătura cu generalul Berthelot și să-l invite să viziteze Ardealul și Banatul. Cu acest prilej, el adăuga faptul că înainte de a pleca la Paris a organizat primirea generalului în Banat și la Sibiu. La primirea din gara lugojeană a oprit autoritățile administrative maghiare să ia parte la solemnitate, iar la Sibiu a servit generalului de interpret la recepția care a avut loc la Prefectură.²

Din relatările diplomatului bănățean rezultă că printre primele obiective pe care și le propusese Iuliu Maniu în calitate de președinte al Consiliului Dirigent, figura cel al stopării abuzurilor la care erau supuși românii bănățeni de către autoritățile militare sârbe și cei din părțile Aradului, Bihorului, Sătmărilor, Maramureșului și ai unei mari părți a Ardealului de Nord, prin acțiunile unor elemente ale vechilor structuri militare și administrative ale fostei armate austro-ungare.

Informat despre interesele sârbe în Banat, Iuliu Maniu a intuit încă din primele zile ale lunii noiembrie 1918, pericolul care îl prezenta ocupația militară sârbă a zonei. Potrivit diplomatului Viorel Virgil Tilea, el a solicitat Consiliului Național Român Central din Arad, printr-un apel telefonic, expediat în timp ce se afla la Viena, să apeleze prin emisari la sprijinul armatei române. Aflând de intenția noului guvern maghiar condus de contele Károlyi Mihály de a purta tratative cu reprezentanți

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

**Istoric dr., Muzeul Național al Banatului, Timișoara

ai armatei franceze și sârbe, el a comunicat totodată că este oportună și prezența la tratative a unui reprezentant român. Conducerea Consiliului Național Român Central a luat legătura cu Valeriu Braniște și l-a rugat să se deplaseze în capitala Serbiei pentru a apăra interesele românești. Din cauza stării precare a sănătății, greu afectate în urma detenției, acesta nu a putut efectua deplasarea³.

La solicitările repetate ale Consiliului Dirigent și cu sprijinul guvernului român, generalul Berthelot a luat hotărârea de a întreprinde o călătorie în zonele în care situația devenise deosebit de tensionată⁴, deplasare pe care el însuși a numit-o *turneul de pacificare*.

Întrucât despre acest turneu întreprins în intervalul 25 decembrie 1918–3 ianuarie 1919, pe itinerariul București–Pitești–Slatina–Craiova–Turnu Severin–Orșova–Caransebeș–Lugoj–Timișoara–Dețeta–Vârșet–Alibunar–Panciova–Belgrad–Timișoara–Seghedin–Arad–Oradea–Carei–Baia Mare–Dej–Bistrița–Cluj–Aiud–Alba Iulia–Teiuș–Sebeș–Sibiu–Brașov–București, s-a scris destul de mult⁵, ne-am propus în comunicarea de față să trecem în revistă informațiile legate de întâlnirea din dimineața zilei de 27 decembrie 1918 a generalului cu delegația românilor timișoreni.

Acțiunile represive luate de către autoritățile militare sârbe, care ocupaseră Banatul în perioada 5–21 noiembrie 1918, împotriva unor delegați români care participaseră la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, precum și a altor fruntași români care militau pentru unirea Banatului cu România au dus la tensionarea relațiilor dintre Regatul român și cel sârb. Pentru a preveni un posibil conflict militar între cele două state, cercurile conducătoare franceze au solicitat retragerea trupelor sârbe din Banat, solicitare refuzată de către guvernul de la Belgrad. În cele din urmă, Comandamentul suprem sârb a fost nevoit să accepte prezența unor trupe coloniale franceze în zonă, astfel că la 2 decembrie 1918, în Timișoara au intrat primele subunități ale Diviziei conduse de către generalul de divizie François Léon Jouinot Gambetta.⁶

Autoritățile militare sârbe intraseră în conflict și cu reprezentanții Sfatului Poporului din Timișoara, care preluaseră puterea în oraș în dimineața zilei de 31 octombrie 1918.

La 30 decembrie 1918, dr. Otto Roth în calitate de comisar și Kálman Jákobi în calitate de prefect

al orașului făceau cunoscut printr-un memoriu adresat generalului Gambetta, comandantul armatei franceze, că în repetate rânduri, comandantul trupelor de ocupație sârbe le-a cerut demisia, pentru a putea instala în locul lor funcționari desemnați de Consiliul Național Sârb din Novi Sad. În cazul unui refuz, acesta le-a subliniat faptul că va folosi forța. Cu toate aceste amenințări, cei doi au declarat hotărât că nu-și vor părăsi posturile, decât constrânși de forța militară. În finalul demersului lor, ei solicitau generalului francez să intervină grabnic pe lângă autoritățile sârbe, pentru ca acestea să respecte clauzele armistițiului de la Belgrad și să lase în continuare administrația în mâinile lor, promițând că vor face cum vor putea mai bine, pentru ca ordinea publică să fie menținută, aprovizionarea populației și a trupelor de ocupație să funcționeze normal⁷.

Legat de popasul său timișorean din dimineața zilei de 27 decembrie, generalul francez consemnează în memoriile sale: „La drum spre Timișoara. Primim în toate gările Mehadia, Domașnea, Caransebeș (episcopul Cristea) și Lugoj coruri, discursuri etc. Sosire la Timișoara, la ora 11 seara. Ne-am culcat în tren. 27 decembrie. Vizite în tren. Autorități sârbe, generalul Georgevici, doamne române, autorități locale. L-am văzut pe generalul Jouinot Gambetta și pe șeful său de stat major. Noi ne reducem din sarcini și respirăm puțin. Plecare la ora 10”⁸.

Majoritatea studiilor publicate până în prezent, precum și volumele care consemnează popasul timișorean al generalului Berthelot din dimineața zilei de 27 decembrie 1918, relatează despre întâlnirea sa cu generalul francez Gambetta, generalul sârb Djordje Djordjević, precum și cu delegația Consiliului Național Român local. Legat de întâlnirea cu delegația fruntașilor români sunt citate consemnările lui Aurel Cosma junior⁹.

Într-adevăr, la 27 noiembrie 1978, dr. Aurel Cosma junior a redactat un articol intitulat *Berthelot în Banat* pe care l-a trimis prin poștă pe adresa redacției revistei „Orizont” din Timișoara¹⁰. Martor ocular al evenimentelor acelor zile, acesta consemna în articolul menționat mai sus: „Din cauza acestor prelungite opriri în gările intermediare, trenul generalului Berthelot n-a mai putut ajunge la Timișoara decât mai târziu, când autoritățile militare de ocupație au ordonat interzicerea accesului în gară și pe peron a marelui număr de români care veniseră

să-l salute pe Berthelot. Publicul mobilizat în acest scop a fost împrăștiat și trimis acasă. Dr. Aurel Cosma chemase la întrunire mii de români din cartierele orașului, precum și din localitățile învecinate orașului, ca să-i facă o primire grandioasă ilustrului prieten al României, dar lumea fusese deja dispersată din ordinul general al comandamentului local, deoarece trenul întârziase. Auzind despre cele întâmplate, generalul Berthelot și-a modificat itinerariul călătoriei. Și-a petrecut cu suita sa noaptea în vagonul de dormit al trenului garat la Timișoara și a dispus să fie a doua zi invitați la el fruntașii vieții publice românești din capitala Banatului. Ziua de vineri 27 decembrie 1918 și-a consacrat-o generalul Berthelot primirii delegaților și conducătorilor români din Timișoara, când a stat îndelung de vorbă cu ei despre situația politică locală și a zonei de vest a românisului. Autoritățile militare nu au mai admis manifestații cu participarea mulțimilor de români ca în ziua precedentă. În salo-nul trenului special al lui Berthelot a fost introdus șeful delegației dr. Aurel Cosma, care condusesse pe reprezentanții Banatului la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, fiind însoțit de colaboratorii săi din Consiliul Național Roman de la Timișoara, printre care avocații dr. Gheorghe Adam și dr. Lucian Georgevici. După o lungă oprire în gara din capitala Banatului, Berthelot și-a continuat turneul prin zona de vest a provinciei”¹¹.

Cum a prezentat însă presa vremii acest popas. Corespondentul gazetei „Românul” care apărea la Arad, consemna: „Trenul special al generalului Berthelot a sosit ieri dimineață, joi, din Orșova și era să ajungă la orele 6 în Timișoara, dar la Caransebeș și Lugoj i s-au făcut primiri impozante din partea românilor. În cele două gări s-a adunat public imens românesc care a făcut ovații popularului general, bărbații noștri conducători au ținut discursuri. Ba în gara Lugojului corul maestrului Vidu a delectat pe oaspetele rar cu multe cântări românești. Generalul Berthelot a fost viu impresionat de aceste manifestații călduroase ale unui popor din aceeași rasă cu poporul francez – sângele apă nu se face – și a renunțat la programul său strict de călătorie. În gara Timișorii a sosit trenul generalului Berthelot abia la orele 10 seara, când gara era închisă de sârbi și publicul silit să se împrăștie. Peste noapte generalul a dormit în trenul său care a staționat în gară. Deja de aseară generalul Berthelot a trimis vorbă că va

primi azi dimineață delegațiunile românești. Așa s-a și întâmplat. Azi dimineață s-au prezentat la Berthelot domnii dr. Aurel Cosma, dr. Adam, dr. Georgevici, dr. Leucuța și protopopul Ioan Oprea. Avem știri că generalul Berthelot a fost informat de situațiunea precară a românilor bănățeni de când cu dominația de teroare sârbească. Curierul nostru special a văzut în gara Timișorii și pe Preasfinția Sa episcopul Ioan I. Papp al Aradului întreținându-se cu șeful Statului major francez. După toată verosimilitatea Preasfinția Sa a făcut intervenție pentru eliberarea românilor deținuți de sârbi”¹².

Aceeași publicație insera o informație sub semnătura unui refugiat bănățean din Orșova care comunica: „Berthelot generalul francez plecând la 25 c.n. din București peste Craiova–Turnu-Severin conform meritului său (de eliberator), voiam să-i facem o primire grandioasă începând de la poarta Banatului, de la Orșova; însă toate pregătirile noastre au fost zădărnicate din partea comandamentului armatei de ocupație sârbă. În zadar am garantat pe lângă responsabilitate, că pregătirile noastre nu vor periclita ordinea sau interesele lor; poporul, cu toți ai lui, a fost respins brutal de la favoarea primirei, așa că de la Orșova la Mehadia nu au putut nici să-și șoptească sugestiunile cordiale înaintea marelui general. De la Iablanița încoace, îndeosebi la Caransebeș și Lugoj, mai bine a putut respira inima românească, pentru că poporul nostru a apărut în număr considerabil. La Timișoara, toate porțile de intrare și ieșire ale gării au fost închise de sentinelele sârbe, așa încât și aceia cari au răzbit prin protecția unui ofițer să pătrundă în restaurant, de acolo n-au putut să se miște. Ne-am bucura, dacă dl general ar ști toate acestea... dar ar ști terorizarea și condamnarea noastră teribilă la mutism”¹³.

Potrivit corespondentului publicației de limbă germană „Temesvarer Zeitung”, în dimineața zilei de 27 decembrie la ora opt și treizeci de minute trenul a fost tras pe peron și la început a sosit generalul Gambetta însoțit de un grup de ofițeri din statul său major care au urcat în vagonul salon și au conversat cu generalul circa 15 minute, pentru că la ora 9 deja sosise generalul sârb Djordjević însoțit, de asemenea, de un grup de ofițeri. Și acesta a urcat în tren și după câteva minute cei doi generali au coborât, iar generalul sârb i-a prezentat ofițerii care îl însoțeau.

Privitor la delegația românilor timișoreni, aceasta a fost condusă de protopopul Ioan Oprea care era

însoțit de dr. Aurel Cosma, dr. Lucian Georgevici, dr. Ioan Leucuța și George Adam. În jurul orei 10 trenul a plecat spre Panciova. În finalul reportajului său, corespondentul publicației amintește de primiriile impozante de care s-a bucurat generalul francez cu ocazia trecerii prin Teregova, Caransebeș și Lugoj.¹⁴ De asemenea și corespondentul publicației periodice de limba maghiară „Temesvári hirlap” consemna faptul că în cursul dimineții zilei de 27 decembrie, generalul a primit pe generalul francez Gambetta și generalul sârb Djordjević care a fost însoțit de șeful său de stat major. Legat de delegația fruntașilor romani acesta amintește numai faptul că a primit o delegație condusă de protopopul ortodox Ioan Oprea.¹⁵

Din coroborarea relatărilor unor martori oculari cu consemnările publicațiilor periodice ale vremii, rezultă că pe parcursul celor circa nouăzeci de minute ale popasului său în gara din cartierul timișorean Iosefin, generalul Berthelot s-a informat despre situația din spațiul bănățean atât din partea comandanților trupelor franceze și sârbe care controlau din punct de vedere militar zona, cât și a principalilor lideri români care constituiseră în capitala Banatului, la 31 octombrie 1918, primul Consiliu Militar Național Român de pe teritoriul Banatului, Crișanei, Sătmarului, Maramureșului și Ardealului. Întrucât după reîntoarcerea de la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, Aurel Cosma fusese chemat să se prezinte la comandamentul armatei sârbe, care îl somase să comunice, că acest organism politic își încetează activitatea, fruntașii români bănățeni au fost nevoiți să se prezinte la întâlnirea cu generalul Berthelot în calitate de reprezentanți ai comunității ortodoxe române timișorene.

Note

¹ Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, Tipografia Corvin, 1936, p. 16.

² Gelu Neamțu, Mircea Vaida Voevod, *1 Decembrie 1918 mărturiile ale participanților*, Ioachim Crăciun, *Documente la un sfert de veac de la Marea Unire*, București, Ed. Academiei Române, 2005, p. 66.

³ V.V. Tilea, *Acțiunea diplomatică a României noiembrie 1919–martie 1920*, Sibiu, Tipografia Poporului, 1925, p. 138.

⁴ Situația Banatului la sfârșitul Primei Mari Conflagrații Mondiale este analizată în numeroase volume și studii. Între acestea amintim lucrarea *Mișcarea Națională din Banat și Marea Unire – 1918*, publicată în anul 1993 la Editura Mitropoliei din Timișoara sub semnătura lui Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca și Mariana Sârbu și Teza de doctorat *Franța și Banatul între anii 1916–1919*, elaborată de Ionela Moscovici și susținută public în anul 2013 la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca care are anexată o amplă bibliografie.

⁵ Ghiță Pop, *Generalul Berthelot în Transilvania*, în „Lucefărul”, XIV, nr. 2/1919, p. 44–45; Gheorghe Neamțu, *Activitatea Consiliului Național Român din Caransebeș (noiembrie 1918–august 1919)*. *Amintiri și documente*, Caransebeș, 1927, p. 83; Aurel Cosma junior, *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, București, 1932; Paul Abrudan, *Vizita generalului Berthelot la Săliște*, în „Tribuna”, XXXV, nr. 8215, din 25 decembrie 1983, p. 2.; Antonie Plămădeală, *Contribuții istorice privind perioada 1918–1939*. *Elie Miron Cristea, documente, însemnări și corespondențe*, Sibiu, 1987, p. 225; Radu Păiușan, *Mișcarea Națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, Editura de Vest, p. 144–146; Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918–1919*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 125; Valeriu Leu, Carmen Albert, *Banatul în memorialistica mărunță (1914–1919)*, *Banatica*, XIII, 1995, vol. II, p.323; General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914–1919)*, București, 1997; Constantin I. Stan, Ioan I Șerban, *Călătoria generalului Henri Mathias Berthelot în Transilvania și Banat (decembrie–ianuarie 1919)*, în „Apulum”. Muzeul Unirii Alba Iulia, XXVIII, 2001, nr. 2, p. 165–181; Viorel Faur, *Generalul francez Henri Mathias Berthelot în Bihor (1918)*, *Cele Trei Crișuri*, seria a II-a, nr. 1/1990, p. 12; Ionela Moscovici, *Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze*, în *Analele Banatului*, Serie nouă, Arheologie – Istorie, XVIII, 2010, Editura Mega, Cluj-Napoca, p. 244. Eugenia Crișan, *Generalul francez Berthelot și România*, în *Conferințele Bibliotecii Astra*, nr. 88/2010. Conferința prezentată în ziua de 14 iulie 2010; Ionela Moscovici, „Turneul de pacificare”, *vizita generalului Berthelot în Banat, în decembrie 1918*, în *Studii și cercetări bănățene. Banatul, istorie și multiculturalitate*, Reșita – Novi Sad, 2012, p. 130–139.

⁶ În cele din urmă, după multe ezitări, în martie 1919, guvernul sârb a admis să-și retragă trupele pe aliniamentul Orșova–Lugoj–Lipova la 10 km est de Timișoara. Această situație se va menține până la începutul lunii august 1919, când unitățile militare sârbe s-au retras de pe întregul teritoriu bănățean revenit României, conform hotărârilor Conferinței de Pace de la Paris.

⁷ Archives Historiques Militaires Vincennes, Ministère de la Guerre, État Major de l’Armée, 250/1918.

⁸ General Henri Mathias Berthelot, *Jurnal și corespondență, 1916–1919*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 334.

⁹ Acestea sunt păstrate în fondul familial care-i poartă numele, aflat în colecțiile Serviciului județean Timiș al Arhivelor Naționale.

¹⁰ Articolul era adresat lui Ion Arieșanu care deținea în acel timp funcția de redactor-șef al revistei menționate. Din motive necunoscute articolul nu a fost publicat.

¹¹ Serviciul județean Timiș al Arhivelor Naționale, fond Aurel Cosma junior, dosar nr. 4, f. 11–12.

¹² „Românul”, VII, nr. 40, din 15/28 decembrie 1918.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ „Temesvarer Zeitung”, LXVII, nr. 292, din 28 decembrie 1918.

¹⁵ „Temesvári hirlap”, XVI, nr. 293, din 28 decembrie 1918.

Imaginea generalului H.M. Berthelot în scrierile cărturarului Aurel Cosma junior*

Ioan David**

Informații diverse despre generalul Henri Mathias Berthelot sunt așternute pe hârtie, de către Aurel Cosma junior, încă din anul 1931 și preocuparea cărturarului bănățean pentru această istorică personalitate continuă până în anul 1978¹. Dar, ipostazele cele mai interesante și diverse în care este prezentă personalitatea ofițerului francez de grad superior le găsim în lucrarea *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, pe care Aurel Cosma junior a semnat-o, la Timișoara, în data de 28 ianuarie 1932², și asupra căreia am să zăbovesc în cele ce urmează.

De ce tocmai la acea dată? Pentru că autorul a vrut să aducă un omagiu generalului fix la un an³ de la trecerea sa în neființă: „Amintirea morții sale trebuie să răscolească în sufletele noastre toate sentimentele de grațitudine și de iubire ce le-a avut și le va avea totdeauna neamul românesc pentru Franța și trebuie să evoce în memoria noastră toate faptele eroice cu care a contribuit generalul Berthelot la formarea României Mari”.⁴ Și nu au fost puține.

Generalul Berthelot a sosit în România, împreună cu misiunea franceză, la 16 octombrie 1916, după ce a fost încununat cu laurii victoriei în marea bătălie de la Marna, unde francezii, după șase zile de lupte crâncene, au reușit să înfrângă inamicul și să închidă drumul nemților spre Paris: „Nici nu putea Franța să aleagă un om mai destinat pentru această misiune grea și delicată, decât pe acela care a dat dovadă de un spirit de organizare și de îmbărbătare în cele mai grele zile pe care le-a trăit Franța în august 1914. Nici nu putea Franța să-i trimită glo-

riosului nostru Rege Ferdinand I-iul și eroicei noastre armate un colaborator mai talentat, mai sincer și mai atașat, decât pe generalul Berthelot, care alături de vitejii noștri comandanți și-a îndeplinit misiunea până la sfârșit, pregătind mai întâi bătălia de la Mărășești, iar mai târziu dezrobirea noastră a tuturor. (...) Franța ni l-a trimis pe generalul Berthelot, care împreună cu armata sa franceză și alături de armata noastră au deschis calea făuririi României Mari de astăzi și a unității noastre naționale!”⁵

România, odată intrată în război, avea să înfrunte nu numai un inamic bine pregătit și înzestrat militar, ci și un pachet imens de greutate: lipsă de îmbrăcăminte și hrană, tehnică de război precară, fonduri financiare insuficiente, un front de luptă extrem de întins, toate aceste împrejurări au condus la dezastrul campaniei din 1916 și la retragerea armatei române pe Siret. În astfel de condiții, misiunea generalului francez nu era una simplă. Ea viza, în principal, două direcții:

1. Coordonarea operațiunilor militare de pe frontul român cu acelea de pe celelalte fronturi.

2. Reorganizarea cadrelor armatei române, precum și a școlilor de instrucție militară pe baza experiențelor câștigate în primii ani de război.

Dar, înainte de orice, pentru generalul Berthelot, cuvântul de ordine era „refacerea armatei române”, o armată decimată, obosită, pe deasupra și timorată. În acest demers, concluziona Aurel Cosma junior „generalul Berthelot era un vulcan puternic care clocotea și care împrăștia în jurul lui căldura mângâierii și a credinței într-o victorie sigură”.⁶ Și

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

** Cercetător științific, dr., director, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” Timișoara

mai completează autorul că, în această titanică muncă, „partea de leu a avut-o generalul Berthelot”,⁷ cu ofițeri din misiunea franceză. La capătul stagiului de pregătire, armata română refăcută fizic, moral și material nu mai semăna deloc cu cea din primele zile de război. În mai 1917, ministrul Munițiilor din Franța, Albert Thomas, a venit în România să cerceteze starea frontului oriental; cu acest prilej a asistat la o manevră a dorobanților români. Acțiunea s-a dovedit impecabilă, iar generalul, mândru de truda sa, a exclamat către înaltul demnitar francez: „Privește-i, parcă ar fi soldați francezi!”⁸ Practic, prin acest demers militar, generalul Berthelot a pregătit, deopotrivă, ofensiva de la Mărășești.

Victoria noastră de la Mărășești și Oituz ar fi fost decisivă pentru România dacă nu ar fi intervenit trădarea aliaților ruși. Au urmat, după cum se știe, tratativele de armistițiu de la Focșani, care s-au încheiat la 9 decembrie 1917, apoi semnarea, la 5 martie 1918, a condițiilor preliminare de pace de la Buftea, care au determinat retragerea din România a misiunii franceze, în frunte cu generalul Berthelot. Era o despărțire tristă, cu lacrimi pe obraz, după cum descrie momentul Aurel Cosma junior:

„...12 martie, seara, era momentul dureros al plecării. Gara era ticsită de lume. Tăcerea și ceața, care învăluiau siluetele oamenilor acoperiți de negura întunericului, întristau și mai mult atmosfera. (...) Plângea Regele, plângea Regina, plângea și ultimul soldat. Dar, plângeau și francezii, pentru că se despărteau de a doua lor patrie. Trenul s-a pus în mișcare. Lumea striga: «Vive la France!», iar cei care plecau «Trăiască România Mare!» Acordurile acestor strigăte se înălțau ca o rugăciune spre Ceruri, iar de sus părea că se aude ecoul simfoniei redeșteptării noastre naționale. Generalul Berthelot stătea pe scara vagonului său și cu o privire înduioșătoare și plină de dragoste i-a îmbrățișat pe toți concetățenii lui, care au venit să-și ia rămas bun. Era vădit emoționat. Cu fața muiată în lacrimi și cu vocea înăbușită de durerea despărțirii n-a putut să zică decât «la revedere».”⁹

Era o despărțire temporară, pentru că pe frontul de vest, războiul a trecut în faza lui decisivă: ofensivele germane, cu un efectiv de peste un milion de oameni au fost respinse, rând pe rând, de armatele aliate. Și în aceste bătălii, generalul Berthelot și-a câștigat noi titluri de glorie. Franța era pregătită,

de-acum, să dea lovitura finală inamicului. Astfel, generalul Berthelot ajunge din nou în Orient, de această dată în Balcani, cu misia de a organiza armata aliată de la Dunăre. O face cu aceeași sârguință și profesionalism. La 10 noiembrie, pășește pe tărâmul localității Giurgiu, în timp ce Regele Ferdinand ordonă mobilizarea armatei române. De aici, de la Giurgiu, generalul Berthelot trimite o însuflețitoare proclamație către români, distribuită deasupra Bucureștiului din avioanele franceze, în mii de exemplare:

„La arme Români!! La arme Români!! Trupele franceze trec astăzi Dunărea pentru a vă ajuta să vă eliberați de jugul, sub care inamicul credea să vă îngenuncheze. De opt luni de zile ați fost cu toții în măsură de a judeca brutalitatea inamicului care vă socotea în puterea lui. Voi, mai cu deosebire, oameni din Oltenia și Muntenia, care de doi ani de zile ați suferit ocupația, ați putut constata obrăznicia și barbaria dușmanului care se numește civilizată. Germanii au pustiit câmpiile voastre și au golit staulele voastre, au prădat casele voastre, au așezat robia și foametea la vetrele voastre, ferm, hotărât, ei însuși au spus-o, să nu vă lase decât ochii pentru a plânge. Ceasul răzbunării sau mai bine zis ceasul dreptății a sunat; învins, pretutindenea acolo unde nu este zdrobit, dușmanul este pretutindeni pus pe fugă. Clipa a sunat de a arde zdreanța de hârtie care ne-a fost adusă la București.

Soldați! Batalioanele voastre să se unească cu ale noastre.

Țărani, sculați-vă și luați armele împotriva cotropitorului. Acesta este apelul patriei Române pentru care voi ați suferit. Acesta este apelul guvernului vostru care a jertfit totul pentru «Marea Românie». Acesta este apelul strămoșilor, a umbrei lui Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Mircea cel Bătrân. Acesta este strigătul feciorilor și fraților voștri căzuți cu glorie pe câmpul de bătălie de la Oituz, Mărăști și Mărășești și pretutindeni unde a fost nevoie de apărarea pământului. Iară mâine veți putea vedea steagul englez și tricolorul francez fălfăind alături de tricolorul vostru, la puternica suflare a victoriei și libertății.

Sculați-vă, frați români, și aruncați-vă asupra dușmanului!” (ss) Berthelot¹⁰.

Ce a urmat se știe. Cu mari sacrificii, cu mari jertfe: ziua Marii Uniri! Împlinirea unui vis secular al poporului român, parte fiind la acest fericit moment și generalul Berthelot.

„Cea mai mare satisfacție sufletească – conchide Aurel Cosma junior – o avea generalul Berthelot, a cărui inimă de francez și de român în același timp se scâldea în baia abundentă a sentimentelor de fericire, pentru că și-a văzut rodul muncii sale pe deplin înfăptuit. Generalul Berthelot și-a făcut datoria sa atât ca erou francez, cât și ca patriot român”.¹¹

Note

¹ La Arhivele Naționale, Serviciul Județean Timiș, se găsește Fondul Familiar „Aurel Cosma”, donat de către Aurel Cosma junior în anul 1979. Legat de subiectul abordat în lucrare, acesta conține extrase din ziarul „L’illustration” nr. 4588/7 februarie 1931, articole în manuscris și dactilografiate ale lui Aurel Cosma junior referitoare la generalul Henri Berthelot (1861–1931).

² Lucrarea *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor* a fost publicată la „Imprimeriile Independența” din București, în același an în care a fost scrisă, 1932. Autorul semnează: Aurel Cosma junior, doctor al Facultății de Drept din Paris, fost deputat și publicist. În 2006, fondul a fost revizuit, rezultatul: 206 u.a.

³ Generalul H. Berthelot a trecut în neființă la 28 ianuarie 1931.

⁴ Aurel Cosma, *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, București, Imprimeriile Independența, 1932, p. 3.

⁵ Idem, *Ibidem*, p. 6–7.

⁶ Idem, *Ibidem*, p. 8.

⁷ Idem, *Ibidem*, p. 9.

⁸ Idem, *Ibidem*, p. 9.

⁹ Idem, *Ibidem*, p. 13–14.

¹⁰ Idem, *Ibidem*, p. 17.

¹¹ Idem, *Ibidem*, p. 18.

Henri Mathias Berthelot, Misiunea franceză și Banatul Montan. Evenimente, momente și trasee cărășene*

*Daniela Marchetti***

*Ionel Bota****

Banatul istoric este strâns legat de personalitatea și activitatea generalului francez Henri Mathias Berthelot (7 decembrie 1861, Feurs–29 ianuarie 1931, Paris),¹ fostul șef de Stat Major al armatelor franceze pe frontul de vest, într-o formulă de coordonare sub comanda mareșalului Joseph Joffre. S-a scris elogios despre aceste aspecte din biografia ilustrului ofițer iar evenimentialul include fapte memorabile prin care acest personaj important a avut un rol remarcabil și pentru devenirea postbelică a României, reîntregită prin actele din 27 martie 1918, 27 noiembrie 1918, 1 decembrie 1918 și 3 august 1919, când Basarabia, Bucovina, Transilvania, Crișana, Maramureșul și Banatul se unesc într-o Românie mare, una și nedespărțită, o voce solidă în diplomația interbelică. Toate aceste realități au fost efectul unui efort suprem în cadrul căruia s-a evidențiat și rolul imens pe care l-a avut Henri Mathias Berthelot.

Misiunea lui Berthelot își are începutul în 3/16 octombrie 1916.² Cum se știe deja, la 7 octombrie 1916, Antanta a decis acordarea imediată a unui sprijin militar, logistic, material, strategic și de instruire a capacității umane aflate sub arme în acel moment crucial pentru soarta României.³ Aceeași decizie a alianței nominalizează pe Berthelot în funcția de coordonator pentru România. Berthelot a sosit în Moldova, la Iași, însoțit de membrii misiunii, la 15 octombrie 1916. Detașarea pe lângă armata română este subliniată în documentul oficial tocmai

prin statutul acordat generalului francez de șef al Misiunii militare franceze, iar din decembrie 1917 regele Ferdinand îl numește consilier militar al său. Așadar, Misiunea franceză este deja activă, în fapt, din octombrie 1916 și cuprinde 277 de ofițeri de infanterie, cavalerie și artilerie, 88 de medici, farmaciști și veterinari, 37 de piloți și observatori aerieni, patru ofițeri de marină, opt ofițeri de intervenții, șapte ofițeri de informații secrete și de protecție informativă, 1150 de ofițeri inferiori, subofițeri și soldați care în viața civilă practică diferite meserii și competente în strânsă legătură cu problemele militare.⁴

Operațiunea reorganizării armatei române, conform proiectului girat de Franța, îndeosebi, prin mesagerul ei providențial, Henri Mathias Berthelot, se desfășoară cu deosebire în cursul anului 1917, ofițerii echipei fiind instalați cu funcții și competențe având în subordine specialiști militari și civili, francezi și români, în două departamente, Misiunea militară și Misiunea civilă.

Misiunea civilă este o secțiune inspirată la constituirea ei chiar de către Berthelot și are la bază ideea constituirii în zona liberă a Moldovei, dar și în teritoriile ocupate, a unor departamente după moda organizării administrative a Franței, toate aceste probleme fiind notate pe vechea hartă a României Mari, realizată de cabinetul de experți ai generalului Cristescu, în perioada pregătirii intrării României în război. Cu creionul albastru, Berthelot delimita aceste departamente în Moldova Nord, Moldova

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

**Scriitoare, Udine, Italia

***Scriitor, Uniunea Scriitorilor din România

Sud, Dobrogea, Muntenia, Oltenia, Banat, Transilvania, Bucovina Nord, Bucovina Sud, Galiția Sud, Maramureș Nord, Maramureș Sud și Bihor.

Misiunea militară include, ca secțiuni aparte, Comisia de reorganizare și dotare logistică, îndrumare și instruire pentru infanterie, Comisia pentru crearea și modernizare diviziei vânătorilor de munte, Misiunea serviciului medical militar, Misiunea de intendență și proviant, Misiunea flotei aeriene. Un serviciu special, cu efecte imediate în teritoriul ocupat de Puterile Centrale (Oltenia, Muntenia, Dobrogea, din România Vechiului Regat), dar și în Banat, Transilvania, Crișana, Maramureșul istoric și Bucovina, serviciul intitulat M, urma a fi constituit din agenți infiltrați în aceste teritorii și în grupuri de decizie militară și administrativ-civilă, cu scopul de a colecta date, informații, opinii, inclusiv pe baza unor consultări discrete cu populația comunităților respective, spre a fi realizate sinteze care să mărească ulterior luarea unor decizii cu referire la aceste realități.

În teritoriul liber al României, pe lângă Marele Cartier General și Regele Ferdinand I, încartiruiți la Bârlad, Berthelot detașează și echipa Serviciului secret de informații și contrainformații, niciodată nominalizat oficial astfel, ci cu sigla MF, fără codul misionar al secțiunii din subordine, între ofițerii acestuia aflându-se și Victorian Cucu. Încă din vremea comanda la Statul Major Francez pe frontul de vest, Henri Mathias Berthelot avea la biroul de luptă, ca expert al geografilor militari, pe Victorian Cucu, originar din Oravița, în Banatul de Munte, dar locuind în Franța cu familia din 1901, tatăl său fiind angajat al Ambasadei Austro-Ungariei de la Paris.⁵ La începutul războiului, Victorian Cucu, care avea și cetățenia Republicii Franceze, a cerut încadrarea în armata franceză cu același grad pe care i-l conferise pregătirea militară austro-ungară de la Școala Superioară de Război din Graz, adică maior. La deplasarea în România a echipei Berthelot deja obținuse gradul de colonel cu aceleași competențe, geografie și strategii militare.

Inteligența acestui ofițer cu rădăcini românești în Banatul Montan, în orașul Oravița – unde funcționa un edificiu teatral, Teatrul Vechi, inaugurat cu două spectacole, la 5 și 7 octombrie 1817, în prezența familiei imperiale de atunci, Francisc I și Carolina-Augusta, fiind prima clădire a genului din cultura română actuală – se evidențiază foarte repede în câteva situații cheie în contextul acelor evenimente hotărâtoare pentru destinul românesc. În ianuarie 1917 când, cu o parte din echipa

ofițerilor de informații de la Bârlad, Victorian Cucu execută o prognoză a situației *de facto* în raporturile de colaborare militară româno-rusă și raportează lui Berthelot că se poate organiza deplasarea unei delegații la Petrograd, în urma discuțiilor cu partea rusă, reprezentată de generalul Gurko, i se facilitează României, prin teritoriul Rusiei, intrarea în inventarele armatei noastre a 220 000 de puști, 2700 de mitraliere, 199 aeroplane echipate de luptă, 1,37 milioane grenade, 100 milioane cartușe, două milioane obuze de artilerie.⁶ Îl găsim pe ofițerul cărășan și la 7 iunie 1917, la Iași, când vor depune jurământul de credință față de rege și față de țară, foarte mulți voluntari ardeleni și bucovineni dintre foștii prizonieri, la vremea când se pregătea de pe linia frontului moldovean o ofensivă.⁷ Sau la 18 iulie, când se convoacă un consiliu de război la reședința regală din Iași, unde iau parte generalul Constantin Prezan, șeful Înaltului Comandament Român, reprezentantul Rusiei Șcerbacev, Berthelot, ca șef al Misiunii franceze și cetățean de onoare al României, încă din 2 mai. Ca efect i se ia comanda Armatei I generalului Cristescu, înlocuit cu generalul Eremia Grigorescu și se încearcă în diverse poziții ale frontului sud, intrarea în teritoriul României ocupate.⁸ Când colonelul Charles Vesperini, atașat pe lângă Divizia 3 Infanterie, remarca efortul lui Berthelot pentru a redresa potențialul aliatului român din Antanta, Victorian Cucu era prezent alături de generalul său și, în ziua de 19 august 1917, mai mulți ofițeri francezi au fost decorați cu medaliile românești de însuși Regele Ferdinand I: Vincent François, Maurice Gand, Charles Mallet De Mailly, Nede, Roger Lucy, întreaga Misiune primea felicitările ministrului francez de Război, Painleve.⁹

Mai amintim că rolul lui Berthelot, fiind reiterat în slujba României și în cursul anului 1918, a celei de-a doua etape a Misiunii franceze, de la 1 octombrie 1918 până la 4 mai 1919, ofițerul său de informații îl va însoți anterior, în iulie 1918, într-o misiune în SUA, apoi când generalul preia comandamentul Armatei a V-a franceze¹⁰ ori când este retrimis în Balcani și ajunge să îl informeze mult mai devreme pe Regele Ferdinand să denunțe pacea de la București/Buftea, din martie 1918,¹¹ anticipând că la venirea iernii, cel târziu, Puterile Centrale vor fi înfrânte și România trebuie să revină în alianță cu Antanta.

Duminică, 29 decembrie 1918 la Arad, Berthelot sosind de la Seghedin pentru a discuta cu colonelul Dragan Popovici, comandantul armatelor sârbe de ocupație, să părăsească orașul,¹² pentru că se

încheiase rolul armatei sârbe de a ocupa sudul Ungariei după ce frontul de la Salonic este străpuns și capitulase Bulgaria, la 29 septembrie 1918, generalul va înțelege și o altă latură dificilă a misiunii sale. Inserează în dialogul cu cealaltă parte conținutul Convenției Militare de la Belgrad, 13 noiembrie 1918 (semnatari: Franța, reprezentată de generalul Paul Prosper Henrys și de Franchet D'Esperey, Serbia, mareșalul Jivojin Misici, comandantul armatei sârbe, Ungaria, Bela Linder), privind stabilirea liniei de demarcație pentru Ungaria față cu teritoriile de la est de Tisa, când se aduce la cunoștința Ungariei condiția armistițiului de la Villa Giusti, 3 noiembrie 1918, privind crearea misiunii aliate de la Budapesta, conduse de locotenent-colonelul Vix. Numai că, deja la 29 noiembrie, din exilul de la Paris, primul ministru sârb îi scrie lui Misici să înainteze în Bosnia, Srem, Banat, ideea fiind să se atingă aliniamentele Biserica Albă–Vârșeț–Timișoara, pentru a preîntâmpina intrarea armatei române pe teritoriul bănățean. Pretențiile sârbe în problema Banatului sunt inserate în schița negocierilor formulate la 4 noiembrie. Doar că, prin Convenția de Armistițiu, România este recunoscută ca putere aliată și ia parte la alipirea teritoriilor care i se cuvin, potrivit Tratatului din august 1916. Cum se știe, unitățile noastre trec Mureșul, ocupă zona Cluj–Gherla–Dej, apoi Baia Mare iar spre sud Deva. Deja din 15 decembrie, Regimentul 16 Dorobanți Fălticeni intră în Cluj, unde se încheie, la 3 decembrie 1918, înțelegerea Berthelot-Apathy. Conferința de la Versailles (26 februarie 1919) a trasat o nouă linie de demarcație ungară-română aflată mai la vest (Memorandumul Vix), opinie neacceptată de către maghiari.¹³

Tema studiului nostru, rezultând inclusiv din intitulajul lui, își află, însă, dezvoltările firești în evenimentialul aceluiași discurs al realității istorice, începând cu problematica aflată în strânsă legătură cu Misiunea franceză de interpunere în Banat, mai ales în intervalul martie–mai 1919. Un prim țel este, și în prima și în a doua misiune, după intrarea în activitate, identificarea în teritoriu a prizonierilor francezi și transferarea lor la Birchiș, Békéscsaba, Seghedin, Debreț și Cincibiserici, pentru a fi preluați, eliberați și trimiși de acolo în Franța.¹⁴ Operațiunea se află în grija generalului francez Leon Gaston, sub mandatul conferit de Jean-Baptiste Faret, comandantul Diviziei a XI-a Coloniale de Infanterie cu garnizoana în Timișoara. Se solicită liste cu foste lagăre de prizonieri, mine, uzine, spitale, locuințe private din Banat, inclusiv din

Banatul Montan, din punctele industrializate Oravița, Anina, Reșița, Moldova Nouă, se constituie comisii de inspecție coordonate de ofițeri ai armatei române sau foști voluntari care să provină din aceste zone, ei fiind însoțiți în inspecții de ofițeri francezi.¹⁵

O altă misiune în teritoriu a fost dezarmarea civililor, echipa operativă fiind condusă în Banatul de Munte de colonelul Lemoigne. Se recomandă dreptul de arborare al tricolorului românesc numai la sărbători religioase, iar călătoriile dintr-un punct în altul se confirmă și se legitimează prin certificate de călătorie. La sugestia generalului Pruneau, comandantul Diviziei a XVII-a Infanterie, pentru evitarea conflictelor cu unitățile militare sârbe, Misiunea franceză decide o neutralitate de ambele părți. Sârbii sunt reprezentați la aceste discuții de prefectul Timișoarei, Filipon. O altă echipă a misiunii, sub conducerea generalului De Lobit, organizează inventarierea bunurilor logistice și a arhivelor, interesând situația cărților funduare, activitatea tribunalelor și a judecătoriilor, activitatea economiilor locale din Banatul de Șes și din Banatul Montan.

Pentru ușurarea dialogurilor cu autoritățile locale, trupele franceze au echipe de interpreți. Pentru Timiș-Torontal îi avem pe Iohan Chepich, Carol Telbisz. Pe lângă comandamentul francez, Banatul de Munte îi avea ca interpreți pe Victorian Cucu, Avram Corcea, Rudolf Eckl și Mihail Groșianu. Traseele pe care le fixează Henri Mathias Berthelot pentru inspecția teritoriului bănățean sunt acoperite prin deplasările sale personale sau ale echipei conduse de colonelul Hayaux Du Tilly. Du Tilly este trimis de Berthelot la Belgrad, după ce fusese la Budapesta, apoi revenind la Timișoara a realizat cu generalul Farret un proiect de verificare asupra sustragerilor de material militar și de proviant, bunuri din proprietatea instituțiilor oficiale sau ale persoanelor private. Se stabilește un plan de interdicții și efecte punitive împotriva abuzurilor sârbe, un plan de protejare a populației civile din orașele bănățene și un alt plan pentru organizarea echipelor noului administrator, toate acestea survenind într-o stare de confuzie, în care armata sârbă și comandanții ei considerau că la finalul războiului întreg Banatul trebuie integrat Serbiei postbelice.

La 21 martie 1919 generalul Prezan, șeful Statului Major General, transmite ordinul său către Comandamentul trupelor române din Transilvania, pentru ca generalul Traian Moșoiu să intre în legătură, prin atașarea unor ofițeri români pe lângă

comandantul trupelor franceze din Banat.¹⁶ Maiorul D. Oancea este numit pentru Banatul de Șes, cu sediul în Timișoara, iar colonelul D. Petrescu Tocineanu va avea o misiune pentru Banatul Montan, dar sediul echipei lui va fi orașul Lugoj. Echipele celor doi primesc din partea Consiliului Dirigent și competențe diplomatice în cazul unor polemici exagerate din partea sârbilor în privința noului administrator al provinciei. Echipa maiorului Oancea include pe locotenentul Victor Dumitriu, sergentul Ilie Imoșeanu, caporalul Dimitrie Vlăsceanu, recuperându-l și pe preotul Avram Corcea din echipa interpreților Banatului de Munte. Colaborarea directă cu comandamentul trupelor franceze se realizează prin locotenentul Daudet, aghiotantul generalului Pruneau. Pentru Banatul de Munte, echipa lui D. Petrescu Tocineanu are în componență pe locotenentul în rezervă Bojincă, sublocotenentul Ion Lucopol, colaborând cu căpitanii francezi Paul Renée Hardy și Lucien Paul Grech, maiorul de cavalerie Leon François Sagols, care este și șef de Stat Major al diviziei generalului Pruneau.¹⁷

Deși la reuniunea din 18 martie, de la Hotelul „Concordia”, se exprimă rezerve față de generalul Farret, bănuind a fi maghiarofil, ziarele „Drapelul”, din Lugoj, dar și „Progresul”, din Oravița, au articole omagiind, totuși, rolul prezenței franceze în provincie.¹⁸ Încă din 13 martie, Paul de Lobit, comandantul armatei franceze din Ungaria, îl înștiința, în numele lui Berthelot, pe generalul Farret, că Divizia a XI-a Colonială trebuie să exercite un control general militar și administrativ în zona cuprinsă între linia Orșova–Lugoj–Lipova și limita estică a comitatului Caraș. Toate precizările sunt pendinte de informațiile, constatările, inspecțiile și sinteza argumentelor militare și civile privind Banatul Montan. Problemele importante sunt: asigurarea militară a zonei pentru a asigura ordinea și liniștea, interzicerea oricărui altor trupe militare să pătrundă în zonă, asigurarea desfășurării activității Comandamentului Teritorial. Abia din 15 martie, Farret avea pe biroul său nota informativă și a dat o decizie mult mai târziu, în 21 martie, prefectului de Lugoj, care avea în competențe și teritoriul viitorului județ Caraș, în interbelic având reședința la Oravița.¹⁹

În Lugoj, Farret se instalează la 22 martie, înlocuind garnizoana colonelului Lemoigne. Noua autoritate militară este anunțată în numărul 28 al ziarului „Drapelul”, 13/26 martie 1919. Aurel Cosma, Valeriu Braniște, episcopul greco-catolic Traian Frențiu au ezități în continuare față de Farret. Principiile

ocupației franceze inclusiv în Banatul Montan sunt formulate din Lugoj, în 23 martie 1919. Noua autoritate integrează în întregime județul Caraș-Severin, cum se numea până în 1 ianuarie 1926 și partea de nord a județului Timiș. Se creează județul Lugoșului, cu patru cercuri și 15 plase/plăși. Prin ordonanța nr. 418/2, generalul Farret publica în ziarul „Drapelul”, nr. 29 din 25 martie/5 aprilie, delimitarea teritoriului, cu patru cercuri, Lipova–Reșița, Lugoj–Orșova, cu 15 circumscripții și localitățile aferente lor – în ordine alfabetică – Aradul Nou, Anina, Bega, Bozovici, Buziaș, Caransebeș, Făget, Lipova, Lugoj, Mureș, Orșova, Receaș, Reșița, Timiș, Teregova. Zonei franceze de ocupație îi sunt integrate direct plasele Bega, Bozovici, Caransebeș, Făget, Lipova, Lugoj, Mureș, Timiș, Teregova. Limitele zonei spre est sunt Orșova, granița românească, limita comitatului Hunedoara până la Mureș, în nord apoi, de la confluența cu Mureșul, pe cursul râului spre vest până la 4 km nord de Aradul Nou, în vest localitățile Aradul Nou, Receaș, Hitiaș, Buziaș, Silagiu, Vermeș, Valea Pai, Bărbosul, Moniom, Lupac, Clocotici, Gârliște, Oravița, Anina, Slatina, Sasca Română, Sasca Montană, spre sud Clisura Dunării.²⁰

Un cerc este condus de un comandant, o plasă de un căpitan, dar funcționarii maghiari sunt menținuți abuziv în posturi, chiar dacă dublați de ofițeri francezi numiți direct de generalul Farret. Jandarmeria a fost lăsată sub control maghiar, ceea ce îl nemulțumește și pe Berthelot.

La sfârșitul lunii martie, prin nota nr. 235, Iuliu Maniu trimite la Paris lui Ionel Brătianu informația că autoritatea franceză din Banat păstrează funcționari maghiari în administrație și, astfel, permite maghiarilor să revină în viața politică și administrativă locală. Farret emitea, fără alte răspunsuri, în 31 martie 1919, ordinul-fundament „Instrucțiune privind funcționarea poliției și jandarmeriei ungare în zona franceză de ocupație a Banatului”, probleme legate de poliție, jandarmerie, autorități vamale, atribuțiile noilor funcții și autoritatea generalului, precizări directe pentru poliția din Lugoj și Caransebeș și pentru Legiunile de Jandarmerie din Comitatul Caraș-Severin. Anexa din 2 aprilie 1919 despre comunele, cercurile și forțele lor de ordine încearcă reglementare, dovedită formală, pentru că păstrează situații neschimbate în Lugoj, deși în Caransebeș și Orșova se înregistrează jandarmi unguri mai puțini. Dar în Lipova se suplimentează numărul jandarmilor maghiari. În Comitatul Timiș, totuși, în zona de ocupație

franceză, nu mai există jandarmerie.²¹ O perioadă, un locotenent-colonel francez din Seghedin are în subordine legiunile de jandarmi din comitatul Caraș-Severin, apoi pe maiorul din Lugoj, căpitanul din Caransebeș, Boissier, și pe maiorul din Orșova. Ulterior, ierarhia se schimbă, maiorul Legiunii de Jandarmerie din Lugoj preluând comanda poliției militare din zona ungară și din zona franceză.

Plasele/plășile, ca organizare coordonată, militară îi au la Lipova pe colonelul Guesperau, fost șef de Stat Major la Timișoara al generalului Jouinot-Gambetta, și regimentul de spahii marocani Lipova, cu competențe în Lipova, Mureș și Arad, în Reșița și Anina pe căpitanul Serrard, comandantul artileriei din Reșița, și maiorul Ehrhard, comandantul batalionului Orșova, colonelul Henry Lemoigne, comandantul Regimentului 35 Colonial, are în competențe Orșova, Teregova și Bozovici, în cercul Lugoj, Imbert, maiorul Papillon, comandantul Diviziei a II-a Artilerie, cu competențe în Lugoj, Buziaș, apoi Jaquell, în Făget, trupe marocane și ofițerul Durand, în Bega, Timiș, Caransebeș, Recaș fiind Audormet. Organizarea grănicerească impune detașamentul Orșova și vameșii de la Lugoj în subordinea inspectorului de Finanțe, dar forțele polițienești sunt în subordinea directă a ofițerilor francezi, un rol coordonator avându-l serviciul militar din Lugoj al comandantului Blanchere.²²

Sunt multe proteste locale, nu doar pentru o astfel de nefirească situație în raport cu discursul general pe care-l oferă desfășurarea evenimentelor și conjunctura europeană și internațională. În localitatea Jupa, Dumitru Drăgulescu, comandantul Gărzii Naționale Române, amenința cu revolta populației autohtone; pe 12 aprilie, are loc un incident la Reșița, la Liubcova, plasa Orșova; la 23 martie sunt greu evacuați jandarmii sârbi de către populația română, ajutată de un subofițer și zece soldați francezi, din Bozovici; medicul Freiherrt informa că instalarea avea loc în 23–24 martie, când un ofițer și 50 de soldați francezi combat cu doi ofițeri și 80 de soldați sârbi, care nu vor să plece (informațiile sunt oferite de doctorul Freiherrt).²³

Pe fondul acesta de confuzii, evoluează ingerințele lui Otto Roth, cu utopia lui periculoasă a unei republici bănățene; el promițând francezilor să urgenteze înapoierea prizonierilor, dar, deși Farret îl duce la Belgrad și reușește, astfel, să îl supere pe Franchet D'Esperey, deoarece colonelul Petrescu Tocineanu reușise să îl anunțe la Paris pe Ionel Brătianu de maghiarofilia lui Farret. Din 15 aprilie

1919, divizia lui Farret este dizolvată, iar duplicitarul ofițer rechemat la Paris. La Timișoara, comanda o preia în numele comunității românilor colonelul Petrescu-Tocineanu, iar la Lugoj, maiorul Oancea fiind solicitat pe frontul luptelor cu bolșevicii lui Bela Kun, va fi înlocuit cu ofițerul român de legătură, maiorul Pop. Mai mult, pe lângă Comandamentul din Belgrad, este trimis ca ofițer de legătură maiorul Dumitru Haralambie. Spre sfârșitul lunii mai, Berthelot încă ezită să-și declare încheiată misiunea sa, fiind nemulțumit de ministrul Afacerilor Externe, Stephen Pichon, și de comandantul armatelor aliate din Orient, Franchet D'Esperey, care încă din februarie își mutase cartierul general de la Salonic la Constantinopol. În locul lui Berthelot, la București va fi acreditat generalul Graziani, iar pentru Banat primește mandat emis direct de la Paris generalul Charles de Tournade.²²

Pentru Banat, calvarul acestor confuzii, generând o stare de neliniște și sumbra perspectivă a viitorului provinciei, în condițiile în care armata sârbă, armata aliaților noștri din Antanta, nu voia să părăsească provincia istorică, va lua sfârșit odată cu evenimentul din 3 august 1919, când, în Oravița, precum în Timișoara și în Lugoj, populația din oraș și din satele Țării Carașului trăiește bucuria primirii triumfale a unităților armatei noastre venite să garanteze instaurarea oficială a administrației românești.²³

Note

1. Nicolae Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot*, Sibiu, Tipografia Școalei Militare de Infanterie, 1931, *passim*; Constantin Stan, *Generalul Henri M. Berthelot și românii*, București, Ed. Paideia, 2008, *passim*.

2. Henri Berthelot, *Memoires et Correspondance. 1916–1919*, edited by Glenn E. Torrey, New York, Columbia University Press, 1987, p. 89–92; și o ediție românească: Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență. 1916–1919*, Cluj-Napoca, 2000, p. 159–172; Jean-Noël Grandhomme, Michael Roucaud, Thierry Sarmant, *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe*, Editions l'Harmattan, 2000, p. 138–149.

3. Alexandru Ioanițiu, *Războiul României: 1916–1918*, volumul 1, București, Tipografia Geniului, 1929, p. 27–37; Gheorghe A. Dabija, *Armata română în războiul mondial (1916–1918)*, vol. II, București, Ed. I. Hertz, 1931, p. 173–175; ***, *România în anii Primului Război Mondial*, Ed. Militară, București, 1987, p. 53–57.

4. ***, *România în războiul mondial, 1916–1919, Documente, Anexe*, volumul 1, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1934, p. 39–52; Jean Noël Grandhomme, *French support for the transylvanian cause until the Alba Iulia Union (august 1916–december 1918)*, în

„Romanian Review of Political Sciences and International Relations”, tom. XIII, nr. 2, 2016, p. 19 sq.

5. Ionel Bota, *Banatul și Marea Unire. Contribuții orăvițene*, în „Reflex”, I, nr. 3, decembrie 2000, p. 33; *Idem*, *4 noiembrie 1918 la Oravița. Un eveniment care trebuie să-și ocupe locul firesc în paginile istoriei naționale*, în „Timpul”, IV, nr. 209 (976), sâmbătă, 23 octombrie 1993, p. 1–2; *Idem*, *Oravița și Țara Carașului în cronica unității naționale românești, 1850–1918*, Oravița, Clubul Mitteleuropa, 2009, p. 27–39; *Idem*, *Monografia orașului Oravița, I, Reșița*, Ed. TIM, 2008, p. 174–179.

6. ***, *Marele Cartier General al Armatei României. Documente 1916–1920*, Ed. Machiavelli, București, 1996, p. 65–74; Henri Berthelot, *Memoires et Correspondance. 1916–1919*, p. 96–104; Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918–1919). Témoignages français*, Bucarest, 1990, documentul XLV.

7. ***, *România în Primul Război Mondial*, Ed. Militară, 1979, p. 28–35; Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război (1916–1918)*, București, Ed. Grai și Suflet-Cultura Națională, 1935, p. 43–52.

8. ***, *România în Primul Război Mondial*, București, Ed. Militară, 1979, p. 77–78.

9. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 287–295.

10. Radu R. Rosetti, *Mărturisiri, (1914–1919)*, Ed. Modelism, București, 1997, p. 19–23; Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *Prezența militară franceză și administrația Banatului (noiembrie 1918–august 1919)*, în volumul *1918. Sfârșit și început de epocă*, coordonator Corneliu Grad, Vasile Ciubotă, Zalău, Satu-Mare, 1998, p. 378–392.

11. Général Pétin, *Le drame roumain 1916–1918*, Payot, Paris, 1932, p. 17–31.

12. Aurel Cosma-Junior, *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, București, Imprimeriile „Independența”, 1932, p. 59–68.

13. Jacques Ancel, *La politique de la Roumanie vaincue*, în „La Revue du Mois”, Paris, 1920; ***, *Text of Military Convention between the Allies and Hungary, signed at Belgrade november 13, 1918*, în „The American journal of international law”, Supplement: Official documents, XIII, 1919, 4, p. 399–400; Bogdan Krizman, *The Belgrade Armistice of 13 November 1918*; în „The Slavonic and East European Review”, volumul 48, nr. 110, 1970, p. 67–87; Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin: The Hungarian Revolution of 1918–1919 and the Big Three*, New York, Columbia University Press, 1976, p. 123–149; István Mócsy, *The Uprooted: Hungarian Refugees and Their Impact on Hungary's Domestic Politics, 1918–1921*; extras, 1983.

14. Daniela Marchetti, Ionel Bota, *Documente inedite privind colaborarea italo-română în Primul Război Mondial*, epistolar și interferențe, provinciile Giulia-Friuli-Veneția și Banatul Montan, București, Ed. TIM, 2018, p. 19–36.

15. *Ibidem*.

16. ***, *Istoria militară a poporului român*, volumul V, București, Ed. Militară, p. 101; Marcel Știrban, Gheorghe Iancu, Ioan Țepelea, Mihai Racovițan, *Unirea și desăvârșirea statului național unitar*, în volumul *Istoria României. Transilvania*, volumul II, Cluj-Napoca, Ed. Gheorghe Barițiu, 1997, p. 617–840; C.A. McCartney, *Hungary and Her Successors: The Treaty of Trianon and Its Consequences, 1919–1937, s.l.*, Simon Publications, 2001, p. 79–92.

17. Ionela-Felicia Moscovici, *Preliminariile unei scindări dinainte anunțate – cheștiunea Banatului în fața Consiliului Suprem, 31 ianuarie 1919*, în „Banatica”, 27, 2017; aceeași autoare, cu o interesantă teză de doctorat, *La France et le Banat entre 1916–1919. Les convulsions de la guerre et la paix*, 2013, Strasburg-Cluj-Napoca; Peter Pastor, *Franco-Rumanian Intervention in Russia and the Vix Ultimatum: Background to Hungary's Loss of Transylvania*; în „The Canadian-American Review of Hungarian Studies” volumul 1, nr. 1–2 1974, p. 8–42.

18. Ionel Bota, *Oravița și Țara Carașului în cronica unității naționale românești, 1850–1918*, loc. cit.

19. Ionela-Felicia Moscovici, *Preliminariile...*

20. *Ibidem*.

21. Pompiliu Ciobanu, *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare*, Timișoara, 1934, p. 28–51; Ioan Munteanu, Vasile Mircea Zaberca, Mariana Sârbu, *Banatul și Marea Unire, 1918*, Timișoara, 1992, p. 46–54; Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Timișoara, 1993, p. 12–26.

22. Pierre Gosa, *Un maréchal méconnu. Franchet d'Esperey. Le vainqueur des Balkans 1918*, Paris, 1999, p. 251–287.

23. Tatiana Dușu, *Situația Banatului la sfârșitul Primului Război Mondial 1918–1920*, în „Revista Istorică”, VII, 1996, 3–4, p. 190–193; Ionel Bota, *Oravița și Țara Carașului în cronica unității naționale românești, 1850–1918*, loc. cit.; Vasile Dudaș (coordonator), Ioan Hațegan, Sorin Berghean, Constantin C. Gomboș, Mariana Cernicova: *Din cronologia județului Timiș*, ediția a II-a, Timișoara, Ed. Orizonturi Universitare, 2006, p. 193–201; Cornel Grad, *Informații documentare inedite privind colaborarea Marelui Cartier General al Armatei Române cu Consiliul Dirigent la procesul de preluare a „Imperiumului” în Transilvania, Maramureș, Crișana și Banat (nov. 1918–iun. 1919)*, în volumul *Armata română și patrimoniul național*, București, Ed. Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010, *passim*.

Generalul Henri Mathias Berthelot și Clujul. Scurte considerații*

Ana-Maria Stan**

La începutul anului 1919, generalul Neculcea, comandant al Diviziei a VII-a infanterie, a emis un manifest prin care mulțumea Moșilor din Munții Apuseni, sosiți să îl întâmpine la Cluj pe generalul Henri-Mathias Berthelot, comandantul armatei Dunării. Înaltul ofițer francez vizitase urbea de pe Someș la 31 decembrie 1918, pentru aproape o jumătate de zi, aceasta fiind una dintre cele mai importante și mai interesante etape din turneul său în Transilvania și Banat, turneu efectuat după încheierea Primului Război Mondial și intrarea în vigoare a armistițiului de la Compiègne, din 11 noiembrie, precum și a înțelegerii de la Belgrad dintre Franța și Ungaria, din 13 noiembrie.

Proclamația semnată de generalul Neculcea reflecta cu acuratețe entuziasmul și admirația cu care populația de origine română din Transilvania l-a întâmpinat pe Berthelot, care era deja, în ochii majorității românilor, un personaj legendar și unul din principalii actori ai apariției României Mari.

„Frați români! V-ați coborât din munți și ați venit din sate sub falnicul nostru tricolor, ca să salutați în cetatea Clujului, capitala Ardealului, pe generalul Berthelot, pe acela care a luptat vitejește alături de noi pentru îndeplinirea idealului nostru secular. Ați venit cu miile ca să-l primiți în țara voastră și să-i faceți o serbare de glorie și învingere...”¹ Totodată, reprezentantul armatei române reliefa în mesajul său, în mod indirect, atmosfera de instabilitate existentă încă în regiune, precum și provocările cărora trebuiau să le facă față autoritățile românești, însărcinate să preia

administrația provinciei de la fostul Imperiu austro-ungar. „Vă trimitem salutul și mulțumirile noastre [...] și astăzi, în timpuri așa de mărețe pentru neamul românesc, am încrederea că veți lucra împreună cu noi pentru sterpirea idelilor rele și de bolșevism, care nu ar face decât să vateme interesul nostru”.²

Prezența masivă a moșilor a fost consemnată în detaliu și de presa românească din acea perioadă, completându-se astfel, cu informații extrem de interesante, tabloul vizitei lui Henri-Mathias Berthelot la Cluj. Locuitorii români din localitățile învecinate Clujului s-au deplasat în număr mare către oraș, dorind să cinstească cum se cuvine prezența eroilor Franței în mijlocul lor. Ziarul „Unirea”, tipărit la Blaj, sub directa oblăduire a Arhiepiscopiei de Făgăraș și Alba-Iulia, descria în următorii termeni participarea moșilor la primirea oaspeților francezi: „De pe la 10 ore a.m. se vedeau cete de săteni trecând pe străzile Clujului, în frunte cu stindarde naționale și cântând marșuri românești. Cetele de tineri, bărbați, femei și fete, veneau, ca la o mândră nuntă, în haine de sărbătoare, unele cu lăutari, cu clarinetași, sau alți muzica[nți], dar în frunte având aproape toți pe preoții lor. [...] Mândri au fost între toți moșii, care au venit mulți călări – prevăzuți cu donițe artistic lucrate – și amazoanele moațe, călare și ele, purtând câte un buciom de munte, străvechiul tulnic.”³ Un ton asemănător întâlnim și în alte surse, care subliniază că moșii veniseră unii pe jos, iar alții călare, îmbrăcați în costumele lor pitorești, și purtând cu ei pancarte cu inscripția: „Moșii, urmașilor

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

** Cercetător științific, dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

eroilor de la Fântânele”.⁴ Această aluzie la bătăliile purtate în Munții Apuseni în timpul Revoluției de la 1848–1849 confirma, pe de o parte, tradiția luptei pentru idealul național în Ardeal și, pe de altă parte, mândria oamenilor locului, care păstrau cu sfințenie obiceiurile comunității din care făceau parte.

Estimările vremii vorbeau de aproximativ 40–50 000 de persoane sosite în urbea de pe Someș, să-l întâmpine pe generalul Berthelot. Totuși, în pofida acestui număr impresionant de participanți, nu s-au consemnat incidente, ba chiar dimpotrivă, evenimentul s-a remarcat prin buna sa organizare și prin gesturile de apreciere care au fost adresate delegației Antantei. Comandantul Armatei Dunării a primit cadou de la moși un tulnic, instrumentul folcloric specific al românilor din Apuseni, și, din câte se pare, nu era vorba despre un instrument oarecare, ci de tulnicul folosit de legendara Pelagia Roșu, eroină a revoluției pașoptiste, originară din împrejurimile Clujului, mai precis de la Mărișel.⁵ Oaspetele francez a avut parte și de un mic recital muzical, cântat tot din tulnic și executat, potrivit obiceiului locului, de o moață.⁶ Un alt dar deosebit primit de Berthelot, legat tot de epoca pașoptistă, a fost sabia lui Ilie Măcelariu.⁷

Generalul Berthelot a rămas profund impresionat de căldura și fastul cu care a fost primit la Cluj, consemnând în jurnalul său contactul pe care l-a avut cu această comunitate a moșilor, oameni ai munților, atât de speciali prin ocupațiile lor și prin sentimentele și tradițiile naționale pe care le-au respectat neobosit de-a lungul veacurilor. Iată ce scria Berthelot: „Sosire la Cluj la ora două și jumătate [după-amiaza]. Aici este un delir. Delegații și discursuri; orașeni și țărani. Ofrande de buchete, de arme etc. [...] O mulțime imensă coborâtă din munți”.⁸

Dincolo însă de fastul și protocolul care a înconjurat delegația de militari francezi în capitala Transilvaniei (capitală, atât din punct de vedere cultural – căci orașul găzduia singura universitate din regiune –, cât și administrativ; în acele zile tulburi, aici fiind stabilit sediul Comisariatului general pentru Ungaria de Est și al comisarului numit în fruntea sa de către guvernul de la Budapesta, profesorul Apáthy Istvan) a existat și o parte oficială a acestei vizite, ce a avut importante conotații politico-diplomatice.

Momentele cu semnificație și impact practic direct asupra situației din regiune au fost cele din întâlnirile avute de comandantul Armatei Dunării cu

reprezentanții oficiali ai românilor și ai maghiarilor. Dacă din partea autorităților românești cel care l-a întâmpinat pe Berthelot a fost celebrul avocat Amos Frâncu, care i-a vorbit generalului în limba franceză, din partea maghiară a intrat în analele istoriografiei dedicate Marelui Război convorbirea privată Berthelot-Apáthy. Episodul este cu atât mai interesant cu cât există destul de puține mărturii, iar hotărârile luate în urma discuțiilor s-au răsfânt în mod direct în teren, mai precis în situația trupelor maghiare și românești aflate în iarna lui 1918/1919 în Transilvania.

În majoritate, presa românească a prezentat întrevederea *tête-à-tête* dintre generalul Henri Mathias Berthelot și comisarul general Apáthy Istvan ca pe un eveniment ratat, care nu s-a realizat, sau chiar a trecut-o complet sub tăcere.⁹ Una dintre relatările jurnaliștilor consemna: „Dl Apáthy, cu o înfățișare de pirat, cu o obrăsnicie perversă, cere de la dl Berthelot timp de 15 minute spre o conversație intimă, cu scop de a cere lămuriri (!) că pe baza cărui drept au intrat trupe române în Cluj!... Din privirea plină de dispreț a dlui general Berthelot care refuză să-i dea, și-a înțeles răspunsul”.¹⁰

Știrea era însă departe de realitate, căci discuția între patru ochi Berthelot-Apáthy a avut loc și s-a derulat chiar într-o atmosferă destul de cordială. Berthelot a păstrat în amintire faptul că a avut de-a face cu un interlocutor inteligent, care „avea o mare influență în regiune”¹¹. La rândul său, Apáthy nu a ezitat să recunoască existența anumitor incidente și abuzuri care se produsese în cursul lunii decembrie 1918 între români și maghiari și care i-au fost semnalate de comandantul Armatei Dunării. Acest lucru a dus la atingerea unui compromis reciproc avantajos între militarul francez și politicianul maghiar.

Într-un document adresat în 1923 Ministerului de Război de la Paris, generalul Berthelot avea să declare: „Am căzut de acord asupra necesității ocupării militare a anumitor puncte, pentru a împiedica Transilvania să continue să fie secătuită înspre Vest, precum și asupra utilității unei zone neutre între trupele române și cele maghiare [...], asupra încetării percepției de impozite și a înrolărilor [efectuate] în beneficiul exclusiv al Ungariei. Acest acord ne-a părut atât de simplu, că nici dl Apáthy, nici eu nu ne-am gândit să îl redactăm [în scris], ceea ce explică faptul că nu s-a găsit nicio urmă a lui. Trebuie să spun că dl Apáthy l-a executat foarte corect și îi păstrez întreaga mea apreciere”.¹²

Mai precis, această faimoasă linie „Berthelot-Apáthy”, la care se referea indirect generalul francez, prevedea că românii trebuiau să își oprească înaintarea armatelor lor în Transilvania pe un traseu delimitat de localitățile Baia Mare-Cluj-Alba Iulia-Deva și că între armatele guvernului de la București și cele maghiare se institua o zonă neutră, cu o lățime de 15 kilometri. Ne aflăm așadar departe de prevederile de la Belgrad, în care linia de demarcație dintre forțele române și cele maghiare era fixată pe râul Mureș.

În pofida acestei reușite a negocierilor bilaterale dintre comisarul general pentru Ungaria de Est și comandantul Armatei Dunării, precum și a recunoașterii înțelegerii dintre ei de către superiorii militari ai lui Berthelot, eficacitatea liniei „Berthelot-Apáthy” a fost una destul de limitată. Tensiunile și confruntările militare dintre soldații unguri și cei români au continuat pe tot parcursul lunilor februarie și ianuarie 1919, ceea ce a atras formarea mai multor misiuni de anchetă în Transilvania din partea ofițerilor francezi de rang înalt ai Armatei Dunării. În paralel, armata română și-a continuat înaintarea în această provincie dincolo de linia de demarcație stabilită la 31 decembrie 1918. Autoritățile franceze, care acceptaseră, cu o oarecare strângere de inimă, traseul despărțitor fixat între generalul Berthelot și Apáthy Istvan, au trebuit să emită la 28 ianuarie 1919 un ordin prin care românii erau siliți să se oprească pe aliniamentul Sighet–Baia Mare–Zalău–Ciucea–Zam¹³, adică pe poziții mult mai avansate decât cele fixate prin înțelegerea Berthelot–Apáthy.

Prin contextul în care s-a desfășurat, cât și prin rezultatele sale concrete, discuția privată dintre generalul Henri Mathias Berthelot și comisarul Apáthy rămâne un episod extrem de interesant atât al istoriei locale a Transilvaniei și a Clujului, cât și al raporturilor care existau între membrii Antantei și statele care făcuseră parte din Puterile Centrale, în contextul delicat al tranziției dinspre Marele Război spre pacea instaurată oficial de către conferința de la Paris-Versailles. De asemenea, vizita lui Berthelot la Cluj marchează într-o manieră specială trecerea de la anul 1918 spre 1919, stând mărturie asupra lumii noi care avea să își între treptat în drepturi, în

această parte a Europei Centrale și de Sud-Est. Ea consfințește și rolul deosebit de important pe care l-au deținut în acea perioadă militarii francezi aflați în teren, care de multe ori au jucat rolul unor adevărați diplomați, sfătuindu-i pe politicienii aflați în Occident asupra celor mai bune soluții geostrategice, politice, și chiar economice, care trebuiau adoptate pentru reorganizarea fostelor imperii europene.

Note

¹ Textul proclamației generalului Neculcea la Bogdan Bucur (edit.), *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, București, Editura Rao, 2017, p. 61.

² *Ibidem*.

³ „Generalul Berthelot în Cluj”, în „Unirea”, XXIX, nr. 5, 11 ianuarie 1919, p. 2.

⁴ „Zile mari. Generalul Berthelot în Cluj”, în „Românul”, VIII, no. 1, 1/14 ianuarie 1919, p. 3.

⁵ Vezi o notiță biografică a Pelagiei Roșu la http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Pelaghia_Roșu.

⁶ „Zile mari. Generalul Berthelot în Cluj”, în „Românul”, VIII, no. 1, 1/14 ianuarie 1919, p. 3.

⁷ Jean-Noël Grandhomme, *Henry-Mathias Berthelot (1861–1931), du culte de l'offensive à la stratégie globale*, Ivry-sur-Seine, ECPAD, 2011, p. 691.

⁸ Henri Mathias Berthelot, *Souvenirs de la Grande Guerre*, Metz, Éditions des Paraiges, 2018, p. 768. (Traducerea în limba română a fragmentului ne aparține).

⁹ În anumite ziare ale epocii s-a vorbit doar despre un schimb de replici derulat în public, în văzul întregii mulțimi adunate să îl primească pe Berthelot, între generalul francez și comisarul Apáthy. A se vedea în acest sens ziarul *Unirea*, XXIX, nr. 5, 11 ianuarie 1919, p. 2.

¹⁰ „Zile mari. Generalul Berthelot în Cluj”, în „Românul”, VIII, no. 1, 1/14 ianuarie 1919, p. 3.

¹¹ Interrogatoriul luat de generalul francez Henri Patey doctorului Apáthy la Sibiu, 22 ianuarie 1919, în Gh. Iancu, G. Cipăianu (editori), *La consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie 1918-1919, témoignages français*, Bucarest, Ed. Enciclopedică, 1990, p. 218.

¹² Apud Jean-Noël Grandhomme, *op. cit.*, p. 691–692. (Traducerea în limba română a fragmentului ne aparține).

¹³ Anton Drăgoescu (coord.), *Istoria României. Transilvania, vol. II (1867–1947)*, Cluj-Napoca, Ed. George Barițiu, 1999, p. 724.

Generalul și lumea excelent dezorganizată*

*Ruxandra Hurezean***

Generalul Berthelot, felicitându-i pe ostașii români la Oituz (1917)

I se va spune că e „mai român decât românii”. Soldații îl vor iubi ca pe un tată bun, camarazii îl vor stima, pentru că e un comandant priceput. Casa Regală îl va respecta și se va bizui pe el. România îl va avea ca mare susținător al ei, oamenii de rând îl vor plânge ca pe unul de-al lor. Dar ce va rămâne din toate astea peste o sută de ani? Cum arată acum moștenirea lui Henri Berthelot?

Pe scurt, povestea lui: Henri Mathias Berthelot s-a născut la 7 decembrie 1861, în Feur, Franța. Familia sa a locuit multă vreme la Nervieux, tatăl său fiind jandarm. Henri urmează liceul la Lyon și școala militară la Saint Cyr. Se spune că a fost un elev strălucit. În Primul Război Mondial a fost șef de Stat Major al comandantului suprem al trupelor

franceze pe frontul de Vest, mareșalul Joseph Joffre. În a doua parte a războiului, pe la mijlocul lunii octombrie 1916, sosește în România ca șef al Misiunii militare franceze. Misiunea cuprindea 277 de ofițeri, 88 de medici, farmaciști și veterinari, 37 de piloți și observatori, ofițeri de marină, ofițeri de intervenții, 1150 de grade inferioare și soldați... și un „stol de infirmiere”, după cum scrie presa vremii.

Generalul venea să ajute la reorganizarea armatei române, slăbite și demoralizate, mai ales după înfrângerea de la Turtucaia. De altfel, după sosirea sa și o scurtă inspecție va constata că armata noastră era „excelent dezorganizată”. El îi va trimite pe membrii misiunii în toate regimentele să trăiască alături de soldații români. El însuși, petrecându-și

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

**Jurnalistă, scriitoare

timpul printre ei, va afla câtă foame îndurau și cât de prost îmbrăcați erau, cum îi chinuiau păduchii și tifosul. Și mai ales că n-aveau arme. Va fi întristat și revoltat de ceea ce vede. Va cere arme, carne și haine pentru armată, el însuși se va zbate să obțină vagoane întregi de pânză și vite. Va fi descumpănit de faptul că politicienii români și negustorii locului erau capabili să-și vândă avutul și recoltele oricui dădea un ban bun, fără a se îngriji ce mănâncă sau cum trăiesc soldații români.

Generalul va scrie într-o scrisoare din 16 iunie 1917: „Încerc să atrag atenția celor de la putere pentru a remedia situația prin rechiziționarea de vite, dar mă lovesc de indiferență sau de interese personale. Proprietarii preferă să câștige bani, vânzându-și bunurile celor care le oferă un preț mai bun. Astfel se ajunge la discrepanțe absolut evidente între, pe de o parte, soldații ruși rotunjori, rumeni, plini de slănină, și de cealaltă parte, scheletele din armata română. Și toate astea din pricina indiferenței unei clici politice, ale cărei interese personale sunt considerate intangibile. În plus, rufăria lipsește cu desăvârșire. Am găsit, totuși, la Odessa în jur de 30 de vagoane cu pânză și ață de bumbac și începe transformarea lor în cămăși și izmene”.

Berthelot va pune pe picioare armata română, atât cât era posibil, va coordona acțiunile militare în colaborare cu generalii români, iar armata noastră va obține victorii și va intra strategic în război, astfel încât să participe la tratativele de pace și să se reîntrească țara. Generalul francez se va atașa de România, o va iubi, va fi un partener de nădejde și un prieten al familiei regale. Regina Maria îl va prețui mult, iar regele Ferdinand îl va avea drept consilier militar pe toată perioada războiului.

„Taica Burtălău”

Niciunui general român nu i s-a mai spus „taica”, doar lui. „Taica Burtălău” sau „papa Bertălău”, cum îi spuneau mai franțuzit moldovenii. Cu atât mai ciudat că i s-a spus unui general străin, care mai era și un tip impunător prin statură, vorbea o altă limbă, purta haine de general... Te întrebi cum a reușit să pătrundă în sufletul oamenilor și să le trezească un astfel de atașament? Ce a avut el și n-au avut ceilalți?

„Vedeți – explică Georgeta Filitti, istoric – generalul, deși era un tip cu un înalt grad militar, avea de coordonat frontul de Est, discuta cu comandanții armatei ruse, stătea la masă cu regele și regina, discuta direct cu premierul Franței, fiind un

personaj de prim rang, el avea și darul apropierii de oameni. Se simțea responsabil față de ei. Era un om educat și, în ciuda staturii lui impunătoare – avea peste 125 de kilograme –, era un ins foarte sensibil. Dacă răsfoiți memoriile reginei Maria și alte consemnări ale vremii, dar și memoriile lui, veți vedea cu câtă grijă urmărea ce mănâncă soldații, câtă carne au în gamele, dacă au sau nu rufărie curată, dacă au doctori sau spitale de campanie. Dacă au sau nu curaj. Înclin să cred și, să mă ierte Dumnezeu dacă greșesc, că generalul Berthelot, prin comportamentul său i-a rușinat și pe câțiva români care au pus umărul la a ajuta și a face muncă de caritate în timpul acela de război și mare foamete. El a cutreierat țara, a făcut turnee prin Banat, Caraș, a fost la Târgu-Jiu, la Timișoara, la Brașov... Faptul că se ducea să vadă cu ochii lui țara asta a fost pentru românii de rând o dovadă că era interesat de viața și de soarta lor. Păi, dacă vedeți cum scriau ziarele când l-au însoțit la gară, la plecare, cum plângea mulțimea și cânta *Marseillaise*, vedeți ce înseamnă să fii iubit, francez, român sau ce-oi fi. Faptele au vorbit pentru generalul acesta, nu altceva. Poate că a fost popular și pentru că era gras, părea un bunic mai blând, mai bun. Dar în primul rând, oamenii au văzut la el că-i pasă, așa cum unui tată îi pasă de familia lui.”

De altfel, la parada militară de la Paris, în 1919, când au apărut militarii români la defilare, generalul emoționat i-a zis colegului său, generalul Foch: „Salută-i, Foch! Sunt familia!”

Generalul a condus două misiuni în România, în 1916–1918 și în 1918–1919. Misiunea din timpul războiului i-a adus multă popularitate. O perioadă a stat la Iași, unde se retrăsese toată conducerea țării și o mulțime de bucureșteni. Acolo era văzut zilnic pe străzile Iașiului, cu „brișca” lui, o mașină zgomotoasă care urca și cobora dealul Copoului, cu furie sau mai domol, după cum erau veștile de pe front.

„Când aliații erau victorioși, «brișca» mergea liniștită, iar generalul răspundea vesel în dreapta și-n stânga, făcând semne prietenoase. În zilele cernite, când stațiile T.F.F. (Telegrafie Fără Fir) ale armatei și ale Legației aduceau vești triste de pe fronturi, ochii săi nu mai vedeau pe nimeni, iar automobilul fugea ca un zălud. Noaptea tulburate de neliniște, griji și insuccesele militare și le petrecea aplecat deasupra biroului cu hărți, crochiuri și comunicate sau în fața pianului. Atunci, pe ferestrele locuinței doctorului George Bogdan, din strada 40

„Sângele eroilor căzuți în luptele Marelui Război să fie pentru tine, o frumoasă Românie, sămânță de noi virtuți, în așa fel încât copiii tăi să fie mereu demni de părinții lor și gata să-ți apere pământul sacru”, Generalul Berthelot, discurs la 1 Decembrie 1918

de Sfinți în care-și avea reședința, zburau peste oraș, ca niște suspine, notele grave și acordurile îndure-rate”, consemnau ziarele din amintirile ieșenilor.

Acum, strada îi poartă numele, iar „casa Berthelot” de la nr. 18 are mare nevoie de reparații. A intrat în renovări în primăvara anului 2018, când s-au sărbătorit 100 de ani de la sfârșitul Marelui Război și Centenarul Marii Uniri.

Iubire și război

Istoricul Glenn E. Torrey aprecia că, sub conducerea generalului Henri Mathias Berthelot, „divizii întregi au fost rapid aduse înapoi la ordinea de luptă. În timpul lunilor de iarnă și de primăvară, un inventar enorm de arme a ajuns în România prin intermediul liniilor de cale ferată din Rusia”. Din documentele franceze reiese faptul că, în pofida condițiilor foarte îngrijorătoare, la jumătatea lunii martie, armata română avea 492 403 cadre militare și, deși numărul efectivelor nu era foarte mare, acestea au fost bine instruite și organizate în două corpuri de armată cu șase respectiv nouă divizii.

Henri M. Berthelot remarca, într-un raport adresat superiorilor săi, progresele armatei române și faptele de vitejie ale soldatului român. Iată cum scria: „Soldatul este bun, foarte puternic, foarte rezistent, mășăluitor, nu se plânge niciodată. Românului nu îi este frică de gloanțe. Atacă plin de vitejie în profida mitralierelor și salvei de focuri a inamicului, cât despre ofițeri, cu câteva excepții, au dat dovadă de curaj și devotament, mai ales ofițerii militari”.

Munca generalului, de organizare și instruire a armatei române, s-a văzut în timpul bătăliilor de la Mărăști și Mărășești, unul dintre cele mai frumoase capitole ale istoriei țării noastre.

Drept recunoștință, românii îi vor ridica la Mărășești un bust generalului și tot acolo, mult mai târziu, va funcționa un restaurant cu numele său; alegerea numelui Berthelot pentru un restaurant fiind destul de potrivită, se știe că generalului îi plăcea să mănânce bine. Mâncarea era slăbiciunea și viciul său.

O plecare de neuitat

După încheierea primei misiuni, în seara zilei de 10 martie 1918, generalul a trebuit să părăsească România pentru o vreme. Se despărțea cu greu de familia doctorului Bogdan, care lăcrima împreună cu mulțimea ieșenilor, venită să-și ia „la revedere”. Ziarele aveau să reconstituie din amintirile ieșenilor acele momente: „Urcându-se emoționat în mașină, ca niciodată, a cerut șoferului să meargă încet spre gara Socola, de unde, la miezul nopții, misiunea pleca spre patrie, prin sudul Rusiei, privind întristat micile case cu coșurile înghețate și ferestrele oarbe prin care pâlăia ici-colo geana de lumină a unei lumânări sau a unei candelă muribunde. Încă de ziuă, când începuse plecarea primelor trenuri cu ostașii și ofițerii deschizători de drumuri, prin teritoriul rus cuprins de flăcările Revoluției, șesul Socolei răsună de imnuri și urale. Fanfara cânta *Marseilleza*, iar mulțimile de ostași și ieșeni strigau neconținut: „Au revoir! Au revoir!”

Bustul generalului, în parcul mausoleului de la Mărășești

Aproape de ora 5, a plecat grupul ofițerilor de legătură italieni, englezi, americani și vreo 40 de soldați sârbi, câți mai rămăseseră din unitățile sosite în ajutor, pe frontul Dobrogei. După al patrulea transport de la ora 9, în noaptea târzie, la 11, au început să sosească miniștrii, ambasadorii și conducătorii țării, regele Ferdinand și regina Maria. Cu torțe în mâini, cu lacrimi în ochi și cuvintele «Vive la France!» pe buze, mii de tineri și ostași români veniseră să se despartă de generalul Berthelot și de membrii misiunii care plecau cu ultimul tren, la miezul nopții.”

Un timp al răsplătei

Pentru serviciile sale, la 4 iunie 1917, generalul Berthelot a fost declarat cetățean de onoare al României de către Senat și Camera Deputaților, iar în octombrie 1922, în baza unei legi speciale votate de parlament, guvernul i-a donat 70 de hectare de teren agricol, livadă și pădure și un conac în localitatea hunedoreană Fărcădinul de Jos. După un an, locuitorii comunei au decis să dea acesteia numele generalului, în semn de recunoștință pentru sprijinul dat României în timpul războiului de reîntregire. Până când s-a stins din viață, Henri Berthelot a venit aproape în fiecare an la conacul din localitatea care-i purta numele, aducând întotdeauna cu el daruri sătenilor.

Și-a donat proprietatea prin testament Academiei Române, al cărei membru de onoare devenise la 5 iunie 1926, pentru ca, din veniturile obținute, să fie oferite burse tinerilor ce urmau școala militară și

doreau să-și continue studiile la Academia Militară din Nancy.

A murit, la 29 ianuarie 1931, de artrită, și a fost înmormântat la Nervieux. Nicolae Iorga a mers la înmormântarea lui. În țară, drapelul au fost coborâte în bernă și, în prezența regelui și a cavalerilor Ordinului Militar „Mihai Viteazul”, s-a ținut o slujbă de pomenire. Ministrul Instrucției Publice a hotărât ca, în toate școlile din România, să se țină o oră de curs consacrată memoriei regretatului general.

Ziarul „Viitorul” a publicat următorul text: „L-am iubit mult. L-am venerat. Era al Franței, dar era și al nostru. Icoana sa va rămâne neuitată în cronică românismului, în timp ce memoria sa va trece peste generații ca o moștenire glorioasă a națiunii.”

La 6 februarie 1931 s-a citit testamentul generalului Henri Mathias Berthelot, care, spre „a mulțumi nației românești pentru toate mărturiile de recunoștință și de dragoste ce mi-au fost arătate”, a lăsat Academiei Române domeniul din comuna Fărcădinul de Jos (acum din nou numită General Berthelot), sumele de la Banca „Marmorosch-Blank” sau în sucursalele ei din România, pentru a fi folosite la întreținerea unor tineri spre a-și completa studiile într-o școală franceză, civilă sau militară.

Comuna Berthelot azi

Conacul și terenul care-i fuseseră dăruite de România generalului Berthelot în comuna Fărcădinul de Jos, din regiunea Hațeg, aparținuseră

*Ziua intrării în posesia domeniului de la Fărcădinul de Jos.
„Tata Berthelot” în fața conacului său, în mijlocul țăranilor comunei și oamenilor lui de casă.
Lângă generalul Berthelot, cu baston, ministrul Al. Constantinescu*

familiei baronului Nopcea. Urmașul său, Franz Nopcea, a avut o viață mai tumultuoasă, sfârșind prin a se sinucide la Viena. Neavând urmași, conacul și moșia au rămas în proprietatea statului. După terminarea războiului și încheierea păcii, statul român îi donează, drept recompensă, conacul și terenul de 70 ha, cu păduri, vie și livezi, generalului francez.

Deja cetățean de onoare al României, generalul devine și cetățean al comunei Fărcădinul de Jos. Primește emoționat noul lui loc din sat și pleacă să-l viziteze. Prefectul a dat ordin să se repare drumul în mare grabă.

Generalul este întâmpinat cu alai „acasă”. Fărcădinenii ridicaseră un arc de triumf împletit din flori și ramuri verzi, pe sub care au trecut generalul și suita lui. Cu mic cu mare, sătenii s-au strâns în jurul lui, îmbrăcați frumos, în costume tradiționale.

S-au întins mese pentru tot satul, s-au încins hore și s-au ținut discursuri. „Străbunicul meu spunea că generalul i-a uimit pe fărcădineni atunci, pentru că la masa acolo ar fi mâncat singur o găscă grasă! Auziți, o găscă întregă singur!”, se miră sincer și acum Gabi Popescu, un locuitor din sat, pasionat de istorie. Conacul și domeniul au mers bine și, câțiva ani la rând, Henri Berthelot a venit regulat să-l vadă. Pozele vremii ni-l arată pe pășune, la moară, la plimbare prin împrejurimi sau stând de vorbă cu țăranii. „Domeniul era bine îngrijit – continuă istoricul autodidact – avea vie, se făcea vin, era depozitat în pivnițele conacului, avea livadă

cu pomi, pădure. Înăuntru era mobilă solidă, ca din timpurile acelea, tablouri cu regele și regina, erau de toate acolo.”

Fotografiile de la acea întâlnire, cu generalul în mijlocul întregului sat, se păstrează și astăzi, înrămate, pe pereții conacului. Un an mai târziu, sătenii iau hotărârea ca localitatea lor să poarte chiar numele generalului și așa apare pe harta acestei țări o comună cu un nume mai ciudat: General Berthelot. Când își face testamentul, generalul decide să doneze domeniul Academiei Române al cărei membru de onoare era. Academia îi este recunoscătoare și, o scurtă perioadă de timp, lucrurile merg bine.

În 1948 însă, odată cu avântul comunist, săteni și mineri din Valea Jiului intră și ocupă conacul devastând locul. „N-a mai rămas nimic – spune istoricul local –, au spart și au luat ce au găsit, au călcat în picioare totul. Apoi, la castel s-a instalat un IAS, au adus piese de tractoare, aveau magazii, ateliere... Satul a fost denumit de comuniști Unirea.”

Și așa se ștergeau urmele lui Berthelot în satul care-l adoptase.

După căderea comunismului, clădirile arătau rău, leii din fața castelului dispăruseră, mobila și obiectele de artă la fel, iar din parcul din față nu mai rămăsese nici urmă.

În anii 2000, Academia Română revendică domeniul. Acad. Păun Ion Otiman, fost secretar general al Academiei Române, își amintește cum, atunci când Academia Română și-a reintrat în

*În 2 decembrie 1918, Berthelot spunea:
„Sunt sărbătorit oriunde merg și sunt numit nici mai mult nici mai puțin decât eliberatorul
României. Mărturisesc că acest lucru îmi face plăcere.”
Așa arăta Domeniul Berthelot după comuniști.*

drepturi, starea conacului, a anexelor și a terenului din jurul său era deplorabilă, dovedind „lipsa de respect a comuniștilor față de istorie și față de apărătorii României. Comuniștii doar mimau patriotismul”, spune academicianul, „în realitate și-au bătut joc de acest sentiment.”

Satul generalului se hotărăște să meargă mai departe. În paralel cu demersurile de restituire făcute de Academie, satul se hotărăște să trezească la viață memoria lui Berthelot. Imediat după ce s-a permis prin lege, sătenii au organizat un referendum și au decis să-i redea localității lor, numele de General Berthelot.

În mod simbolic, schimbarea numelui a avut loc la 7 decembrie 2001, la 140 de ani de la ziua de naștere a generalului. A avut loc un *Te Deum* la biserică, o paradă militară, discursuri, program artistic, la care au fost prezenți toți sătenii, invitați și la o „pomană”, „această masă a celor morți”, cum le explică un ziar local din Nervieux francezilor. Și tot acolo este descris mai detaliat evenimentul: „S-au împărțit mâncărurile tradiționale, supă de pui, fripturi (fricassee), sarmale. Cei 15 elevi au interpretat cântece franceze pe care i-a învățat învățătoarea lor, în onoarea multor oaspeți ai acestei țări prietene.”

Dar relatarea continuă și cu o notă critică, remarcând „absența ambasadorului Franței la acest eveniment atât de prietenos”. Descendentul generalului, Christian Vigné, poștaş în Lyon, și singurul francez care s-a deplasat în România cu această ocazie, se arată foarte supărat pe autoritățile franceze.

Însă ziarul precizează că „berthelotanii” și „berthelotanele” nu s-au supărat pe aceste absențe, ci dimpotrivă s-au arătat înțelegători, spunând că „Franța este o țară atât de mare. Probabil că au alte lucruri de făcut”. Satul generalului din România și-a exprimat dorința cu această ocazie ca elevii francezi să-i viziteze și să-i învețe franceza, iar copiii de la școlile din Franța să poarte corespondență cu cei de la Berthelot, ca să întrețină o prietenie viitoare.

După această întâlnire, Christian Vigné, urmașul lui Berthelot, s-a străduit să înfrățească cele două localități, iar în 2004, acest lucru a avut loc. Primarul din Nervieux a venit cu o delegație în satul General Berthelot și a avut loc ceremonia de înfrățire. Apoi vizita s-a întors.

„A fost un început promițător”, își amintește primărița din Berthelot, Marina Huzoni. „Am avut întâlniri foarte plăcute, deși cred că cei din Nervieux își închipuiau despre noi că suntem cam înapoiați. Când au venit aici și au văzut localitatea, au fost plăcut impresionați. Apoi noi am fost la Nervieux, am văzut acolo cum fac ei agricultură, i-am cunoscut și am vizitat mormântul generalului. Am fi dorit să existe relații în primul rând între copiii noștri și cei francezi, să se facă între ei schimburi de experiență și vacanțe comune. Dar după ce s-a schimbat primarul de acolo și s-au ales alți consilieri, relațiile s-au răcit. Nu știu de ce, nu înțeleg. Eu continui să le trimit mesaje de felicitare de Crăciun și Paște, dar ei nu-mi mai răspund deloc. După ce le-am scris cinci-șase mailuri, la care n-au răspuns, am încetat și eu.”

Conacul și academicienii

Ani buni după ce Academia Română a recăpătat domeniul, conacul a stat așa cum era, ruinat. „Făceam memorii peste memorii și adrese la București să le atrag atenția că se dărâmă de tot”, spune Marina Huzoni, dar nu se întâmpla nimic. Îmi era frică și pentru copiii noștri din sat, că se jucau pe acolo, le putea pica o cărămidă în cap, se putea întâmpla orice. Era și o rușine pentru emblema Academiei să dețină o ruină. Până într-o zi, când a venit domnul academician Otiman de la Timișoara și mi-a promis că într-un an vine cu răspunsul: ori renovează, ori dărâmă! Și exact la un an a venit și mi-a spus: gata, am făcut rost de bani, renovăm! Și-n mai puțin de un an a ieșit așa cum îl vedeți, splendid. A fost inaugurat în toamna următoare!

În acea perioadă, Academia Română era condusă de academicianul Ionel Haiduc, iar academicianul Păun Otiman, de la Timișoara, era secretarul general al Academiei. Lor li se datorează salvarea domeniului.

„Am găsit o cale – mărturisește profesorul Otiman – am aplicat cu un proiect și am obținut finanțare prin Mecanismul spațiului european, asigurat de Norvegia, Islanda și Lichtenstein. Proiectul a fost complex și a avut ca scop să refacem domeniul Berthelot, dar să se și realizeze cercetare în zonă pentru sprijinirea dezvoltării Țării Hațegului. La sfârșitul proiectului am publicat șase volume de sinteză cu tot ce a rezultat, dar, după ce m-am retras și n-a mai fost în grija mea, nu mai știu ce s-a mai întâmplat acolo.”

Proiectul s-a numit „Conservarea bio- și geodiversității ca suport al dezvoltării durabile și creșterii economice și sociale în zona Hațeg-Retezat”. Valoarea totală a grantului a fost de 2 040 762 de euro, din care pentru cercetători de bio- și geodiversitate 967 000 de euro, pentru investiții în clădire 991 362 de euro și 82 400 de euro pentru managementul proiectului, proiectul derulându-se pe durata a doi ani 2009–2010.

Academia a publicat, la finalul proiectului, o sinteză a cercetării în șase volume cu tematici diverse, iar pe parcursul derulării proiectului a făcut întâlniri consultative, a organizat cursuri pentru agricultori și a plantat peste o mie de pomi fructiferi pe domeniul de la castel.

Așadar, în 2010, în fostul conac Berthelot, proaspăt renovat, s-a deschis Centrul de Dezvoltare Durabilă „Țara Hațegului-Retezat”. Dar, după încheierea proiectului și a mandatului profesorului

Otiman, lucrurile au intrat în repaus aproape total. La Centrul de Dezvoltare Durabilă, entuziasmul nu se dovedește durabil.

Alin Huzoni, administratorul acestui domeniu, regretă faptul că locul de care se ocupă este mai mult pustiu. „Am sperat că va fi activitate aici, că vor veni specialiști și cercetători, dar n-a fost așa. La început da, a fost activitate, s-au ținut cursuri și au avut loc întâlniri aici. După aceea, domnii academicieni au venit mai rar. Domnul Berindei, parcă a fost în anii trecuți...” și cere din priviri ajutorul îngrijitoarei, pentru că nu reușește să-și amintească și alte misiuni academice derulate aici în ultimii ani. „Vedeți, avem camere de oaspeți dotate cu tot confortul, apă, încălzire, bucătărie. Dar nu vin oaspeți, decât foarte rar. Se mai ține câte un simpozion vara, dar nu este ce ar putea să fie. Înțeleg că acum cercetarea se face mai mult pe Google, decât pe teren. Păcat, pentru că noi avem aici și munți, și păduri, ape, avem parcul dinozaurilor, vestigii istorice, biserici și cetăți medievale, aproape în orice domeniu ar putea să se facă cercetare care să ajute știința, dar și localitățile, să fie în folosul oamenilor.”

Aurora, îngrijitoarea domeniului adaugă: „Îmi amintesc și acum că a sosit un student cu rucsacul pe spate, plecase să viziteze nu știu ce și nu găsisse niciun loc unde să se cazeze, dar noi nu l-am putut primi. Nu era nimeni cazat aici, locuri erau. Am dat telefon, dar n-am avut permisiunea, nu ni s-a dat acordul. Ni s-a spus că trebuie să facă cerere scrisă la Academie, să-i fie aprobată și numai după aia. Este o procedură foarte greoaie. A plecat săracul și ne-a părut rău că nu l-am putut ajuta”.

Domeniul și castelul arată foarte bine, renovarea s-a făcut respectând standardele de calitate și spiritul locului. În anexele destinate lucrătorilor s-au amenajat camere de oaspeți, cu băi proprii și o bucătărie la parter. Iar în fostele grajduri, o sală de conferințe spațioasă și luminoasă, încadrată de fostele firide pentru hrana cailor, în care sunt expuse piese antice, donate de Muzeul de istorie de la Deva. Pomii plantați după renovarea domeniului vor porni curând să rodească, iar parcul din fața castelului s-a umplut de verdeață. Dincolo de porțile ferecate ale domeniului se văd munții și piscurile împădurite – frumusețea Țării Hațegului.

Într-un text de promovare din 2010, realizat în colaborare cu Academia, se spunea: „Fosta amenajare privată este acum un spațiu public de interes pentru dezvoltarea rurală sustenabilă a zonei

Țara Hațeg–Retezat. Ținutul, unul de legendă pentru pitorescul lui, unde se găsesc celebrele fosile de dinozauri pitici, sute de specii de fluturi, de specii de păsări și animale și mii de specii de plante, cu biserici mărturii ale vieții spirituale a localnicilor, a devenit și un centru modern de cercetare științifică de excelență.”

Îl întreb pe tânărul administrator dacă Centrul face promovare turistică pentru zonă și cum. „Agentul numărul unu pentru noi este Arsenie Boca”, răspunde administratorul, „el promovează turismul în zonă, el ne susține. Se mai face ceva pentru parcul dinozaurilor și cam atât.” La Centrul de Dezvoltare Durabilă al Academiei Române, nu găsim niciun pliant de prezentare a obiectivelor din zonă, dar nici de prezentare a localității sau a generalului Berthelot. Volumele editate de Academie nu stau la îndemâna turiștilor sau vizitatorilor. Noi le vom primi ulterior, prin poștă, de la Filiala Timișoara a Academiei.

Nu există acolo nici materiale mai accesibile, cărți poștale cu imagini ale domeniului, ale generalului sau ale Țării Hațegului, nicio hartă care să te îndrume spre locurile interesante ale zonei sau să-ți prezinte identitatea locului.

La Centrul de Dezvoltare Durabilă nu a funcționat niciodată vreun oficiu de consultanță ecologică, agricolă, de management rural sau turistic sau de alt fel, deși localnicii ar fi avut nevoie. „Permanent nu a fost niciodată nimic aici”, explică viceprimarul Rodean Mihai, „pentru că este o reședință pentru domnii academicieni care să vină și să cerceteze. Regretabil este că nici nu prea vin să cerceteze. Și e păcat de locul acela frumos amenajat, greu de înțeles că l-au făcut ca să stea degeaba...”

La aproape zece ani de când Academia a pus din nou piciorul în satul General Berthelot, locul nu arată mai „dezvoltat”. Comuna nu are nicio pensiune, localnicii nu au accesat fonduri europene, singurele proiecte, și ele puține, au aparținut Primăriei și nu s-au înmulțit nici asociațiile locale. Există trei ferme de oi și vaci, dar nu există nicio rețea de desfacere locală. Satul este înconjurat de păduri și un fond de vânătoare cu iepuri, cerbi mistreți și fazani. Are bălți pentru pește și patru crescători de albine. Nu există niciun brand local nici pentru vin, nici pentru miere, nici pentru alte produse. Mierea se vinde neambalată, en-gros. Anii trecuți, albinele s-au îmbolnăvit și s-au pierdut multe familii. N-a avut cine să-i ajute, nu li s-au oferit sfaturi pentru tratarea lor, n-au avut consultanță veterinară.

Primăria a amenajat, la rândul ei, din fonduri europene, un complex de recreere gratuit, cu trei terenuri de tenis, unul de fotbal, două bălți pentru pescuit și un chioșc unde urmează să se amenajeze un minimuzeu de prezentare locală. Acolo ei organizează de obicei sărbătorile satului.

Descoperirile paleontologice (fosilele și ouăle de dinozauri), spun berthlotanii, s-au făcut și pe teritoriul comunei lor, la Totești, dar muzeul nu le aparține și nici alte beneficii conexe.

O mare decepție

„Eu aș fi văzut altă deschidere”, își începe primărița din Berthelot confesiunea, „am crezut că, dacă vom avea aici un centru al Academiei, va fi un loc de mare interes. Am crezut că vom avea printre noi mințile luminate ale academicienilor și ce mult ne vor ajuta. Eu, când mă gândesc la Academie, cred că nu mai e nimic deasupra, că e tot ce are mai bun

Domeniul Berthelot, acum al Academiei Române, renovat în 2009–2010 cu finanțare prin Mecanismul spațiului european, asigurat de Norvegia, Islanda și Lichtenstein

Conacul Berthelot, după restaurare, în interior

un popor. Dar s-a dovedit că-mi făceam iluzii. N-au venit decât la început, apoi tot mai sporadic. Au pus reguli stricte și au îngredit accesul și pentru cei care ar fi vrut să mai organizeze ceva acolo. Între dumnealor și noi nu prea există colaborare. Eu, nu Academia, am avut anul trecut inițiativa unor întâlniri ale sătenilor cu reprezentanții GAL și AFIR, iar pentru asta am avut nevoie de cereri și de rugăminți până să obțin aprobări de la București, ca să facem întâlnirile acolo. Este o adevărată aventură și să între copiii, când termină școala, pentru o fotografie, în curte, nu în castel! Deși vor doar o poză lângă bustul generalului, că el este simbolul comunei noastre, n-avem voie! N-am înțeles atitudinea Academiei și-mi pare rău. Am avut alte așteptări, că sunt oameni care știu cum se fac strategiile și ne vor ajuta să dăm viață satelor noastre. Dar acum Castelul este un mort-viu! Asta este! Sunt total decepționată!”

Academia motivează lipsa de activitate de la Centrul de Dezvoltare Durabilă a Țării Hațegului ca fiind expresia lipsei de interes a cercetătorilor, dar și pentru că drumul de la București la Berthelot este greu. „Dacă nu avem solicitări de la cercetători, și nu există interes, noi ce să facem?”, răspunde directorul Dinu Dumitru, șeful Departamentului „Patrimoniu” al Academiei Române, care gestionează domeniul. „Ne este cam peste mână să mergem până acolo pentru câte o întrunire, știe toată lumea cât de greu se ajunge din București la Hațeg!”

L-am întrebat dacă Academia a transmis vreodată invitații către institutele de cercetare din

subordine sau către universități, către tinerii cercetători, profesori, studenți, doctoranzi din toată țara, de la Cluj, la Iași, Brașov sau Timișoara, să-i informeze că acolo există un loc unde se poate desfășura cercetare pe teren într-o zonă cu potențial multidisciplinar, pot să se implice în activarea unor comunități. Dar răspunsul a fost nu, nu li s-a părut că inițiativa trebuie să le aparțină.

Pe *site*-ul Academiei Române, în luna februarie 2018, la secțiunea Conservarea biodiversității, secțiune unde centrul de la Berthelot este prezentat cu fotografii și istoric, ultimele informații și evenimente postate erau din 2010. De atunci, nicio știre despre ce s-a mai întâmplat acolo.

Încă o decepție

În același timp, la Nervieux, în Franța, urmașul generalului Berthelot, face o propunere Consiliului local. La 16 iunie 2017, Christian Vigné a venit în fața aleșilor locali cu ideea ca la o sută de ani de la încheierea Marelui Război să i se facă generalului Berthelot o statuie evestră în piața care-i poartă numele. Valoarea investiției era estimată la o sumă cuprinsă între 60 și 100 de mii de euro, bani care puteau veni și din donații private. Consilierii au refuzat însă propunerea.

În anul Centenarului, berthlotanii spun că la ei, în satul din Hațeg, vor organiza festivități, serbări locale, se va lansa o monografie a localității, iar „academicienii vor ține speech-uri”.

Generalul Berthelot vizitează Banatul*

Vasile Bogdan**

Personalitate pregnantă a Primului Război Mondial, implicat în acte de mare răsunet în victoria trupelor Antantei, generalul francez Henri Mathias Bertelot rămâne în istoria noastră ca și unul dintre vajnicii promotori ai unirii românilor. Aurel Cosma jr. a avut șansa de a-l cunoaște și ne lasă o prezentare a personajului foarte bine conturată: Generalul Berthelot, despre care am scris și am publicat multe amintiri și studii privind contribuția sa militară la înfăptuirea unității naționale și a formării noului stat unitar național al României, era o figură impozantă, care îți impunea respect și stimă, atît prin făptura sa robustă și înaltă, cît mai ales prin eleganța și volubilitatea conversațiilor sale, interesante și atrăgătoare. Era un om care cucerea pe orice interlocutor, un om simpatic și cu expresii amabile. (*Amintiri și mărturii de la Unirea din Alba-Iulia 1 decembrie 1918. Însemnări despre gărzile naționale române din Banat – 1918 luna noiembrie. Partea a II-a. Dosar întocmit de dr. Aurel Cosma junior la semicentenarul Unirii. Timișoara, 1 decembrie 1968*”.)

Un moment de seamă, politic, militar, dar și moral, l-a constituit vizita generalului Berthelot pe meleagurile bănățene în finalul lunii decembrie 1918. Psihologic, momentul era foarte bine ales, pentru că, în contextul evoluțiilor politico-militare din acele zile, în care avusese loc Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, Banatul fusese cotoplit de armata sârbă, iar moralul populației era foarte scăzut. Acesta aducea speranța că lucrurile se vor rezolva cât de curînd, se punea chezaș al înfăptuirii unirii în toate meleagurile românești. Aceasta explică și primirea deosebit de entuziastă ce i s-a făcut în toate localitățile bănățene în care a poposit, mesajele ce i-au fost transmise de a veni în sprijinul unei populații deznădăjduite de mersul sinuos al evenimentelor din acele zile.

Ion Clopoțel, la acea vreme reporter la ziarul „Românul” din Arad, face, într-un amplu articol de bun venit în orașul de pe Mureș, publicat în prima pagină a numărului 41, de duminică 16/29 decembrie 1918, o amplă prezentare a generalului, pe care îl ridică la rang de adevărat erou național român, din care cităm:

„În acțiunea asta de retragere și salvare Franța a trimis, în toamna anului 1916, pe generalul Berthelot. De la acea zi, istoria românilor pe fiecare pagină are acest nume de neuitat: Berthelot. Mulțumită talentului său mare de strateg a putut fi scăpată floarea armatelor române și imensele grânării ale Țării Românești au fost transportate la rezezeală în Moldova.

Berthelot nu s-a oprit numai la munca de salvare, ci a început marea operă de restaurare a materialului de război român și de întărire a liniei devenite inexpugnabilă la Siret. În iarna 1917–1918 armata română a fost reorganizată după planurile lui Berthelot. Activitatea intensivă a generalului Berthelot în acest timp și-a vădit rezultatele. Nemții și ungurii plănuiau o lovitură decisivă României, voiau să o șteargă de pe fața pământului. Li-au stat în cale însă: **Mărășeștii**. Soldații români la Mărășești au repurtat cea mai glorioasă învingere a lor. Berthelot poate fi mândru că a reușit să întărească într-atât moralul soldatului român, încât să fie capabil de biruința mare de la Mărășești. [...]

Când a fost vorba de o acțiune mare a aliaților în Balcani și Orient, pentru ca să presioneze armatele germane și austro-ungare să se retragă și demobilizeze și pentru ca să se pună stavilă curentului bolșevist destructiv al ordinii publice, cu drag se va fi gândit Berthelot la Români săi, și, numit comandant al mării expediții orientale, n-a întârziat să-și așeze

*Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

**Prozator, publicist, redactor la radio și televiziune

cartierul general în capitala română, București. Antanta, a cărei comandă supremă desigur a fost informată despre excelențele calități ale poporului român, prin trimiterea generalului Berthelot la București face gestul cel mai frumos pentru români, căci își exprimă încrederea sa în noi și contează la noi ca la elementul neprețuit în stabilirea ordinii în Orient, în lupta contra mișcărilor subversive. Multele chestii ale Orientului numai printr-o intervenție energetică a armatelor Antantei pot găsi soluțiunea nimerită, iar între aceste armate își împlinesc chemarea sa, își dă tributul său și armata română.

Berthelot a revenit între ai săi. I-a găsit mai mulți, mai tari. Națiunea română tocmai trecea prin străformări epocale. Nu numai românii cuprinși în hotarele înguste ale regatului de la Dunăre se pot manifesta acum ca aliat al Franței, ci întreaga națiune română, de pretutindeni, din Ardeal, Bucovina și Basarabia. Întreaga națiune română se pune în slujba intereselor mari ale Antantei, fiindcă sunt și interesele ei specifice. Pe întreg drumul ce-l face generalul Berthelot pe la granița etnică apuseană a românismului se va convinge de simpatiile sincere față de Franța și de aliații săi și se va întâlni cu hotărârea firmă (sic!) a românilor de a lupta pentru izbânda cauzei mărețe a civilizațiunii, pentru ajungerea tuturor națiunilor în posesiunea libertăților și drepturilor ce li-se cuvin pe baza existențelor și rosturilor lor specifice în lume.

Desigur impresia generalului Berthelot va fi că chiar și românii din colțurile periferice doresc cu aceeași ardoare ca și românii din părțile centrale, să li se realizeze visul de veacuri, că împlinirea idealului nostru național este o necesitate ce trebuie satisfăcută nu numai fiindcă altfel ar fi lipsită viața noastră națională de resurse vii și indispensabile, ci și pentru liniștea Europei. Românii nu mai pot suferi să li se prelungiască jugul robiei și de nu vor fi încorporați la statul român, nu le rămâne altă armă de apărare a existenței lor decât răsmirița”.

Itinerariul bănățean va începe în dimineața zilei de 26 decembrie, din gara Orșova. Un tren special va străbate defileul culoarului Timiș-Cerna și va poposi întâi la Caransebeș. Corespondentul ziarului „Românul”, care va relata în numărul 41, din 16/29 decembrie 1918, în amănunt, acest drum al generalului spre sufletele bănățenilor, consemnează primirea călduroasă de care se bucură acesta la Caransebeș:

„După vorbirile comandantului sârb și P.S. Episcopului [este vorba de episcopul Unirii, viitorul patriarh al României Miron Cristea – nota V.B.]

corul român a cântat *Marseilleza*, *Pui de lei*, *Trompetele răsună* și *Deșteaptă-te Române*. În gara Caransebeșului Berthelot a coborât și s-a amestecat printre țărani români cu cari încerca să vorbiască. Pe copii îi netezia pe cap. Era foarte afabil și la plecarea trenului el rămase în ușa vagonului ascultând *Marseilleza* cântată de corul reuniunii cu al cărui conducător, S. Golumba Berthelot a dat mâna.”

La câteva momente însă după plecarea trenului special, autoritățile sârbești vor trece la represalii.

„Fruntașii noștri de acolo pentru acest fapt au fost chemați pe azi la comanda militară sârbească: PS ep. Cristea, maiorul Târziu, protopopul Ghidiu și alți frunțași din Consiliul național român. PS Sa episcopul Cristea va mai fi tras la răspundere și pentru că a permis să fie dus la gară tricolorul românesc la întâmpinarea lui Berthelot, pentru că s-a cântat *Deșteaptă-te Române* și fiindcă din România a adus o hartă a României Mari pe care a avut curajul să o etaleze în vitrina Librăriei Diecezane!”

O primire ceva mai liniștită, dar și deosebit de caldă, i s-a pregătit generalului la Lugoj. Programat să sosească în stație în jurul orei 1, trenul a avut o întârziere de vreo șapte ore, datorată numeroaselor manifestări de bucurie ale bănățenilor.

„Fără afișuri, în câteva ceasuri a luat întreg orașul la cunoștință sosirea generalului, cam 11 mii de oameni au năpădit gara încă pe la ceasurile 4. Trenul special, se vede reținut la Orșova, Caransebeș – abia la 8 ore a intrat în gara Lugoj. Un condeiu nu este în stare să descrie însuflețirea mare de care Lugojul de la întemeierea lui nu a avut parte și poate nici nu va avea, decât la intrarea lui Mihai Viteazu al II-lea”.

Intrarea trenului în gară a fost primită cu marșul *Marseilleza*, cântat franțuzește de corul universităților, sub conducerea tânărului Zeno Vancea. A urmat apoi noua compoziție a marelui și iubitului Vidu, compusă anume pentru întâmpinarea fraților, *Bine ați venit*. „Să-i zic frumoasă, să-i zic măreață? O spune generalul, care a ascultat-o de două ori, cu ochii lucind în lacrimi de bucurie și însuflețire”.

Istoricul și criticul literar Gheorghe Jurma relatează un detaliu hazliu, devenit în timp adevărată legendă și care confirmă că generalul a rămas și în memoria afectivă a bănățenilor:

„Corul din Lugoj l-a întâmpinat pe generalul Berthelot și i-a cântat *Marseilleza*, bineînțeles cu puțină adaptare românească, ceva de genul *O sarmă să tăiem*, în loc de *Aux armes citoyennes* pentru că, mă rog, așa ar fi înțeles-o mai bine coriștii în traducerea românească. Pe de altă parte, dădeau dovadă

de umorul atât de bănăţenesc apropiat de burta, de economia, de materialitatea pe care bănăţeanul o demonstrează în orice moment, fie el şi atât de istoric”.

Date fiind opririle îndelungate pe traseu, trenul va sosi în puterea nopţii la Timișoara, prilej pentru ca autoritățile sârbe să oprească orice manifestare publică. Trenul, deși nu avea programată oprirea atât de îndelungată, va poposi peste noapte, abia a doua zi generalul întâlnindu-se cu fruntașii românilor din oraș.

„Ziua de vineri 27 decembrie 1918 și-a consacrat-o generalul Berthelot primirii delegaților și conducătorilor români din Timișoara, când a stat îndelung de vorbă cu ei despre situația politică locală și a zonei de vest a românismului. Autoritățile militare de ocupație nu au mai admis manifestații cu participarea mulțimilor de români ca în ziua precedentă”.

Datorită suitei de primiri deosebit de călduroase, trenul special va ajunge la Arad duminică. Abia ieșit din zona de ocupație sârbă, generalul avea să cunoască un alt aspect al asupririi naționale de aici, relațiile tensionate cu fostele autorități ungurești și ciracii acestora. Primirea triumfală plănuită avea să se transforme într-o baie de sânge.

În timpul realizării unui serial de televiziune pentru TVR Timișoara, la a 90-a aniversare a Marii Uniri, aveam șansa de a consemna și câteva mărturii inedite despre acest eveniment. Avocat Rodica Țabic din Arad mi-a relatat:

„În 23 decembrie a venit la Arad generalul Berthelot, o vizită cu numeroase incidente. Familia s-a dus, bineînțeles, la gară. A fost o primire extraordinară, au venit toate fetele membrilor Reuniunii Femeilor Române, una a recitat o poezie în limba franceză, compusă în onoarea lui. Mama mea i-a dat un buchet de flori, au fost elevii de la Preparandie, care erau îmbrăcați în costume naționale și care au însoțit mașina lui Berthelot și așa mai departe. Între timp doamnele din Reuniunea Femeilor Române pregătiseră un bufet extraordinar pentru Berthelot, se știa faptul că era mare amator să mănânce bine, și toate bucatele astea s-au încărcat în vagonul lui. Iar el s-a dus la o recepție la hotelul Crucea albă. Între timp au început niște incidente pe stradă între gărzile ungurești, care erau înarmate, și cele românești, care nu erau înarmate. În aceste încercări s-au pierdut câțiva copii, de exemplu fratele mamei mele a dispărut la un moment dat și sigur că lumea era foarte speriată, mai ales că se auzea că au fost împușcături și morți și răniți. Au început să-l caute și, în sfârșit, au primit vestea de la un învățător 106 Mihuța din Micălaca, că aceștia sunt la el și o să-i

aducă întregi și sănătoși. Iar tinerele domnișoare care erau acolo erau și ele foarte speriate. Bandele acestea încercau să pătrundă înăuntru strigând: «Unde sunt a roman fata?», adică fetele române. Unul dintre cei de acolo le-a luat pe fete și le-a scos prin bucătăria restaurantului Crucea albă și le-a dus în siguranță. Așa Berthelot a văzut adevărata stare de fapte și a militat pentru admiterea intrării trupelor românești, ceea ce s-a întâmplat abia în mai 1919”.

Presa vremii, în special ziarul „Românul”, avea să dea dovadă de un înalt profesionalism relatând, într-o ediție specială, întreaga desfășurare a evenimentelor. Relatările la obiect, scrise într-un stil alert, uneori telegrafic, dar cu atât mai impresionante, care au fost transpuse în mijloace tipografice adecvate, au rămas mărturie a practicării în vreme a unui jurnalism de cea mai bună calitate. Pe alocuri cuvintele devin de-a dreptul imagini, și se sugerează că te afli chiar în mijlocul evenimentelor. Nu vom insista asupra acestora, ele pot fi citite în numărul nr. 42, de marți, 18/31 decembrie 1918, paginile 1–2. Datorită relatării amănunțite a atrocităților petrecute în acea zi la Arad, reportajul primirii călduroase a generalului în gară și pe întregul traseu până în centrul urbei, avea să fie amânat pentru a doua zi. Concluzia evenimentelor este trasă cu înțelepciune în rândurile finale ale acestuia:

„Noi una o vrem: să nu se falșifice starea faptică a lucrurilor. Cu sânge rece să se constate realitatea. Generalul Berthelot a fost de față la scene teribile. Colonelul Rosetti întors de la poștă a văzut cum steagurile românești erau călcate în picioare și purtate în sulite de baionetă. Să știe maghiarii că nu demonstrațiile aceste ale unor indivizi ieșiți din minți vor hotărî soarta politică a Românilor și Maghiarilor, ci congresul general de pace. Până atunci și unii și alții trebuie să-și păstreze sângele rece. Tribunalul internațional ne va face deplină dreptate” („Românul”, anul VII, nr. 43, joi, 20 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, p. 1–2).

Vizita generalului Berthelot în Banat a marcat un important moment în istoria bănățenilor în zilele de după Marea Adunare de la Alba Iulia. Ea a dat semnalul speranței, a faptului că visul milenar al românilor de aici va fi împlinit. Evenimentul se va petrece abia la 3 august 1919, când trupele românești vor pași în Timișoara, proclamând înfăptuirea de facto a marelui act în Piața simbolic numită de atunci a „Unirii”, în citadela de pe Bega.

Henri Mathias Berthelot și românii ardeleni: imaginea generalului francez în „Gazeta Poporului” de la Sibiu*

*Mircea-Gheorghe Abrudan***

Așa cum era și firesc, generalul Henri Mathias Berthelot (1861–1931), șeful Misiunii militare franceze din România anilor 1916–1919, s-a bucurat de atenția permanentă a istoriografiei, a cercurilor militare și a mediului cultural-academic românesc, fiindu-i dedicate articole omagiale¹, evocări și albume aniversare², studii și volume de specialitate care i-au prezentat biografia, activitatea de pe frontul românesc³, contribuția la împlinirea dezideratului nostru național în anii 1918–1919⁴, parte a vizitelor efectuate prin Transilvania și Banat în anul 1919⁵, relația apropiată cu familia regală și corespondența din vremea războiului⁶.

În expunerea de față mă voi opri asupra imaginii pe care „Gazeta Poporului” i-a zugrăvit-o generalului francez în edițiile sale din anii 1918–1919. „Gazeta Poporului, foaie politică culturală”, a apărut săptămânal în duminicile anilor 1918–1920 la Sibiu, fiind întemeiată de trei tineri entuziaști, doctori în teologie ai Universității din Cernăuți, cu un renume bun în istoria românilor ardeleni din secolul trecut, și anume Nicolae Bălan (mitropolit al Ardealului între 1920–1955), Ioan Broșu (profesor, politician și diplomat) și Silviu Dragomir (istoric, profesor universitar la Cluj și membru al Academiei Române)⁷.

Primul număr a fost publicat în 6 ianuarie 1918 sub redacția lui Ioan Broșu, catehet ortodox al Liceului regesc din Sibiu, foarte activ pe teren literar și omiletic⁸, de la numărul patru redacția fiind preluată de Ștefan Popp, care a rămas în fruntea ei pe parcursul anilor 1918–1919, și apoi sub redacția lui Macedon Corfariu în cursul anului 1920, având

un abonament anual de 15 coroane în 1918, respectiv de 50 fileri în 1919–1920. Ziarul se adresa, în primul rând, lumii rurale românești din Mărginimea Sibiului, Țara Oltului și Țara Făgărașului, dorindu-se a fi „cea mai cu dragoste foaie față de neam”, cum se preciza într-un chenar de pe ultima pagină.

Atitudinea națională luptătoare a celor trei teologi a determinat consistoriul mitropolitan sibian, în ședința din 16 ianuarie 1918, să adopte decizia de a le interzice să mai scrie în acest ziar⁹; așa se explică faptul că începând cu numărul 4 din 27 ianuarie 1918, marea majoritate a articolelor au apărut sub incidența anonimatului, iar Ioan Broșu nu mai apare ca redactor și proprietar al foii, numele celor trei revenind pe frontispiciul gazetei în a doua parte a lunii octombrie 1918. Uitată astăzi de istoriografie în general, dar și de cea a presei, în particular, poate și din cauză că se poate accesa în ediție completă doar la Biblioteca Academiei Române din București și la Biblioteca Județeană Astra din Sibiu, „Gazeta Poporului”, este o sursă importantă pentru restituirea evenimentelor petrecute în Transilvania sau avându-i drept protagoniști pe transilvăneni în perioada ianuarie 1918–noiembrie 1920, deoarece conține numeroase texte memorialistice, scrisori de pe front, poeme și reportaje despre Primul Război Mondial, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia și activitatea Consiliului Dirigent.

Personalitatea și activitatea generalului francez Berthelot este evocată în 11 materiale de întinderi diferite, publicate în 15 decembrie 1918, 5, 12, 19 și 26 ianuarie 1919, 13 aprilie și 18 mai 1919. Spre

*Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

**Cercetător științific dr., Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

comparație, figurile generalilor Alexandru Averescu, Constatin Prezan și Traian Moșoiu au fost evocate de două ori, respectiv o singură dată pe întreaga durată a apariției gazetei între ianuarie 1918–octombrie 1920, de unde reiese în mod limpede interesul redactorilor foii pentru personalitatea „vestitorului de bine al Franței”, cum era descris în 5 ianuarie 1919 cel pe care-l evocăm acum în ceas de toamnă.

Primul și ultimele două materiale care-l evocă pe general provin din rubrica veștilor tratând subiectul revenirii în România a șefului Misiunii militare franceze în articolul intitulat „Acum nouă luni. Cuvintele de la plecare ale generalului Berthelot”¹⁰, care reproduce de fapt, după o scurtă introducere, cuvântul de rămas bun al generalului către autoritățile și trupele române din primăvara anului 1918, respectiv două știri care anunțau¹¹ și descriau plecarea generalului din București spre Franța în mai 1919¹². Prețuirea, stima și venerația de care s-a bucurat generalul francez în rândul armatei și a societății românești din Vechiul Regat era explicată cititorilor ardeleni printr-o scurtă introducere în care se preciza că Berthelot este cel care a condus cu vitejie armatele României în luptele purtate în Moldova împotriva germanilor. Cu toate că era străin de neam, „acesta a iubit ostașii români ca pe copiii săi”, fapt pentru care redactorul reproducea în continuare cuvântul optimist de îmbărbătare și încurajare pe care Berthelot îl rostise înaintea românilor în contextul tratativelor de pace ale României cu Puterile Centrale din primăvara grea a anului 1918¹³. Atașamentul lui Henri Mathias Berthelot față de statul român, față de armata română și cauza ei reiese din cuvintele memorabile rostite cu acea ocazie:

„În nenorocirea României sunt silit să vă părăsesc. Plec cu moartea în suflet. Văd în ce condiții înspăimântătoare vi se cere să puneți armele jos. Văd bine drumul spinos al suferințelor României; el este însă aproape de sfârșit. Văd cuțitul pe care dușmanul îl face să lucească, pe când ei zâmbesc!

România să nu-și piardă speranța.

Trebuie să vedem cu toții un cer mai senin. Fiți siguri că nu s-a spus încă cel din urmă cuvânt. Franța și aliații săi nu recunosc niciodată această pace rușinoasă. Frunțașii țării mele și-au făcut toate rezervele asupra grelelor condiții ce vi se impun, acum, când ați rămas despărțiți de marii noștri prieteni. Va veni ziua când se vor aduna împuterniciții popoarelor, în jurul mesei, unde se va iscăli pacea lumii. Atunci cu o trăsătură de burete, Franța și aliații săi vor șterge umilirea și vor răsplăti toate

dureroasele jertfe ce faceți pentru cauza cea mare. Atunci vor veni zilele frumoase pentru marea Românie. Ofițerii mei, plecând cu mine, lasă în România prieteni mulți și duc cu ei atâtea simțăminte adânci pentru țara unde au trăit zile grele. Ceilalți, rămași pe veci în pământul țării voastre, fac o sfântă și veșnică legătură între România și Franța. Nu vă pot ascunde cât de dureroasă îmi pare plecarea din România. Nu vă pot ascunde că, plecând, duc cu mine în inimă o parte din iubitorul suflet al României, care soarbe până în fund paharul nenorocirilor.

Români, nu vă zic adio, ci la revedere, cu toată nădejdea și încrederea în vremea dreptelor cauze.”¹⁴

Cele șapte articole de fond dedicate generalului Berthelot în paginile „Gazetei Poporului” au fost prilejuite de turneul întreprins de ofițerul superior francez prin Banat și Transilvania, între 26 decembrie 1918–3 ianuarie 1919, și întregesc cu asupra de măsură informațiile referitoare la aceste călătorii cuprinse în jurnalul și corespondența generalului¹⁵.

În articolul „Generalul Berthelot”, apărut duminică, 5 ianuarie 1919 pe prima pagină a foii, redacția îl caracterizează pe acesta drept „vestitorul de bine al Franței, sora noastră mai mare”, care auzind „împetele noastre de durere” de sub „crunta stăpânire maghiară” a venit „să ne strângă la piept cu duioșie și să ne aline durerea”. Descinderea sa în Ardeal este asemănată cu răsăritul unui soare pe cerul tuturor românilor, șeful Misiunii militare fiind portretizat drept „marele fiu al Franței, biruitorul nemților de la Marna și leul ce s-a împotrivit oștirilor sălbatică ale lui Mackensen la apele Siretului, în Moldova”. Deși era prima oară când punea piciorul în Transilvania, generalul Berthelot nu era un străin pentru românii ardeleni, foaia precizând că era cunoscut „de multă vreme”, fiind trimis de „providență” poporului român „ca un mântuitor” în cele mai grele momente de la cumpăna anilor 1916–1917, când „steaua românească părea să apună”, dar sub conducerea sa au fost date acele mari lovituri de la Mărăști și Mărășești.

Eroul francez din mijlocul oștirii române sosise în Transilvania pentru a-i cunoaște pe aceia „de dragul cărora își părăsise patria”, gazeta populară sibiană urându-i călduros: „Fii binevenit între noi, viteazule fiu al Franței, sora noastră! Primește salutul celor care te iubesc și se închină jertfelor tale”. Urmează o declarație de dragoste a redacției în numele ardelenilor față de Franța, declarație pe care aceștia își doreau să le fie transmisă francezilor de bravul lor oștean¹⁶.

În aceeași ediție din 5 ianuarie erau prezentate cititorilor pe scurt în două materiale din rubrica știrilor descinderea „marelui general francez” în Sibiu, la 1 ianuarie 1919, unde i s-a făcut „o primire măreață, cum nu s-a mai pomenit”, acesta fiind întâmpinat de mult popor venit din satele din împrejurimile burgului „cu steaguri și cu muzică”. După ce s-a întreținut cu țărănimea în aria gării, generalul a fost condus în oraș unde a rămas până a doua zi, fiind oaspete al membrilor Consiliului dirigent. A doua zi, generalul a plecat la Săliște unde i s-a organizat de asemenea o primire triumfală, în frunte cu protopopul academician Ioan Lupaș, care a ținut în cinstea sa o cuvântare în limba latină, urmând în Piața Mare un joc național românesc în cinstea distinsului oaspete¹⁷. Revenit la Sibiu, generalul a participat alături de Iuliu Maniu la serbarea națională românească desfășurată în Piața Mare a orașului în onoarea sa, foaia subliniind că acesta s-a prins în jocul românesc, care a căpătat „o însuflețire fără pereche”, concluzia materialului fiind una elocventă: „A fost cea mai măreață sărbătoare a sufletului românesc”¹⁸. La rândul său, generalul francez a fost impresionat de „primirea entuziastă” de care a avut parte la Sibiu și la Săliște, notând în jurnalul său din 2 ianuarie 1919: „Plecarea la ora 8.30 către Săliște, sat renumit pentru fetele sale frumoase; și aici, din nou, primire entuziastă și defilare de grupuri de săteni. La întoarcerea în Sibiu, mare defilare a delegațiilor din sate și din oraș. Cântece și dansuri. Discutat cu Maniu, Pop, Vaida-Voevod.”¹⁹ De asemenea, în scrisoarea expediată, în 3 ianuarie 1919, cumnatei sale Louise, Berthelot relua aceste impresii, dar le completa cu observațiile că pretutindeni a fost „întâmpinat cu aclamații”, Consiliul Național Român din Transilvania făcându-i la Sibiu „o primire demnă de niște învingători”. „În concluzie”, sublinia generalul, „prin aceste părți ni se face o primire princiară, care va rămâne adânc marcată în amintirile mele”²⁰.

În numărul „Gazetei Poporului” din 12 ianuarie 1919, Ioan Broșu a semnat un editorial mai amplu intitulat „Marele fiu al Franței în Ardeal” în care făcea un elogiu ginte și rădăcinilor latine comune românilor și francezilor, evocând ajutoarele acordate de Franța poporului român în momentul unirii Principatelor și apoi în refacerea armatei române după dezastrul din toamna anului 1916. Generalul Berthelot, reprezentantul Franței, s-a bucurat în opinia lui Broșu de o primire măreață caracterizată de „o izbucnire fără margini a sufletu-

lui românesc, ieșit cu totul din lanțuri” în întreaga Transilvanie, „de la Arad, peste Oradea, Baia-Mare, Sibiu și până la Brașov”, deoarece pretutindeni a fost perceput drept nimeni altul decât „idolul și talismanul nostru”, figura care întruchipa Franța, „sora noastră mai mare”, țara și națiunea care contribuise decisiv la eliberarea românilor ardeleni²¹.

Următoarele articole, publicate în trei numere consecutive din 12, 19 și 26 ianuarie pe suprafața unor pagini întregi relatează tocmai parcursul triumfal al generalului Berthelot prin Banat și Transilvania punctând, pe baza unor relatări ale martorilor oculari și a corespondenților gazetei, drumul străbătut de acesta prin Orșova, Mehadia, Domașnea, Teregova, Caransebeș, Arad, Oradea, Baia Mare, Sibiu²², Maierii Sibiului, unde i s-a organizat un „conduct etnografic românesc”, foarte apreciat de general, la rândul său fiu de țărani, cum ținea gazeta să sublinieze, apoi prin Turnișor, Gușterița, Veștem, Săliște, Poplaca²³, Rășinari, Ocna Sibiului, Hamba, Racovița și Orăștie²⁴.

Pretutindeni entuziasm, exaltarea bucuriei, cântece românești, primiri impozante organizate de Consiliile și gărzile naționale, în frunte cu preoțimea și dascălimea locală, discursuri de bun venit ale elitei locale, dublate pe alocuri de defilările trupelor române aflate sub comanda generalului Traian Moșoiu. Voiajul acesta triumfal nu a fost unul regizat, ci trebuie să recunoaștem, chiar dacă pare greu astăzi să percepem, că a fost exprimarea sinceră a bucuriei izbucnite și revărsate din cugetele și sufletele a zeci de mii de români transilvăneni după împlinirea astrală proclamată în Adunarea de la Alba Iulia: unirea cu România, care a echivalat pentru cei de atunci cu o dezrobire, cu o descătușare, cu împlinirea unui vis de mult și de mulți visat, dar greu, extrem de greu și costisitor îndeplinit.

Omul de arme a fost profund impresionat de primirea de care a avut parte prin Banat și Transilvania, exprimându-și sentimentele de grațitudine prin intermediul unei scrisori expediate președintelui Consiliului dirigent la sfârșitul lunii ianuarie 1919. „Gazeta Poporului” a intrat în posesia epistolei și a publicat-o în ediția din 26 ianuarie cu o scurtă introducere. Fiindcă lucrările conferinței noastre se desfășoară într-o clădire monument istoric și într-o localitate ce-i poartă numele, adunați din diferite zone ale țării pentru a-l evoca și comemora cum se cuvine pe generalul Henri Mathias Berthelot, consider că este de bun augur să-l lăsăm și pe el să ne vorbească, așa cum a făcut-o străbunilor noștri în

anul 1919, încheind intervenția mea prin reproducerea epistolei pomenite:

„Domnule președinte, adânc mișcat de manifestațiile de simpatie al căror obiect am fost în timpul călătoriei mele în Bănat, Crișana și Transilvania, mă gândisem să mulțumesc individual domnilor președinți ai comitetelor locale românești, care au venit să mă salute în toate gările prin care am trecut. Trebuie să renunț, atât de mare a fost numărul lor. Și această imposibilitate este cel mai frumos omagiu pe care-l pot aduce vitalității neamului românesc care trăiește în limitele artificiale ale vechii Ungarii.

În timpul celor optsprezece luni petrecute în România și în contact strâns cu armatele sale, am putut să studiez și să înțeleg bine caracteristica sufletului românesc, căruia cu plăcere vin să-i dau o nouă mărturie. Șederea mea printre românii de peste munți m-a convins că sufletul lor este același ca și acela al românilor de la București și Iași. Am fost de asemenea foarte mișcat de manifestările unanime de stimă și iubire pentru Franța, care au avut loc pretutindeni la trecerea mea, de sinceritatea și delicatețea exprimării lor. De aceea, din adâncul inimii vă rog, domnule președinte să primiți și să transmiteți tuturor, bărbați și femei, fete și copii, săteni și orașeni și tuturor membrilor Comitetelor locale expresia celei mai vii recunoștințe și a urărilor mele afectuoase pentru realizarea aspirațiilor voastre naționale.

Binevoii a primi, domnule președinte, expresia înaltei mele considerațiuni și îngăduiți-mi de a striga împreună cu d-voastră: Trăiască România Mare!

Berthelot”²⁵

Descinderea generalului Henri Mathias Berthelot în Banat și Transilvania și întâlnirea cu populația românească din aceste regiuni i-a prilejuit șefului Misiunii militare franceze în România o cunoaștere directă și concretă a realităților transilvănene și bănățene, acesta intervenind în favoarea românilor pe lângă comandamentul francez al frontului de est, dezavuând abuzurile la care era încă supusă populația românească în anumite zone, încurajând guvernul de la București să denunțe armistițiul semnat cu Ungaria, la Belgrad în 13 noiembrie 1918, și impulsionând armata română să înainteze spre vest în tot teritoriul locuit de etnici români. „Gazeta Poporului” din Sibiu și celelalte organe de presă românească din Transilvania au prezentat cititorilor lor marșul triumfal al generalului francez și al delegației sale prin Ardeal și Banat, contribuind la

creșterea prestigiului lui Henri Mathias Berthelot în sânul maselor românești și oferind posterității șansa de a descoperi detalii interesante referitoare la acea „călătorie de neuitat”, cum însuși generalul a numit-o în paginile jurnalului său.

Binecuvântată să-i fie amintirea și veșnică să-i fie pomenirea!

Note

¹ N. Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot. Spicuri din marile ziare*, Tipografia Școalei Militare Infanterie „Principele Carol”, Sibiu, 1931.

² Dumitru Preda (coord.), *Berthelot și România/Berthelot et la Roumanie. Album*, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997.

³ George Cipăianu, „Le Général Henri Mathias Berthelot et la Bessarabie”, în „Transylvanian Review”, an 5, nr. 4, 1996, p. 105–110; *** *Generalul H.M. Berthelot: 80 de ani după misiunea franceză în România, 15–16 octombrie 1996/General H.M. Berthelot: 80 ans après la mission française en Roumanie*, Ed. Universității din București, București, 1996; Marcela Feraru, Alain Lesbats, *Misiunea Berthelot. România în Primul Război Mondial 1916–1919*, Editura Nemira, București, 2008; Constantin I. Stan, *Generalul Henri M. Berthelot și românii*, Editura Paideia, București, 2008; Gheorghe Nicolescu, Simona Bucura-Opreșcu, *Generalul Berthelot și românii. Rapoarte transmise la Paris (1916–1918)*, Editura & Tipografie Mioveni, Mioveni, 2014.

⁴ Stan I. Constantin, „Generalul Henry Berthelot – Sprijinitor al cauzei românești”, în „Sargeția”, 25, 1992–1994, p. 769–782; Dumitru Preda, „Generalul Henri Mathias Berthelot, un susținător consecvent al Unirii românilor din 1918”, în „Academica”, an 9, nr. 1–2, 1998, p. 47–48; Aurel Vaida, „Un general francez pentru România Mare – Henri Mathias Berthelot (1861–1931)”, în „Pro Uniune”, an 4, nr. 1–2, 2001, p. 27–33.

⁵ Viorel Faur, „Generalul francez Henri Berthelot în Bihor (1918)”, în „Cele Trei Crișuri”, an 1, nr. 1, 1990, p. 1–12; Aurel Pentelescu, Gavriil Preda, „Vizita generalului H.M. Berthelot pe frontieră etnică de vest a României la sfârșitul anului 1918”, în *Iluzii, teamă, trădare și terrorism internațional – 1940. Omagiu Profesorului Ioan Scurtu*, Ed. Demiurg, Iași, 2010, p. 131–146.

⁶ General Henri Berthelot, *Jurnal și corespondență 1916–1919*, ediția a II-a, ediție, studiu introductiv și indice de Gheorghe I. Florescu, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000; General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, traducere de Glenn E. Torry, traducere din limba franceză de Mona Iosif, Ed. Militară, București, 2012.

⁷ Vezi medalioanele lor biobibliografice la: Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, ediție întregită și adăugită, Ed. Andreiana, Sibiu, 2015, p. 402–426, 449–466,

511–517; Răzvan Mihai Neagu, *Formarea elitei ortodoxe din Transilvania, Banat și Crișana la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Studenți români din Transilvania, Banat și Crișana la Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți (1875–1918)*, Ed. Școala Ardeleană/Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2018, p. 139–185, 207–210, 281–295.

⁸ Oscar Wilde, *Nuvele*, traducere de I. Broșu, Ed. Librăriei Ioan I. Ciurcu, Brassó, 1913; I. Broșu, *Siluate – poezii*, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1915; I. Broșu, *Casa de la Ierihon: omilii și cuvântări bisericești*, Tiparul Tipografiei diecezane gr. or. române, Arad, 1917 (ediția a 2-a, Ed. Andreiana, Sibiu, 2018).

⁹ Mircea Păcurariu, *Cărturari sibieni de altădată*, p. 457.

¹⁰ „Gazeta Poporului”, anul I, nr. 50, Sibiu, 15 decembrie 1918, p. 6.

¹¹ „Generalul Berthelot va pleca?” în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 15, Sibiu, 13 aprilie 1919, p. 5.

¹² „Plecarea generalului Berthelot”, în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 20, Sibiu, 18 mai 1919, p. 6.

¹³ Detalii despre participarea României la Marele Război și despre Pacea de la Buftea, vezi: Glenn E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, Meteor Publishing, București, 2014.

¹⁴ „Acum nouă luni. Cuvintele de la plecare ale generalului Berthelot”, în „Gazeta Poporului”, anul I, nr. 50, Sibiu, 15 decembrie 1918, p. 6.

¹⁵ General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, p. 387–392.

¹⁶ „Generalul Berthelot”, în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 1, Sibiu, 5 ianuarie 1919, p. 1.

¹⁷ „Generalul Berthelot în Sibiu” în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 1, Sibiu, 5 ianuarie 1919, p. 5.

¹⁸ „Primirea generalului Berthelot” în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 1, Sibiu, 5 ianuarie 1919, p. 5.

¹⁹ General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, p. 392.

²⁰ *Berthelot către Luise*, 3 ianuarie 1919, în General Henri Berthelot, *Memorii și corespondență (1916–1919)*, p. 393.

²¹ „Marele fiu al Franței în Ardeal”, în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 2, Sibiu, 12 ianuarie 1919, p. 4.

²² „Generalul Berthelot în Bănat” în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 2, Sibiu, 12 ianuarie 1919, p. 4.

²³ „Marșul țăranilor români în fața generalului Berthelot”, în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 3, Sibiu, 19 ianuarie 1919, p. 4.

²⁴ „Marșul țăranilor români în fața generalului Berthelot”, în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 4, Sibiu, 26 ianuarie 1919, p. 4.

²⁵ „Generalul Berthelot mulțumește consiliului dirigent din Transilvania”, în „Gazeta Poporului”, anul II, nr. 4, Sibiu, 26 ianuarie 1919, p. 7.

Un expert în arta războiului: generalul Henri Mathias Berthelot (1861–1931)*

*Florin-Corneliu Popovici***

„Ubi bene, ibi patria”, așa glăsuiește un proverb latin, tălmăcit în limba română prin „acolo unde îți este bine, acolo îți este patria”. În cazul generalului Henri Mathias Berthelot (1861–1931) dictonul se aplică cu îndoită măsură, fiind unul dintre rarele cazuri de devoțiune împinsă la extrem, când noțiunea de „patrie”, concept cu geometrie variabilă, dublată de starea de bine spre care năzuim fiecare, nu se reduce la abstract sau doar la simple coordonate administrativ-teritorial-geografice, ci cartografiază adevărate geografii afective interioare. În ciuda trecerii anilor și a zbuciumatei istorii care, vai, nu întotdeauna ține cu învingătorii (avem aici în vedere intruziunea impardonabilă a politicului care modelează istoria, mai de fiecare dată, în funcție de interesele sale de moment), despre generalul Berthelot se poate vorbi la modul prezent: el *este* pe cât de francez, pe-atât de român. O demonstrează dragostea nețărmurită pentru Franța și România, slăbiciunile și „vulnerabilitățile” sale, iubirile, tânguirile, neliniștile și glasurile de sirenă. Desprins parcă din file de legendă, aureolat cu virtuțile excepționalității și înzestrat cu însușirile omului providențial, ziditor, generalul Berthelot este, pe lângă unul dintre marii eroi civilizatori care au contribuit decisiv la făurirea României Mari, unul dintre „nemuritori”, pentru care cultul, admirabil teoretizat de Thomas Carlyle în faimoasa-i carte, *Cultul eroilor*, nu ar trebui să rămână doar o acțiune festivă generată de context (cum este cel de față, o sută de ani de România), ci o datorie sacră.

Generalul Berthelot, cel care „[...] s-a simțit tot atât de atașat de România ca de propria sa patrie”¹, a binemeritat de la Patrie, indiferent că este vorba de Franța natală care l-a însărcinat cu o misiune la frontierele carpato-danubiano-pontice (de care se va achita exemplar) sau de România, patria adoptivă, pe care le-a slujit cu credință. Generalul Berthelot și Regina Maria a României, două figuri emblematice ale Primului Război Mondial, doi mari prieteni uniți de un uriaș umanism și de trăiri patriotice intense, doi mari (măr)jimoși pentru care întreaga existență se articulează prin raportare la o cauză, cea a dreptății și a adevărului.

Cultul eroilor și uitarea. Ce uităm, cât uităm, motivele pentru care uităm, mecanismele uitării, cât de moral și de justificat este să uităm, când vine vorba de înaintași, uitarea ca igienă mentală, circumstanțele atenuante sau agravante ale uitării. Sunt tot atâtea teme de discuție care ar merita o abordare separată. Generalul Berthelot s-a bucurat de susținători, dar și de detractori în timpul vieții. Politica românească a știut când să profite de excepționalele sale fapte de arme și de uriașa-i personalitate, când să-l scoată răspunzător pentru eșecuri sau să-l pună la index. Cei 50 de ani de comunism, de pildă, lucru arhicunoscut, au operat epurări și cosmetizări impardonabile, chiar și în rândurile eroilor neamului. Pe unii i-a radiat, pe alții i-a folosit în campaniile de propagandă deșănțată, marșându-se ipocrit pe latura naționalismului găunos. Una dintre figurile care a avut de suferit de pe

* Cuvânt rostit la simpozionul științific „Pe urmele generalului Henri Mathias Berthelot în România” organizat la 25 septembrie 2018 de Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, și de Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „George Barițiu” ale Academiei Române

**Cercetător, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu, Timișoara

urma acestei acțiuni nefaste a fost generalul Berthelot (v. atitudinea sa fățiș împotriva rușilor, a bolșevicilor, de neiertat de către regimul comunist), concretizate în omiterea sa deliberată din manualele de istorie sau, în cel mai bun caz, în amintirea sa lapidară, cu tentă tendențioasă, în lucrări de specialitate: „Berthelot, Henri Mathias (1861–1931), general francez, comandant de armată în timpul Primului Război Mondial. A fost șeful Misiunii militare franceze în România în timpul acestui război. A participat, comandând armata Antantei de la Dunăre, la înăbușirea Republicii Sovietice Ungare (1919).”²

Nu e intenția mea și nici locul aici de a polemiza, dar trăim vremuri tulburi, prețul pe eroism, pe valori morale, pe modele umane existențiale este extrem de mic, dacă nu derizoriu. La 100 de ani de România, în plin an Centenar, cu excepțiile notabile de rigoare, se fac lucruri infime care nu reușesc să marcheze așa cum se cuvine mărețul eveniment. Din păcate, din nou ingratitudea politicianului, dublată de o atitudine inexplicabilă de ignorare, din partea contemporaneității, primează. Lucru ce nu mai prezintă valoare de noutate, există încă multe pete albe în istoria poporului român care așteaptă să fie corect investigate și repuse cu luciditate, profesionalism și obiectivitate în limitele adevărului și firescului. Ne îndepărtăm nepermis de lucrurile esențiale. Puse în oglindă, vremurile de-acum, văduvite de măreție și de eroism, nu se legitimează cu nimic demn care să merite să intre în istorie sau să o puncteze, dacă e să ne raportăm la acea realitate a anilor de foc când a trăit și a acționat generalul Berthelot. Datorită lui (și atâtor și atâtor oameni de sacrificiu, cei mai mulți anonimi, simple numere în statistici), România a avut o excepțională șansă la normalitate. Cum a știut s-o valorifice în trecutul nu prea îndepărtat, cum o valorifică acum, după o sută de ani de la mărețele evenimente legate de Primul Război Mondial, o vedem cu toții.

Generalului Berthelot și multor altor eroi li se cuvin aduse grabnic reparații morale: „Suntem datori să arătăm încă o dată lumii că alianța între România și Franța nu e o simplă comunitate de interese fixate într-un tratat diplomatic sau militar, ci este o legătură permanentă și indestructibilă, creată de aceeași origine latină, menținută de aceleași aspirațiuni de umanitate și de civilizație pecetluită cu sângele eroilor francezi, ale căror

trupuri de martiri s-au unit pe vecie cu pământul sfânt al Mărășeștilor.

Se cuvine să aducem tot prinosul nostru de recunoștință poporului francez care a știut să ne trimită în timpurile cele mai grele ale războiului pe cei mai aleși și viteji fii ai săi, în frunte cu generalul Berthelot, cari au luptat alături de armata română pentru izbânda idealului nostru național.”³

A-l omagia pe Henri Mathias Berthelot și pe alții asemeni lui nu e doar o datorie morală, ci și o obligație de căpătâi. Nu numai la ocazii festive sau la împlinirea unor cifre rotunde, ci și în baza unei normalități pe care ne-o dorim cu toții. Felul cum ne raportăm la înaintași ne definește ca popor și ca indivizi, ne ilustrează caracterul, personalitatea, identitatea și felul de a fi.

Despre Henri Mathias Berthelot aflăm din cărțile (din păcate, puține la număr, de unde și insuficienta popularizare, deși generalul se recomandă de la sine) care i-au fost dedicate, dar cu precădere din *Memoriile* sale, pe linie directă, prin care acesta se explică, se depliază simbolic spre „înafară” și care, conform dorinței sale ultime, au fost publicate la 30 de ani de la moartea sa, survenită în 1931. Glenn E. Torrey, în introducerea pe care o face *Memoriilor* generalului francez, explică astfel nedoritul paradox: „Această lipsă de interes pare stranie, având în vedere rolul crucial pe care l-a îndeplinit Berthelot: în calitate de colaborator apropiat al lui Joffre în conducerea armatei franceze în campaniile de început ale Primului Război Mondial (1914), în calitate de comandant de divizie și de corp de armată în timpul unora dintre cele mai grele bătălii de pe frontul de vest (1915–1916, 1918), în calitate de șef al Misiunii militare franceze în România (1916–1918) – care a transformat o armată distrusă într-o forță combatantă solidă, capabilă, în 1917 să obțină singura victorie a Antantei împotriva Puterilor Centrale – și, în sfârșit, în calitate de comandant al Armatei Dunării și coordonator al intervenției Alianțelor împotriva bolșevicilor, în sudul Rusiei (1918–1919).

Există mai multe motive pentru lipsa de recunoaștere a meritelor lui Berthelot. Spre deosebire de mulți alți generali francezi, memoriile sale au rămas nepublicate până acum. Probabil, de mai mare importanță este faptul că cea mai însemnată reușită a lui Berthelot rămâne pe frontul român, care el însuși nu se bucură de o mare atenție în ceea ce privește operațiile Primului Război 113

Mondial. În sfârșit, personalitatea și talentul lui Berthelot s-au potrivit mai bine pentru munca de stat-major sau de legătură decât pentru acțiuni în lumina reflectoarelor. Cele mai mari succese le-a obținut în spatele scenei, îndemnând, sfătuind și încurajând, printr-o combinație inspirată de franchise, tact și umor.”⁴

Generalul Henri Mathias Berthelot, poreclit de românul din popor „taica Bertălu” (a se vede atașamentul afectiv al acestuia față de trupă și de dezmoșteniții sorții) sau „Burtălu” (grație apetitului său pantagruelic pentru mâncare, de aici și imaginea francezului gurmand și *gourmet*), sosește în România în fruntea Misiunii militare franceze, la data de 16 octombrie 1916, moment de grație marcat cum se cuvine: „Nici nu putea Franța să aleagă un om mai destinat pentru această misiune grea și delicată, decât pe acela care a dat dovadă de un spirit de organizare și de îmbărbătare în cele mai grele zile pe cari le-a trăit Franța în august 1914 (*n.n.*, F.C.P., bătălia de la Marna). Nici nu putea Franța să-i trimită glorioșului nostru Rege Ferdinand I-iul și eroicei noastre armate un colaborator mai talentat, mai sincer și mai atașat, decât pe generalul Berthelot, care alături de vitejii noștri comandanți și-a îndeplinit misiunea sa până la sfârșit, pregătind mai întâi bătălia de la Mărășești, iar mai târziu dezrobirea noastră a tuturor.”⁵ sau „Slavă Domnului, că tocmai a sosit Misiunea franceză, care ne va fi de un foarte mare ajutor, pentru că toți membrii ei sunt oameni de nădejde. L-am cunoscut, doar, pe șeful acestei misiuni, generalul Berthelot, un om deosebit, înalt, gras, un colos, cu... (ilizibil), care trezește admirație, este extraordinar de calm și inspiră foarte multă încredere și numai auzindu-l vorbind.”⁶

După cum bine știm, intrarea României în război a fost cerută imperios de Aliați, alături de necesitatea ușurării frontului francez. Situația pe care generalul o găsește în teatrul de operațiuni este una dezastruoasă, cum lesne remarcă și consemnează (acribia de a nota, de a ține un jurnal de front ce însumează peste o mie de pagini, el însuși de o valoare istorică, personală și documentară incontestabilă, ne pune în fața unui om responsabil, conștient de însemnătatea textului scris, dar și a contextului istoric, politic, economic, social și militar în care trăiește). Știe unde se duce, e bine informat, cunoaște în detaliu realitatea și, mai presus de orice, manifestă o uriașă disponibilitate de a ajuta și de a oferi soluții viabile de ieșire din impas:

„Ajungând aici, am găsit oamenii destul de deprimați din pricina înfrângerilor suferite de armata română și sunt obligat să le ridic puțin moralul. Dar toată lumea cam uită proverbul «Ajută-te singur și Cerul te va ajuta» și strigă după ajutor în toate părțile. Mă privesc ca pe un salvator, când primul lucru pe care-l au de făcut este să se dezmeticească. În sfârșit, sper că voi putea să mă fac util celor de aici.”⁷ Primii pași ce trebuie făcuți sunt schimbarea grabnică a stării de spirit generală și ridicarea moralului trupei.

De la bun început, din *Memoriile* generalului Berthelot decelăm două ipostaze majore care reflectă uriașa sa personalitate: Omul Berthelot, dublat de Militarul de Carieră și Strategul de Geniu Berthelot, între cele două neexistând trasate granițe ferme. Ambele ipostaze fascinează, ambele recompun un portret fabulos ce face din Berthelot un personaj indispensabil, vital pentru destinul României și de ce nu, al Europei acelor vremuri. Maniera în care sunt scrise *Memoriile* (războiul povestit) scoate la iveală spiritul cazon, știința preciziei, sintezei și a configurării, a punctării elementului esențial, conștientizarea faptului că scrie file de Istorie.

A. Omul Berthelot

Biograful generalului, Glenn E. Torrey⁸, în baza documentelor de arhivă, a cărților de istorie publicate în Franța și peste Ocean, a mărturisirilor combatanților în Primul Război Mondial, dar și din analiza minuțioasă a însemnărilor personale ale lui Berthelot, punctează calitățile umane ale acestuia: aplecat spre metodă și ordine, spirit analitic, cerebral, celibatar convins, dar preocupat îndeaproape de destinul familiei sale (e vorba de cumnata sa, Louise, și de nepotul său, Georges, cu care întreține o bogată relație de corespondență prin care se interesează îndeaproape de soarta acestora, îi susține material și sentimental, dar îi și informează periodic despre situația frontului, situație care conferă scrisorilor valoare de document), loial, cu un dezvoltat simț al onoarei și al datoriei împlinite, adulat de omul de rând pentru mâna întinsă pe care o oferă la nevoie, sensibil la suferință, susținător înflăcărat al cauzei României (W. Serieyx îl caracterizează pe Berthelot drept „un bun român”⁹), caracter bonom, înzestrat cu un dezvoltat simț al umorului, fire optimistă (chiar și situațiile limită, aparent fără ieșire, nu-l pot deturna de la atitudinea sa pozitivă), diplomat, conștient de propria sa valoare, hotărât,

demn, care știe să-și impună ideile cu abilitate (chiar și în fața superiorilor ierarhic), fără a se teme de repercusiuni, cald, prietenos, un om de acțiune, jovial, bun comunicator, vizionar, capacitate argumentativă, ușurință în exprimare (verbală și scrisă), charismatic, adept al dialogului creator, imaginativ, combativ, ilustrare a calmului și a speranței, capacitate de persuasiune, abilități în relațiile interpersonale.

„Henri Mathias Berthelot a fost militar de carieră. S-a născut în 1861, la Feurs, în Franța, și a absolvit celebra Academie Militară de la Saint-Cyr. A fost ales pentru misiunea în România tocmai pentru că era considerat, la momentul acela, unul dintre cei mai valoroși militari francezi, cu merite deosebite în bătălia de la Verdun, de pe frontul de vest. La plecare, spune cercetătorul Daniel Cain, în prefața *Jurnalului de război* al lui Marcel Fontaine (ofițer în Misiunea militară franceză), „i se recomandă ca înainte de toate să câștige încrederea și inimile românilor”. Va face asta cu asupră de măsură și, mai mult decât atât – istoria ne-a arătat-o –, inima îi va fi câștigată definitiv de poporul român, devenind un prieten devotat al României.

Marcel Fontaine îl descrie, în cartea sa *Jurnal de război. Misiune în România*, în tușe precise pe omul Henri Berthelot, confirmând, într-un fel, porecla ce, din simpatie, ostașii români, de care era foarte apropiat, i-o dăduseră: «Este un bărbat înalt, foarte corpulent, chiar burtos, ca un elefant. Are un cap mare, cu trăsături dure, fruntea înaltă și capul pleșuv. Un barbișon foarte mic, roșcat»¹⁰

Dar cea mai mare calitate umană a sa a fost dragostea și respectul suprem purtate soldatului-tăran, baza armatei române, cel care a dat dovadă de sacrificiul suprem în prima conflagrație mondială: „Evidențiez valoarea, curajul, abnegația soldatului român, ca și faptul că nevoile sale sunt foarte puține. El nu cere, pentru a săvârși fapte mărețe, decât un pic de afecțiune din partea comandanților săi. Ofițerul îi datorează această afecțiune: «Iubiți-vă soldații! Încrederea pe care le-o arătați vă va fi răsplătită!»¹¹. Generalul Berthelot a fost ales membru onorific al Academiei Române la 5 iunie 1926.

B. Militarul de carieră și strategul de geniu Berthelot

Excelent administrator și ofițer de stat-major, influent pe lângă generalul Joffre (șeful Statului Major francez), Regele Ferdinand I (al cărui consi-

lier a fost) și Regina Maria, liderul nesupus (asemeni Reginei Maria), adept al cermoniilor fastuoase și al atitudinii ofensive în fața dușmanului, neîngăduit cu abaterile de la spiritul cazon, negociator înăscut, cu o carieră militară fulminantă (după modelul patern, căpitan de jandarmi), Berthelot intră, în 1881, la Saint-Cyr, cu gradul de sublocotenent de infanterie, după care, în scurt timp, se remarcă prin fapte de arme în colonii, precum Algeria și Indochina. Între 1888–1890, urmează Școala Superioară de Război, după care e repartizat la Statul Major General. Devine, pe rând, general de brigadă, adjunct al șefului de stat major. Dă dovadă de o profundă înțelegere a războiului. Se distinge în bătăliile de la Champagne (septembrie-octombrie 1915) și Verdun (martie-iunie 1916), la comanda Corpului 32 Armată. Este decorat, în repetate rânduri, pe Frontul de Vest, dar și de Est („Sfântul Gheorghe”, „Steaua României”, „Mihai Viteazul”, clasa I și a II-a, cetățean de onoare al României, „Mare Ofițer al Legiunii de Onoare”, „Knight Commander of St. Michael and George” ș.a.). „Eminență” cenușie, susținător al „războiului până la capăt”. La 19 septembrie 1916 a fost numit șef al Misiunii militare în România, cu sarcini precise în direcția instruirii și reorganizării armatei române (în realitate, va participa la două misiuni militare în România: prima, cea franceză, octombrie 1916–mai 1918, a doua, în calitate de comandant al Armatei Dunării, octombrie 1918–mai 1919). Are o încredere nețărmurită în uriașa capacitate de a se reinventa a oștirii române.

Venirea generalului Berthelot în România (aclamată îndelung la Iași și produsă în acordurile *Marseillezei*) nu este văzută însă cu ochi buni de către Rusia, pe-atunci aliată, întrucât trezea suspiciuni în legătură cu extinderea influenței franceze în țara noastră. De altfel, în calitate de mediator și de negociator direct, generalul Berthelot (care va refuza orice comandă directă a trupelor românești lipsite de experiența războiului modern și incapabile să-și gestioneze singure, la modul eficient, resursele existente) va trebui să țină mereu piept presiunilor, exceselor și demonstrațiilor de forță rusești, care au culminat, spre sfârșitul războiului, cu trădarea și abandonarea armatei române – istoria consemnează că Rusia nu a fost niciodată interesată cu adevărat să ajute România, ci doar să profite de conjuncturi politice, economice și militare favorabile. Față de rușii trădători (dezastrul care a urmat în Rusia în

urma revoluției din octombrie care a răsturnat regalitatea și a adus la putere bolșevicii a aruncat fostul imperiu în haos), de ofițerii (români și străini) care nu-și făceau datoria sau erau slab pregătiți din punct de vedere profesional (este notorie aversiunea lui Berthelot față de generalul Averescu, filogerman, ezitant în decizii, risipitor de resurse materiale și umane, lipsit de viziune) și de politicienii străini de interesul național, generalul Berthelot manifestă o ură nedisimulată, luările sale curajoase de poziție fiind notorii: „Există în marea, sfânta Rusie, o frumoasă colecție de lași, trădători și porci! Încotro ne vor duce ei? [...] Fără discuție, frumoasă colecție de trădători și de canalii în marea și sfânta Rusie!”¹² sau „Adevărat, soldatul român pare bun sau cel puțin călit, dar cei care îl comandă sunt de o nepriecere extraordinară. De la sosirea noastră, a trebuit să trimit ofițeri în toate punctele în care românii cedau teren încă de la primele bubuituri de tun, pentru a-i face să reziste. Poate au curaj, dar le lipsește voința.”¹³ sau „[...] situația României s-a agravat, în sensul că o ceată de fricoși, care trebuia să apere Dunărea la Zimnicea, a dat bir cu fugiții din fața câtorva vapoare cu nemți și, în loc să tragă la grămadă, i-au lăsat să pună piciorul pe pământ românesc. [...] Din păcate, nu se știe cât putem conta pe niște trupe atât de inconsecvente. Azi luptă bine, iar mâine intră în panică, nu se știe de ce. [...] Însuși guvernul român dă cel mai nefericit exemplu de demoralizare.”¹⁴

Generalul Henri Mathias Berthelot a fost ceea ce se cheamă un om de acțiune. Situația de criză majoră în care intrase România îl determină să ia măsuri radicale, nemaifiind timp și resurse materiale și umane de pierdut. Deși moștenește o situație dezastruoasă, nu demobilizează niciun moment. „Ce ne-am mai păcălit cu alianța rusă!”¹⁵, remarcă la un moment dat, nu fără amărăciune în suflet.

Mănat de gândul victoriei și al încrederii nețărnumite în soldatul-țăran, generalul Berthelot reorganizează din temelii trupa, creează școli practice de instrucție pe specialități, își pune la dispoziție întreaga expertiză în arta războiului, trăiește războiul clipă de clipă, nu menajează pe nimeni când vine vorba de datorie, mentalități păguboase, apatie generală, fanfaronadă politică, lașitate, dorință de căpătuire. Ofițerii francezi și personalul civil de care se înconjoară sunt de o probitate morală și profesională ireproșabilă. Cu toții înțeleg să-și facă datoria,

ceze pe ordin de zi pe armată de către ministrul de Război: „În ordine cronologică, românii au făcut primii pași, atunci când au venit în număr mare să ne sprijine liniile de apărare a granițelor franceze, la începutul Primului Război Mondial, iar pentru aceasta recunoștința noastră este eternă. Mulți dintre acești oameni valoroși și-au găsit odihna veșnică la umbra crucilor din cimitirele franceze. Mult prea mulți. Sub stindardul unei solidarități fraterne, amestecate cu strategie militară, soldații francezi au venit în România doi ani mai târziu, atunci când inamicul comun și-a întins ghearele spre estul unei Europe deja cuprinsă de foc și de sânge. Generalul Mathias Berthelot a fost desemnat la comanda acestei Misiuni, pe care o va duce până la victoria finală. Într-un context de dificultate maximă, a făcut tot ce se putea mai bine, datorită eforturilor personalului medical de înaltă pregătire, a diplomaților care au venit odată cu el și a sprijinului fără rezerve al celor care erau deja la post în București, precum Charles de Saint-Aulaire.”¹⁶

„La reorganizarea armatei române a contribuit, în cea mai mare măsură, Misiunea militară franceză. Sosită în țară în mijlocul dezastrului campaniei din 1916, ea n-a avut răgazul, nici puțința unei activități care trebuia să fie mai mult de pregătire și de organizare decât de conducere. Totuși, înțeleptelor ei sfaturi datorăm multe dintre măsurile de precauție luate de guvern și de comandamentul armatei, în special organizarea evacuării și salvarea resurselor puterii noastre armate. Dar odată în Moldova, începe marea operă de care misiunea și-a legat numele și care a înscris Franța pentru veșnicie în cartea recunoștinței neamului nostru.

După retragerea în Moldova, misiunea a fost completată cu un mare număr de ofițeri și tehnicieni din toate armele și specialitățile: 277 de ofițeri, 37 piloți și observatori, 88 de medici, farmaciști și veterinari, patru ofițeri de marină și opt ofițeri de intendență. Un număr de 1150 grade inferioare și soldați, printre care numeroși specialiști, completau misiunea; conducătorul ei, generalul Berthelot. Printre colaboratorii care-l secundau trebuie citat în prima linie colonelul Pétin, șeful de Stat-Major al misiunii, precum și inspectorul artileriei, generalul Vouillemain și ajutorul său, colonelul Marie Laffont. Generalul Joffre, încredințând membrilor misiunii franceze rolul său important și delicat, le-a recomandat că „înainte de toate, trebuie să câștigați încrederea în inimile

românilor” (Pétin). Misiunea și-a înțeles acest rol și l-a îndeplinit cu pricepere.

În noua organizare a comandamentului, generalul Berthelot era atașat pe lângă Marele Cartier General Român în calitate de consilier al Comandamentului de Căpetenie. Ofițerii francezi, aleși dintre cei mai de seamă ai armatei franceze, au fost repartizați pe lângă toate comandamentele, ca sfetnici și instructori: pe lângă Marele Cartier, corpuri de armată, divizii, regimente de infanterie și de artilerie grea; mai puțini pe lângă artileria de câmp. Ei erau creierul și inima tuturor școlilor pentru toate specialitățile, din toate centrele de instrucție, cei mai prețioși și devotați consilieri în toate chestiunile de organizare, instrucție, operații, aducând experiența a doi ani și jumătate de lupte, încrederea în superioritatea de rasă, siguranța în biruința finală. Blânzi și prietenoși cu soldații, ei și-au câștigat imediat stima și iubirea oamenilor.

Alianța noastră cu Franța și-a căpătat astfel o formă materială. Țara „domnului ofițer francez” nu putea fi decât țara mândră, dar prietenoasă, puternică și generoasă, neobosită la muncă și sacrificiu, dar cea din urmă la revendicarea recompenselor și onorurilor, cum era și domnul ofițer francez atașat pe lângă fiecare regiment.

Generalul Berthelot, șeful misiunii, întrunea în persoana sa toate calitățile spiritului francez. Înfălăcărât de sentimente, metodic în acțiune, a fost neprețuitul prieten de zile rele, ca și de zile bune. Participarea lui la refacerea armatei române, sfatul lui înțelept, competent și dezinteresat, marea iubire ce ne-a arătat în toate împrejurările, l-au așezat în galeria iluștrilor binefăcători ai neamului. Armata și națiunea l-au răsplătit printr-o popularitate dintre cele mai duioase. În cele mai îndepărtate colțuri ale Moldovei refacerii, în cele mai ascunse cute ale frontului, era un freamăt de bucurie când, pe drumul desfundat, se opera automobilul din care cobora bunul general, cu înfățișarea de uriaș, cu privirea prietenoasă și cu vorba înțeleaptă și blândă. „Taica Bertălău” era personajul legendar al reînvierii armatei. Țara l-a proclamat cetățean de onoare al ei, armata i-a dăruit o sabie de onoare, Camerele i-au votat un loc de împământenire și o casă pe teritoriul român dezrobot. Dar pe lângă aceste semne materiale ale recunoștinței unui popor, va rămâne suvenirul ce nu se va șterge niciodată din inima noastră și care confundă în persoana generalului Berthelot și a membrilor misiunii franceze contribuția pe care

Franța generoasă a adus-o la renașterea armatei și a încrederii noastre în victorie.¹⁷

„Franța alesese bine trimețându-ne, din nenorocire prea târziu, împreună cu un grup de ofițeri cari știau ce înseamnă, nu războiul ca pe vremea lui Carol I, ci teribilul război modern, pe generalul Berthelot. Jovialitatea lui de voios burghez francez, netulburat nici în cele mai grele clipe, marea seriozitate cumpănitoare, ascunsă supt zâmbetul lui larg cu ochii în lacrimi, cunoștințele căpătate în momentul răspingerii atacului german acasă la el, în zilele de cea mai mare răspundere, se uneau la dânsul și cu tradiția pe care o reprezintă, iubind-o, și pe care o aveam și noi, în toate amintirile noastre. Nu ne zicea mare lucru un general în automobil, care părea că fuge, pe când generalul în tunică albastră, cu chipiul roșu cusut cu aur, mare, voinic, frumos, călărind un cal de rasă, care apărea ca însăși imaginea unui război în care, după ceasurile cele mai rele, este încă puțința de revanșă și de glorie. [...]”¹⁸

Întâlnirea dintre generalul Henri Mathias Berthelot și Regina Maria a României întrunește toate valențele providențialului. Orizontul de așteptare creat în jurul său este unul imens: „Regina Maria mă primește cu un zâmbet fermecător, înconjurată de fiicele ei, principesele Elisabeta și Marioara, și doamnele de onoare. Sunt obligat să reiau aceeași temă și să reafirm motivele pentru care mă simt încrezător. Dacă descurajarea pune stăpânire și pe Curte, nu mai avem ce spera! De aici trebuie să plece încrederea și credința! În vorbele reginei descopăr cu plăcere un ecou al gândurilor mele: este de bun augur!”¹⁹

Nu puține sunt momentele în care, în ciuda alurii sale de militar desăvârșit, generalul Berthelot e scindat între Scylla onoarei și datoriei și Charybda ispitei abandonului, semn al slăbiciunilor sale omenești, al capacității de anduranță care își are limitele. Pe toate acestea nu ezită să le consemneze în însemnările zilnice personale. La fel și comploturile și mașinațiunile politice care pot curma destine, mai abitir decât războiul însuși.

O emoționantă relatare la plecarea Misiunii franceze din România (9 martie 1918) aparține Reginei Maria: „Ne înțeleseserăm, eu și el, *l'intransigence*, oarecum bărbătească a firii mele venise în întâmpinarea sufletului lui de soldat; nici el nu are două definiții diferite pentru cuvântul «onoare». Întrevederea a fost scurtă, tot ce mai aveam să ne

spunem fusese spus în ultimele noastre întâlniri, aceasta nu era decât o ultimă strângere de mână, un ultim rămas-bun. Atunci eu, regina, i-am spus: «Generale, nu sunt un ofițer în uniformă, nu mă veți decora cu Legiunea de Onoare, dar, cum și eu am fost, în felul meu, un soldat care și-a făcut datoria, ați putea totuși să mă îmbrățișați!» și m-am pomenit dintr-odată la pieptul lui amplu, primind pe fiecare obraz câte o sărutare din inimă – niciodată n-am fost strânsă la un piept atât de larg!

Cred că el a fost ultimul, apoi m-am dus în camera Lisabetei și am plâns și am tot plâns, de parcă toată viața nu aveam să mai fac altceva decât să jelesc lucrul pe care nu-l pot ierta – izgonirea prietenilor veniți să lupte pentru noi, izgonirea a ceea ce a reprezentat cauza noastră, dreptul nostru de a urma drumul către victorie.”²⁰

După încheierea Misiunii militare franceze, eroiul de la Marna a revenit în țara noastră în luna octombrie 1918, la comanda Armatei Dunării. În această calitate a lansat celebra chemare la arme adresată românilor.

Generalul Henri Mathias Berthelot a intrat triumfător în București, alături de Regina Maria și de Regele Ferdinand I, la 1 decembrie 1918. Visul de aur al românilor, România Mare, a devenit astfel realitate.

*

Cuvinte rostite de generalul Berthelot în ziua Marii Uniri, 1 Decembrie 1918: „Sângele eroilor căzuți în luptele Marelui Război să fie pentru tine, o, frumoasă Românie, sămânța de noi virtuți, în așa fel încât copiii tăi să fie mereu demni de părinții lor și gata să-ți apere pământul sacru, atât de des invadat, dar în cele din urmă întregit prin efortul ultimelor generații.”²¹

Bibliografie

A. Bibliografie primară

Berthelot, Henri, *Memorii și corespondență 1916–1919*, introducere de: Glenn E. Torrey, traducere din limba franceză de: Mona Iosif, București, Ed. Militară, 2018, 456 p.

Berthelot, Henri, *Jurnal și corespondență 1916–1919*, ediția a doua, traducere din limba franceză de Oltița Cîntec; ed., studio, introd. și indice de Gheorghe I. Florescu, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, 390 p.

B. Bibliografie secundară

***, 1918 *la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe. 1916–1918*, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983.

Bălinișteanu, Otilia, *Henri Berthelot, generalul francez cu inimă de aur*, în „Lumina”, 24 mai 2018, <http://ziarullumina.ro/henri-berthelot-generalul-francez-cu-inima-de-roman-133814.html>

Berthelot, Francis, *Mesaj pentru România, de Centenar, 1 august 2018*, https://adevarul.ro/cultura/carti/mesajul-romania-centenar-alscriitorului-francis-berthelot-nepotul-generalului-mathias-berthelot-1_5b61cd24df52022f75e256e1/index.html

Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, I, București, Ed. Silex, 1995, 531 p.

Cipăianu, George, Vesa, Vasile (editori), *La Présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997, 184 p.

Cosma jr., Aurel, *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, București, Imprimeriile Independența, 1932, 21 p.

Dicționar Enciclopedic Român, 1, A/C, București, Ed. Politică, 1962, p. 347

Iorga, Nicolae, *O viață de om. Așa cum a fost*, vol. II.

Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, partea a IV-a, Capitolul I, *Refacerea*, subcapitolul Misiunea franceză, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, 523 p.

Maria, Regina României, *Jurnal de război. 1917–1918*, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefăcută de Lucian Boia, vol. I, II, III, București, Ed. Humanitas, 2015.

Stan, Constantin, *Generalul Henri M. Berthelot și români*, București, Ed. Paideia, 2008, 344 p.

Torrey, Glenn E., *Henri Mathias Berthelot: Soldier of France, defender of Romania*, Iași, Center for Romanian Studies, 2001, 399 p.

Note

¹ Cosma, Aurel jr., *Generalul Berthelot și dezrobirea românilor*, București, Imprimeriile Independența, 1932, 21 p., p. 3.

² *Dicționar Enciclopedic Român*, 1, A/C, București, Ed. Politică, 1962, p. 347.

³ Cosma, *op. cit.*, p. 3.

⁴ Torrey, Glenn E., *Introducere la Berthelot, Henri, Memorii și corespondență 1916–1919*, traducere din limba franceză de Mona Iosif, București, Ed. Militară, 2018, 456 p., p. 9–10.

⁵ Cosma, *op. cit.*, p. 6–7.

⁶ Carol II, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, I, București, Ed. Silex, 1995, 531 p., p. 29.

⁷ Berthelot, Henri, *Memorii și corespondență*

1916–1919, scrisoare către Louise nr. 4, 17 octombrie 1916, introducere de: Glenn E. Torrey, traducere din limba franceză de Mona Iosif, București, Ed. Militară, 2018, 456 p., p. 81.

⁸ Torrey, Glenn, *op.cit.*

⁹ Serieyx, W. *Souvenirs de grands chefs* (Paris, 1932), p. 25, în Torrey E. Glenn, *op.cit.*

¹⁰ Bălinișteanu, Otilia, *Henri Berthelot, generalul francez cu inimă de aur*, în „Lumina”, 24 mai 2018, <http://ziarullumina.ro/henri-berthelot-generalul-francez-cu-inima-de-roman-133814.html>

¹¹ Berthelot, Henri, *op.cit.*, p. 167.

¹² Berthelot, Henri, *op. cit.*, p. 217–218.

¹³ *Idem*, scrisoare către Louise, 23 octombrie 1916, p. 88.

¹⁴ *Idem, ibidem*, scrisoare către Louise, 28 noiembrie 1916, p. 105.

¹⁵ *Idem*, scrisoare către Louise, 9 septembrie 1917, p. 238.

¹⁶ Berthelot, Francis, *Mesaj pentru România, de Centenar*, 1 august 2018, https://adevarul.ro/cultura/carti/mesajul-romania-centenar-alscriitorului-francis-berthelot-nepotul-generalului-mathias-berthelot-1_5b61cd24df52022f75-e256e1/index.html

¹⁷ Kirițescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României*, II, partea a IV-a, Capitolul I *Refacerea*, subcapitolul *Misiunea franceză*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1989, 523 p., p. 20–21.

¹⁸ Iorga, Nicolae, *O viață de om. Așa cum a fost*, vol. II.

¹⁹ Berthelot, Henri, *op. cit.*, p. 81.

²⁰ Maria, Regina României, *Jurnal de război. 1917–1918*, traducere din engleză de Anca Bărbulescu, ediție îngrijită și prefăcută de Lucian Boia, vol. I, II, III, București, Ed. Humanitas, 2015, p. 441–442.

²¹ <http://www.istorie-pe-scurt.ro/henri-berthelot-francezul-care-a-grabit-marea-unire/>

Constantin Corduneanu (1928–2018)

Academia Română anunță cu profund regret stingerea din viață a academicianului Constantin Corduneanu, ilustru matematician român, cu o bogată carieră internațională.

Născut la 26 iulie 1928, la Iași, Constantin Corduneanu a urmat Liceul Militar din Iași și Colegiul Național Militar „N. Filipescu” din Predeal (Mănăstirea Dealu), între anii 1940–1947. În anul 1951 a absolvit cursurile Facultății de Științe a Universității din Iași, Secția matematică. În 1956 a obținut titlul de doctor în matematică cu teza *Probleme globale pentru ecuații diferențiale de ordinul I și II*, având conducător științific pe prof. Ilie Popa și referenți pe Miron Nicolescu, Gr. C. Moisil și A. Haimovici. La Universitatea din Iași a parcurs toate treptele ierarhiei universitare, de la preparator la profesor (1949–1977), ocupând prin concurs posturile de lector, conferențiar și profesor. Concomitent a cumulat funcții de asistent sau conferențiar la Institutul Politehnic „Gh. Asachi” din Iași și la Institutul Pedagogic din Suceava.

Profesorul Corduneanu a fost decan al Facultății de Matematică din cadrul Universității „Al.I. Cuza” din Iași (1968–1972), prorector (1972–1973 și 1974–1977) și șef al Catedrei de matematică și fizică (1964–1966) și rector (1966–1968) la Institutul Pedagogic din Suceava. După repetate stagii ca profesor invitat în Statele Unite ale Americii, la Universitatea Statului Rhode Island (1967–1968, 1973–1974 și 1978) și la Universitatea Statului Tennessee (1978–1979), în anul 1978 s-a stabilit peste ocean, unde a activat ca profesor titular la Universitatea Statului Texas din Arlington. Din această poziție s-a pensionat în 1996, devenind profesor emerit.

Profesorul Constantin Corduneanu a contribuit la pregătirea matematică a aproape 4000 de studenți în România și peste 3000 de studenți în Statele

120 Unite ale Americii. Peste 20 de doctoranzi sau tineri

cercetători au pregătit doctoratul sub îndrumarea sa. După 1990 a fost prezent deopotrivă în SUA și în România, unde a activat la Institutul de Matematică „Octav Mayer” din cadrul Filialei Iași a Academiei Române. Din 1979 a activat în Academia Româno-Americană de Arte și Științe, unde a deținut funcția de membru al comitetului de conducere (1982–1995) și apoi pe cea de președinte (1995–1998). După încheierea mandatului a fost ales profesor emerit.

Carierea sa universitară este întregită de activitatea publicistică. A publicat, în România și în străinătate, aproximativ 200 de cărți și articole științifice, în care a abordat variate domenii de cercetare: teoria globală a sistemelor diferențiale, teoria admisibilității și aplicații la sisteme diferențiale, integrale sau cu operatori Volterra generali (cauzali), teoria stabilității sistemelor, cu precădere prin

metoda comparației, teoria mișcărilor oscilante și a undelor, în special cazul aproape-periodic.

Constantin Corduneanu este autor al unor importante monografii și manuale, în care sunt expuse unele rezultate din cercetările sale: *Funcții aproape-periodice* (1961; traducerea engleză la John Wiley, New York, 1968; Chelsea, 1989) – prima carte a unui profesor al Universității din Iași tradusă în SUA; *Principles of Differential and Integral Equations* (Allynand Bacon, Boston, 1971; Chelsea, New York, 1977 și 1988; în limba română, două ediții la Universitatea din Iași, 1973, 1977), lucrare ce reunește lecțiile ținute în anii '60 la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași și utilizată la importante universități din Statele Unite ale Americii: University of California, Cornell University, Johns Hopkins University (Baltimore), precum și la Universitatea din Tel Aviv și în alte universități de prestigiu din diferite țări ale lumii; *Integral Equations and Stability of Feedback Systems* (New York, 1973); *Integral Equations and Applications* (Cambridge University Press, 1991; retipărită în 2008); *Functional Equations with Causal Operators* (Taylor and Francis, London, 2002); *Almost periodic oscillations and waves* (Boston, New York, 2009). A fost membru în colegiile de redacție ale publicațiilor: „Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” Iași. Seria „Matematica”; „Revue

Roumaine de Mathématiques Pures et Appliquées”; „Journal of Integral Equations and Applications”; „Differential and Integral Equations”; „Nonlinear Analysis-TMA”. În ultimii ani a fost asociat la nouă reviste matematice din țară și din străinătate (China, Coreea de Sud, Israel, SUA, Ucraina).

Profesorul Constantin Corduneanu a fost membru al mai multor societăți științifice din diverse țări; *doctor honoris causa* al universităților din Constanța, Brașov, Iași, Suceava și al Universității „Ural” din Ekaterinburg (Federația Rusă). A fost distins cu Premiul Ministerului Educației (1963), Premiul „Gheorghe Lazăr” al Academiei Române (1965), cu titlul *Distinguished Research Award* de către Universitatea de Stat din Texas (1991), cu Medalia de Merit a Societății Matematice din Cehia (2001).

Academia Română l-a ales membru corespondent în anul 1974, calitate care i-a fost retrasă, ca urmare a plecării din țară în anul 1978. A fost repus în drepturi în 1990, iar în anul 2015 a fost ales membru titular.

Academia Română aduce un respectuos omagiu personalității academicianului Constantin Corduneanu. Vestea stingerii sale din viață a fost primită cu profundă durere de membrii Academiei Române, de comunitatea științifică românească și de către discipolii pe care i-a îndrumat.

Ștefan Ștefănescu (1929–2018)

Academia Română anunță cu profundă tristețe vestea încetării din viață a academicianului Ștefan Ștefănescu, membru titular al Secției de științe istorice și arheologie.

Născut la 24 mai 1929, în Goicea Mică, județul Dolj, Ștefan Ștefănescu a urmat cursurile Colegiului Național Militar „N. Filipescu” de la Mănăstirea Dealu-Predeal și pe cele ale Facultății de Istorie din București. A optat pentru o carieră în domeniul istoriei și s-a specializat în bizantinologie și istoria medievală a slavilor de sud, la Universitatea „M.V. Lomonosov” din Moscova. În 1957 a devenit doctor în istorie. Începând cu anul 1965 a efectuat o serie de stagii științifice în Franța, la École Nationale des Chartes, École Pratique des Hautes Études (VIème section), la Collège de France și la Sorbona. A fost cercetător, profesor universitar și editor de documente. În perioada 1960–1966 a fost secretar științific și șef al Secției de istorie medie și vechi instituții românești, la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, institut pe care l-a condus apoi ca director adjunct, în perioada 1966–1970, și ca director timp de 20 de ani (1970–1990).

Ștefan Ștefănescu a desfășurat și o intensă activitate didactică în cadrul Facultății de Istorie a Universității din București, unde a fost decanul Facultății de Istorie (1975–1977) și al Facultății de Istorie-Filosofie (1977–1984). Din 1984 a fost șeful Catedrei de istoria României.

Activitatea didactică s-a împletit cu o susținută muncă științifică, concretizată în peste 500 de titluri, care abordează domenii, precum istoria medie a României, demografie istorică, istoria instituțiilor, istoria structurilor socio-politice medievale ale Țării Românești, istoria relațiilor internaționale. Între cele mai importante lucrări dedicate acestor domenii se numără: *Țara Românească de la Basarab I „Întelețitorul” până la Mihai Viteazul*, 1970; *Princi-*

patele Române. Originea și afirmarea lor, 1991; *Principatele Române în secolele XIV–XVI*, 1992; *Istoria românilor. De la Mihai Viteazul la Constantin Brâncoveanu*, 1996; *Țările Române în sistemul relațiilor internaționale medievale, secolele XVII–XVIII*, 2006; *Demografia – dimensiune a istoriei*, 1974; *Aspects de la révolution démographique dans les Pays Roumains à la fin du XVIIIe siècle*, 1980; *Le rôle historique des Carpathes roumains*, 1985; *Bănia în Țara Românească*, 1965; *Orient et Occident au Bas Danube: fondation des états roumains indépendents*, 1976; *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească până în secolul al XVII-lea*, 1958; *L'évolution de l'immunité féodale en Valachie aux XIVe–XVIe siècles*, 1968; *Țărănimea din Principatele Române în secolele XIV–XVI. Privire sintetică*, 1991; *Participarea românilor la lupta de la Grunwald. 15 iulie 1410,*

1964; *Éléments nobiliaires balkaniques établis en Valachie à la fin du XVe siècle*, 1969; *Les relations romano-bulgares entre le XIVe et le XVIIIe siècles*, 1973; *Aspects de la stratégie du pouvoir dans le Sud-Est Européen à la fin du XVIe siècle*; *Pour une grande histoire des Balkans dès origines aux Guerres Balkaniques*, Paris, 2004 și multe altele. A consacrat studii ample, apărute în reviste de prestigiu din țară și din străinătate, unor personalități ale vieții culturale românești: D. Cantemir, M. Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, Gr. Tocilescu, A.D. Xenopol, D. Onciul, C. Giurescu, V. Pârvan, N. Iorga, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, A. Oțetea, M. Berza.

O preocupare constantă a academicianului Ștefănescu a fost editarea izvoarelor istorice privitoare la istoria României (*Documenta Romaniae Historica*. B. *Țara Românească*, volumele II, VI, VII, VIII și XI) și a unor instrumente de lucru, precum *Enciclopedia istoriografiei românești*, 1978; *Répertoire historique des universités européennes*, 1984; *Atlas pentru istoria României* etc. S-a numărat printre autorii marilor sinteze: *Istoria României* (volumul II, 1962); *Istoria poporului român* (1970); *Storia del popolo romeno* (1971); *The History of the Romanian People* (1974); *Istoria economică a României* (1997); *Istoria Românilor*

(volumele III și IV, 2001; reeditate în 2010, respectiv 2012).

În martie 1974 a devenit membru corespondent al Academiei Române, iar din decembrie 1992, membru titular.

Ștefan Ștefănescu a fost membru în Comitetul Național al Istoricilor din România, membru al Academiei Europene de Istorie de la Bruxelles, al Comisiei Internaționale pentru Istoria Adunărilor de Stări, al Comisiei Internaționale de Studii Slave din cadrul Comitetului Internațional de Științe Istorice, membru în conducerea Centrului de Studii Istorice Italo-Române de la Milano. A fost, de asemenea, membru de onoare al fundațiilor „Nicolae Iorga”, „Mărăști, Mărășești, Oituz”, „Mihai Viteazul-Călugăreni”, „Magazin Istoric”.

Declarat de The American Biographical Institute Research Association „Om al Anului 1995”, Ștefan Ștefănescu a fost distins cu Ordinul „Meritul Științific” (1966), cu Premiul „Nicolae Bălcescu” al Academiei Române (1967), cu Ordinul bulgar „Sf. Metodiu și Chiril” (1977), cu Ordinul Național „Pentru Merit” (2000). A fost cetățean de onoare al municipiului Craiova, al comunelor Călugăreni și Goicea.

Membrii Academiei Române își exprimă regretul la stingerea din viață a academicianului Ștefan Ștefănescu și sunt solidari cu familia îndoliată.

Decembrie

7 decembrie: La Clubul Academicienilor a fost lansat volumul *Educația la Centenar. Idei. Instituții. Personalități*, o retrospectivă analitică a sistemului de învățământ românesc sub influența evenimentelor istorice naționale și europene din ultima sută de ani. În paginile cărții sunt evocate personalități care și-au pus amprenta asupra educației în perioada premergătoare Marii Uniri și ulterior: Andrei Șaguna, Spiru Haret, Dimitrie Gusti, Cristofor Simionescu, Ion Jalea, George Văideanu, Onisifor Ghibu și Ștefan Bârsănescu.

11 decembrie: În cadrul Programului „Centenar”, în Aula Academiei Române, au fost prezentate trei mari proiecte editoriale, concretizate în peste 20 de tratate, sinteze și monografii: colecțiile „Civilizația românească”, „Centenarium” și „Basarabica”. Volumele elaborate în cadrul acestor

colecții însumează istoria contribuțiilor românești la tezaurul cultural și științific al omenirii, fiind unul dintre cele mai ambițioase proiecte asumate de Academia Română în anul celebrării Centenarului Marii Uniri. Proiectul va continua pe parcursul anului 2019, când vor fi editate sinteze referitoare la contribuțiile românești în domeniile: agricultură, biologie, medicină, matematică, sistem monetar, științe tehnice, literatură, arte vizuale, muzică, filosofie, istorie și istoriografie, învățământ, diplomație.

11 decembrie: În Aula Academiei Române a avut loc lansarea volumului *Istoria clădirii Academiei Române. La 120 de ani*, alcătuit de profesorul Nicolae Noica, reputat inginer constructor, ministru al Lucrărilor Publice în perioada 1996–2000 și un foarte bun cunoscător al istoriei marilor construcții din România. Volumul este meritoriu nu numai pentru recuperarea unei istorii documentare pe baze științifice, dar și pentru reconstituirea cu talent a unei întregi epoci, o frescă vie a atmosferei sfârșitului de secol XIX. Evenimentul a fost deschis de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, care a redactat prefața volumului. Cartea a fost prezentată de acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, de Silvia Colfescu, director al Editurii Vremea, și de prof. Nicolae Noica, autorul lucrării.

12 decembrie: La împlinirea vârstei de 85 de ani, acad. Cristian Hera, președinte al Academiei Române (ianuarie–aprilie 2018) și vicepreședinte al Academiei Române (mai 2010–decembrie 2017) a fost sărbătorit în cadrul unei sesiuni omagiale. Despre viața, activitatea științifică și academică a domnului academician Cristian Hera au vorbit: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, prof. Nicolae Florea, membru de onoare al Academiei Române, acad. Păun Ion Otiman, președintele Filialei Timișoara a Academiei Române, prof. Gheorghe Sin, membru corespondent al Academiei Române, Dorin Dumitru Prunariu, cosmonaut, membru de onoare al Academiei Române, Ioan C. Popescu, diplomat, ministru consilier. Sesiunea omagială s-a încheiat cu un cuvânt rostit de acad. Cristian Hera.

12 decembrie: În Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române, Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române a organizat o reuniune prilejuită de apariția lucrării *VI.2, „Ungaria”*, din seria „Mărturii

românești peste hotare”. Volumul este prefațat de acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române.

13 decembrie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat ceremonia decernării Premiilor Academiei Române pe anul 2016. Din totalul celor 81 de premii, pentru anul 2016, au fost acordate 70, unui număr de 94 de lucrări sau grupuri de lucrări, creații individuale sau elaborate de colective de autori. O premieră a fost înființarea Premiului „Petre Sergescu”, destinat recompensării celei mai valoroase lucrări de istoria științei, premiu care va fi atribuit în urma consultării și a votului tuturor secțiilor de științe din Academia Română.

14 decembrie: În Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române s-a desfășurat sesiunea omagială „Radu Beligan – un centenar de la naștere” dedicată maestrului scenei românești. Evenimentul a fost organizat de Secția de arte, arhitectură și audiovizual în colaborare cu Asociația „Radu Beligan”. La evocarea marelui artist au participat: acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, actrițele Simona Bondoc și Valeria Gagialov, maestrul Dorel Vișan, regizorul Grigore Gonța, ambasadorul Andrei Magheru, Oana Maria Cajal și Anamaria Beligan, scriitoare.

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE

100
ROMÂNIA

Mărturii românești peste hotare

Program prioritar al Academiei Române

7 volume, 2010-2018

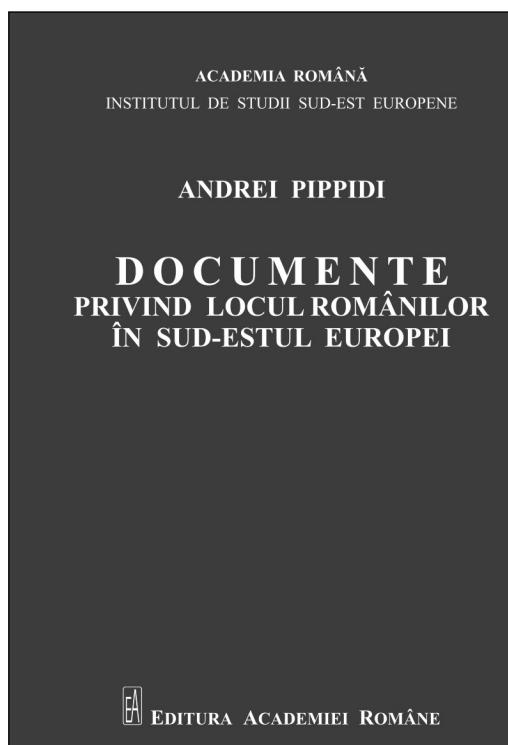

Reuniune cu prilejul apariției vol. VI.2 *Ungaria*
Coordonatori: Ioana Feodorov și Andrei Timotin
Editura Academiei Române
Editura Istros-Muzeul Brăilei „Carol I”
2018, 926 p.

Vor lua cuvântul
membri ai Secției de Științe Istorice și Arheologie a Academiei Române,
editorii și colaboratorii ai programului.

Reuniunea va fi urmată de un vin d'honneur.

Aula Bibliotecii Academiei Române
(Amfiteatrul Ion Heliade Rădulescu)
miercuri, 12 decembrie 2018, ora 13.00

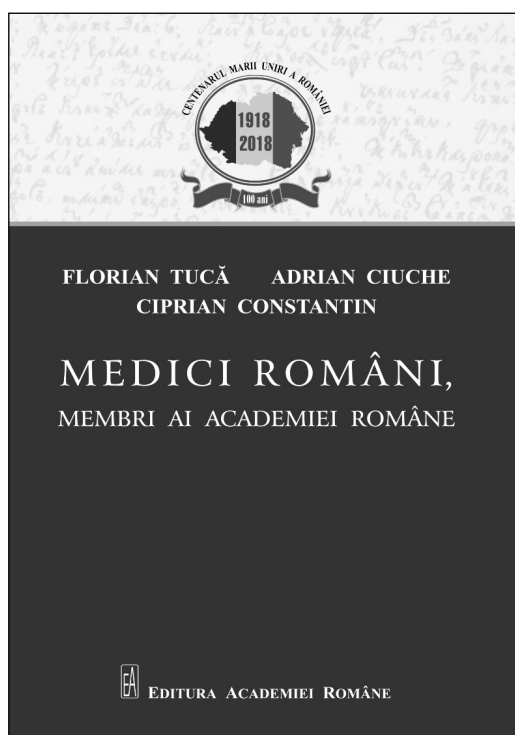

DOCUMENTE PRIVIND LOCUL ROMÂNILOR ÎN SUD-ESTUL EUROPEI

Andrei PIPPIDI

Materialul, în cea mai mare parte inedit, a fost cules din călătoriile de documentare făcute de autor în străinătate până în anii 1981–1982 și reluate din 1990, odată cu posibilitatea de a vizita arhive și biblioteci la care s-au oprit rareori istoricii români. În antologie au fost incluse relatări ale călătorilor străini, fragmente din scrieri cu caracter istoric sau geografic și liste de cărți din biblioteci apusene din secolul al XVII-lea. Volumul, care cuprinde o perioadă îndelungată, din primul secol de existență a statelor românești până în pragul veacului al XIX-lea, când sud-estul Europei intră în istoria modernă, este străbătut de o dinamică a proceselor economice și sociale, a curentelor culturale și a translațiilor politice.

Lucrarea își propune lărgirea și consolidarea bazei de documentare a cercetărilor noastre și sugerarea unor repere care să orienteze în direcții noi reflecțiile asupra istoriei sud-estului European.

MEDICI ROMÂNI, MEMBRI AI ACADEMIEI ROMÂNE

**Florian TUCĂ, Adrian CIUCHE,
Ciprian CONSTANTIN**

Lucrarea este o analiză exhaustivă ce îi cuprinde pe toți doctorii de origine română și îi enumeră, selectiv, pe străinii de aceeași profesie deveniți academicieni.

Cel dintâi medic român ales academician a fost Nicolae Kretzulescu (9 septembrie 1871), boier de viță veche și unul dintre urmașii urmașilor lui Constantin-Vodă Brâncoveanu. Primul medic care a ocupat funcția de președinte al Academiei Române a fost Theodor Burghel, ales în martie 1966. Scaunul de vicepreședinte al Academiei Române a fost ocupat, în decursul timpului, de nouă medici. Doi academicieni medici, Victor Babeș și Gheorghe Marinescu, au avut câte două mandate, iar în perioada comunistă, timp de peste 40 de ani, a existat doar un vicepreședinte academician medic, Ștefan Milcu.

Academicianul Victor Voicu este singurul medic din Academia Română care a îndeplinit funcția de secretar general.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â,, și „sunt,, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

**Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel:
021.318.81.06/2712, 2713**

**Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 128 PAGINI

PREȚUL 3 lei